

13.683/
1

MŰVÉSZETI KÖNYVTÁR

SZERKESZTI K. LIPPICH ELEK

BENVENUTO CELLINI

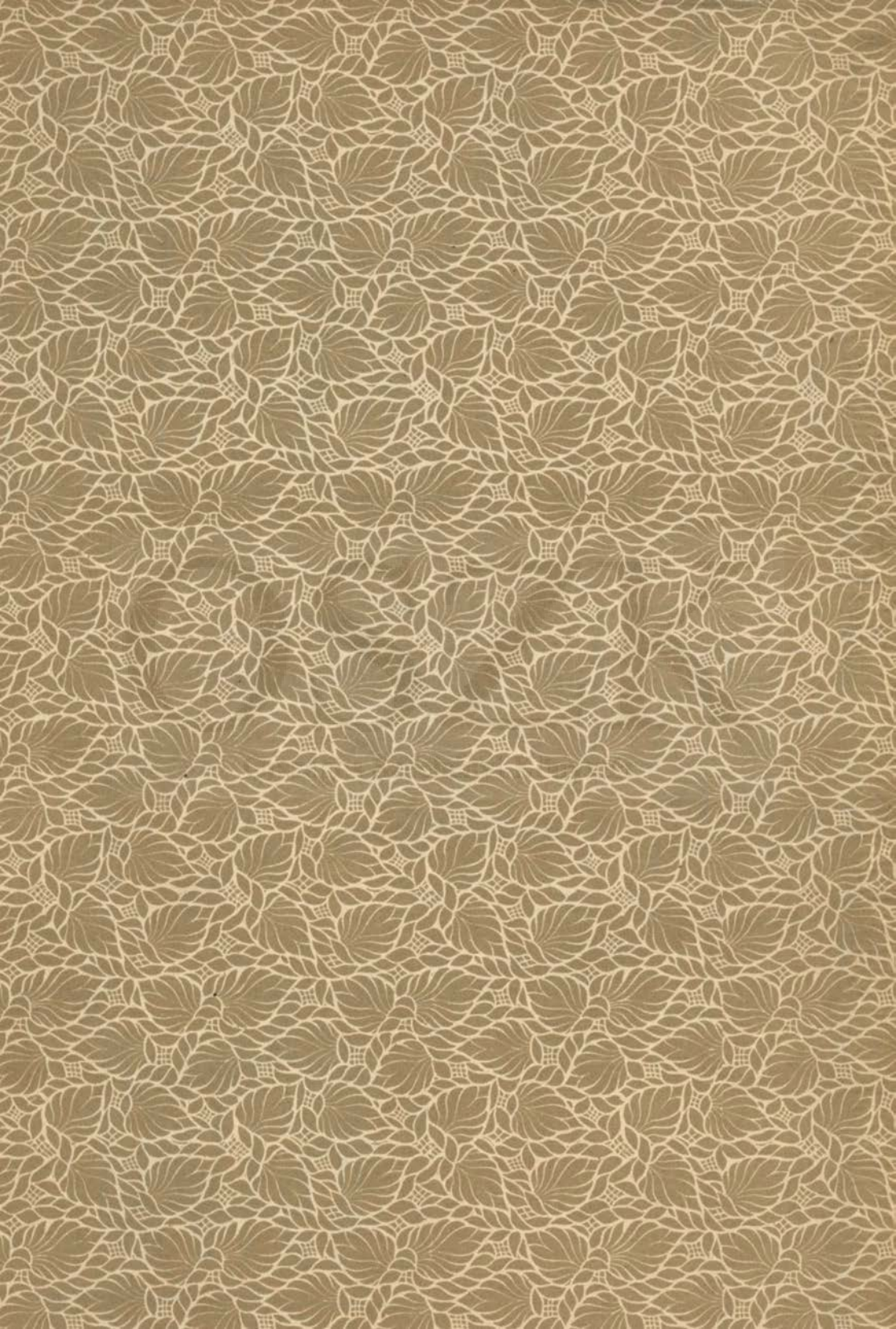
IRTA

Dr. DARVAI MÓRICZ

BUDAPEST

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. és FIAI) CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉS
KIADÁSA

MŰVÉSZETI KÖNYVTÁR

MŰVÉSZETI KÖNYVTÁR

SZERKESZTI

Dr K. LIPPICH ELEK

BENVENUTO CELLINI

IRTA

Dr DARVAI MÓRICZ

BUDAPEST

LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE

(WODIANER F. ÉS FIAI) RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1907

25

BENVENUTO CELLINI

ÉLETE ÉS MŰVEI

IRTA

Dr DARVAI MÓRICZ

TIZENHÉT SZÖVEGKÉPPEL, TIZENNYOLCZ MELLÉKLETTEL

BUDAPEST

LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE

(WODIANER F. ÉS FIAI) RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1907

7554

Báró
RÉVAY FERENC
könyvtára

Minden jog fentartva

Országos Széchényi Könyvtár

13.683/1

M.N. MUZEUM KÖNYV-TÁRA
II. Nyomtatványgyűjtemény
1916. évi 134. sz.

TARTALOM

I.	Benvenuto Cellini ifjúkora	1. oldal
II.	« « Rómában	11. «
III.	« « fogsága	24. «
IV.	« « Franciaországban	37. «
V.	« « Firenzében	45. «
VI.	« « házi és családi viszonyai	60. «
VII.	« « művészeti alkotásai	67. «
VIII.	« « mint szobrász	78. «
IX.	Cellininek tulajdonított művek	88. «
X.	Cellini mint író és mint ember	98. «

KÉPEK JEGYZÉKE

Szövegbe nyomott képek

	Oldal		Oldal
1. A Cellini nemes-család czimere	5	10. Minerva	83
2. A mantovai ereklövetartó.....	15	11. Arany sötartó.....	90
3. Fontainebleau nimfája.....	40	12. Lercaro korsója	91
4. I. Cosimo mellszobra	46	13. „ „ más oldaláról	91
5. Ganymedes	57	14. Az amazonok harcza.....	94
6. Bronzagár	79	15. IX. Károly fegyverzete	95
7. Jupiter.....	81	16. A Trattati első kiadásának czim- képe.....	99
8. Danæ	82	17. Vasari freskojának magyarázata	104
9. Merkur.....	83		

Mellékletek

	Oldal		Oldal
I. Cellini önéletrajzának két oldala	4	X. Érmek és pénzek	76
II. Benvenuto Cellini	24	XI. Basrelief a Perseus szobor alatt	82
III. Az Angyalvár	32	XII. Bindo Altoviti mellszobra.....	84
IV. A márványfeszület	34	XIII. Perseus mellszobrocška bronz- ból	88
V. Perseus bronzalak.....	52	XIV. V. Károly apotheosisa	92
VI. Perseus viaszmintája és a Perseus szobor	54	XV. Kameák és ékszerek	96
VII. I. Ferencz sötartója	72	XVI. Ékszerek	98
VIII. I. „ „	72	XVII. Ékszerek (Rothschild F. gyűj- teménye).....	98
IX. Bibornokok pecsétjei	74	XVIII. I. Cosimo és művészei	104

KÖNYV-ÉRTÉKELÉS

ÉRTÉKELÉS

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

—

I.

BENVENUTO CELLINI IFJÚKORA.

Olaszország irodalmi és művészeti életében a *cinquecento*, vagyis a XVI. század, a *secolo d'oro* (arany század) nevet viseli. Hogy mennyire megérdemli ezt az elnevezést, azonnal kitűnik, ha csak néhány világhírű kitűnőséget említünk ennek a kornak a büszkeségei közül. A költészet terén *Ariosto* és *Torquato Tasso* arattak babért; ebben a században élt *Macchiavelli*, a művészet egének csillagai pedig *Rafaello Sanzio*, *Leonardo da Vinci*, *Michelangelo Buonarroti*; sőt a zene is a tökéletesség magaslatára emelkedett, mert a XVI. század második felében élt *Palestrina*.

Az irodalom és a szépművészetek föllendülése ebben a korszakban annál felültebb, mert Olaszország politikai viszonyai nagyon kedvezőlenek voltak. A szép apennini félszigeten ismét megkezdődtek az idegenek hódító hadjáratai. Francia, spanyol és német hadseregek pusztították az országot és a városokat. A kis köztársaságok elvesztették szabadságukat, egyes államok idegen uralom alá kerültek. A reformatió Olaszországban tért hódítani nem tudott, de hatalmas reactiót szült, a mennyiben terjedése elé az írás és gondolkodás szabadságának megszorításával igyekeztek gátat vetni.

Hanem aztán ellensúlyozták a kedvezőtlen politikai körülmények hatását a művészetnek és általában a szellemi életnek a kedvelői és bőkezű pártfogói, kik anyagilag támogatták a művészeket és írókat és minden alkalommal fényes tanujelét adták annak, mily nagyra becsülik a szellemi élet munkásait. Ennyiben még előnyös volt a kis olasz köztársaságok bukása. Az önkényuralom megalapítói ugyanis, az apró fejedelmecskék két okból iparkodtak a művészetet, tudományt, irodalmat fejleszteni: egyrészt az udvarok díszét emelték az odagyűjtött írók

és művészek, másrészt műveikkel, alkotásaikkal a politikától elvonták az elméket. Az olaszok általában nagy hévvel vetették magukat a szellemiek terére, részint kárpótlást keresve az elvesztett szabadságért, részint ama fölény biztosítása végett, melyet a fejlett kultúra a kevésbbé művelt, sőt hitők szerint barbár és mégis hódító idegenekkel szemben szerzett nekik.

Az olasz művészek és írók pártolásában egyébként *idegen* fejedelmek is vetekedtek a honi kis poténtátákkal. *VIII. Károly, XII. Lajos, I. Ferencz* francia királyok és *Medici Katalin, II. Henrik* királynak neje, a francia udvarhoz meghívták *Leonardo da Vinci-t, Primaticcio-t, Cellini-t, Andrea del Sarto-t*, kik valóságos művészi gyarmatot létesítettek és olasz művészeti iskolát alapítottak. *V. Károly* császár győzelemmel érkezvén meg Afrikából, Nápolyban, a hol legelőször partra szállhatott, előbb kegyesen fogadta *Laura Serracina* költőnőt, ki kérvényt nyújtott át neki, hogy a város a leghívebbnek (*Fedelessima*) nevezhesse magát, majd másnap házában is meglátogatta és dús hajzatára helyezte a saját fejéről levett babérkoszorút, mert szerinte a babér épp úgy megilleti a költőnőt, mint a diadalmas hadvezért. Ugyancsak *V. Károly* meglátogatván *Tiziano* festőt műhelyében, lehajolt és felvette a művész kezéből kisiklott ecsetet. Ugyanő *Michelangelo Buonarroti* közeledtére felállt azzal a kijelentéssel, hogy császár sok volt már, de ily nagy művész még soha.

Nem kisebb tiszteletet tanusított a páratlan szobrász irányában *II. Gyula* pápa, ki bocsánatot kért tőle, mert egyszer az előszobában megvárakoztatta. Egy másik pápa pedig, *X. Leó*, a szó szoros értelmében élt-halt a művészekért, írókért, tudósokért, hivatalokkal, egyházi méltóságokkal, jutalmakkal tüntette ki őket. A *Medici*-házból való eme nagy maecenás rokona, *Ippolito* bolognai bibornok is azzal tüntetett, hogy vagy háromszáz tudóst és író-t gyűjtött maga köré, nem azért, — mondá *VII. Kelemen* pápának, ki ennyit már mégis sokalt, — mintha neki kellene annyi ember, hanem mert azoknak van szükségük az ő pártfogására.

A kis olasz fejedelmi udvarok fényűzéséhez tartozván, hogy a szellemi élet minél több kitünőségét magukhoz vonják, e czélból valóságos versengés folyt közöttök, így *Torquato Tassó*-ért a *Medici*-k és az *Esté*-k között. *I. Alfonz* ferrarai herczeg felvirágoztatta székvárosának egyetemét és az *Este*-család tudományszomja annyira ment, hogy női tagjai: *Lucrezia Borgia, Lucrezia d'Este* és *Anna d'Este*, bizony női kegyeikkel is megajándékozták a szellemi élet képviselőit. *II. Alfonz* a tudósok egész körét gyűjtötte udvarába, hol *Ariosto* is tartózkodott. A fejedelmek példáját követték a tudomány, irodalom és művészet bajnokai megbecsülé-

sében, pártolásában, jutalmazásában: hadvezérek mint don *Gonsalvo di Cordova*, condottierók mint *Vespasiano Gonzaga*, tábornokok mint *Alessandro Farnese* és *Scipione Gonzaga*. Sőt gazdag magánzók is gyakorolták a maecenás tisztét, így *Chigi* bankár Ráfáellel szemben. Az írók, költők, művészek tisztelete még a tömegekben is mély gyökeret vert; tudományos, irodalmi, művészeti események általános érdeklődést keltettek. *Tartaglia* trombitaszóval hirdethette ki matematikai felfedezéseit. Egy középszerű poéta, az arezzói *Bernardo d'Accolti* vagy *l'Unico* (az Egyetlen) — mint nevezték — kit minden városban, a hová érkezett, illuminációval fogadtak, Rómában felolvastván verseit, becsukták az összes boltokat, hogy őt hallgathassák. Midőn ugyancsak Rómában *Titus* kertjeiben kiásták a *Laokoon* szobrot, az örök város összes harangjai megkondultak s a virágokkal koszorúzott antik remekművet diadalmenetben vitték körül. Ha elkészült egy új szobor, száz és száz szonettet ragasztottak rá, mely költemények dicsérték vagy ócsárolták, sokszor igen finom ízléssel bírálták az új műalkotást. Nem csodálni, hogy ilyen világban a szépművészetek fellendültek, virágzottak. De ez a virágzás csak külső volt: hiányzott a szellem emelkedettsége. Kiölte a magasztosabb szellemet Olaszország politikai nyomorúsága, az ideál hiánya, főleg pedig az erkölcsök hallatlan romlása.

Macchiavelli mondja (*Discorsi* c. 55.), hogy Olaszország minden országnál romlottabb, csak azután következik e tekintetben Franciaország és Spanyolország. Ugyanő mondja, hogy az olaszok kiváltkép vallástalanok és gonoszok, oka pedig — mint hozzáteszi — az, hogy az egyház emberei a legrosszabb példát szolgáltatják.

Nagyon messze vezetne az általános erkölcsromlás vázolása és még inkább okainak kutatása. Erről egész könyvet kellene írni, melyben külön fejezetek tárgyalnák a játékszenvedély és még inkább a bosszúvágy elhatalmasodását, mely utóbbi a vendettát szüli, a házaselet erkölcsatlenségét, az érzékiség felburjánzását, a fizetett gyilkosságok elterjedését, a méregkeveréseket, a történelmi gonosztevőket (*Ezzelino da Romano*, *Braccio*, *Cesare Borgia*, *Pierluigi Farnese*), a nagy erkölcsi sötétség főokául pedig a vallás külsőségeihez való ragaszkodás mellett a babona és hitetlenség elharapódzását. De legalább utalnunk kell úgy a *cinquecento* szellemi életének fényére, mint erkölcsi világnézetének éjszakai homályára, mert csak így értheti meg az olvasó annak a *Benvenuto Cellini*-nek életét, ki nagy művész volt ugyan, de — főleg fiatalabb éveiben — bizony oly fatális tetteket követett el, melyek csak ott voltak lehetségesek, a hol az ő mozgalmas élete lefolyt, csakis a *renaissance* Olaszországában. A kor és a hely magyarázza ezt az embert, ki a véső- és írói toll mel-

lett a tört is oly pompásan kezelte; viszont az ő élete fontos adatokat szolgáltat kora és hazája kulturai állapotához.*

A szép toszkánai főváros, *Firenze la bella*, egyik utcájában, a *via Chiara da San Lorenzo* 6-odik számú házában márványtábla hirdeti, hogy ott született a renaissance egyik legérdekesebb alakja, *Benvenuto Cellini*.

IN QUESTA CASA
NACQUE BENVENUTO CELLINI
IL 1° NOVEMBRE 1500
E VI PASSÒ I PRIMI ANNI

(Ebben a házban született B. C. 1500 november 1-én és itt töltötte első éveit.)

Még dédatyja, *Cristofano* szerezte meg ezt a házat, mikor Firenzében letelepedett. Tőle örökölte *Benvenuto* nagyatyja, *Andrea*, ki ügyes építő volt és kinek mesterségét folytatta az ő négy fia közül a harmadik, *Giovanni*, Benvenutónknak az atyja. Széplelkű ember volt, szenvedélyes zenész, ki művészig játszott mélyhegedűn és fuvolán. *Giovanni Cellini* szerelmi frigyét kötött a régi ház szomszédjának, *Stefano Granacci*-nak, Erzsébet nevű bájos leányával. Tizennyolc évi házasságuk után született, de korán el is halt, két fiú; majd egy leány következett, *Nicolosa*. Még egy leányt szerettek volna a már öregecske szülők; de midőn a bába mégis fiút mutatott be az apának, ez «összetette két öreg kezét — mondja hősünk önéletrajzában — felemelte szemeit az ég felé és úgy szólt: «Uram Istenem, hálát adok neked egész szívemből; ez a fiú is nagyon kedves nekem, *e sia il Benvenuto*». Így kapta keresztnévét a leendő nagy művész, feltéve, hogy nem az olasz közmondás alkalmazható a keresztnév-historiára: *Se non è vero, è ben trovato*.

Hároméves volt a kis *Benvenuto*, szépen játszadozott immár a 100 esztendősnél öregebb nagyapa, *Andrea* lábainál, mikor egy víztartó csövét javították, melyből kibujt egy nagy skorpió. A gyanútlan kisedd kezébe fogta a veszedelmes férget és ujjongva mutogatta nagyapjának:

* Életrajzi adatainak legfőbb tárháza *Cellini* önéletrajza, melyet később behatón méltatunk. Úgy életére, mint művészetére nézve legbecsesebb, lelkiismeretes kritika és beható tárgyalás tekintetében szinte felülmúlhatatlan forrásunk a következő: *Benvenuto Cellini* orfèvre, médailleur sculpteur. Recherches sur sa vie, sur son oeuvre et sur les pièces qui lui sont attribuées, par *Eugène Plon*. Paris, 1883.

OSZK

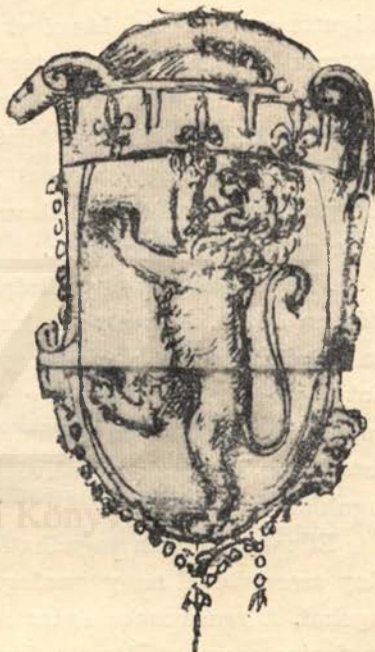
Nemzeti Széchényi Könyvtár

«Nini, milyen szép rák!» A skorpiónak csak a farka és két ollója látszott ki a fiúcska kezéből. *Andrea* hiába kérte unokáját, hogy dobja el a mérges bestiát, a fiúcska ezt annál jobban szorongatta. Odafutott az apa is, ki csak úgy segíthetett a kritikus helyzeten, hogy ollóval lemetszette a skorpió kiálló részeit.

Egy másik alkalommal nagy hideg volt, lúgot készítettek egy kis szobában, hol tölgyfahasábokból nagy tüzet raktak. A jó tűz mellett *Giovanni Cellini* a violán játszott, *Benvenuto* pedig nézte a lángot és észrevett a tűzben egy kis gyíkfélét, melyre apját figyelmeztette. Ez behívta a kis *Nicolas*-át is, aztán *Benvenuto*-nak egy csattanós pofont adott, de a torkaszakadtából ordító fiúcskát avval csitította, hogy nem azért ütötte meg, mert valami rosszat tett, hanem hogy soha el ne felejtse ezt a nevezetes esetet, a mennyiben t. i. a gyíkocska voltakép *szalamandra*. E felvilágosítás után, mely állattani ismereteit a hideg bíráló előtt kissé kétes színben tünteti fel, megcsókolta hathatósan emlékeztetett fiacskáját és megvigasztalta egy pár quattrinoval.

Giovanni Cellini korán zenére fogta kis fiát, megtanította fuvolázni és énekelni; de *Benvenuto* gyűlölte a zenét, semmikép sem mutatott hajlandóságot arra, hogy atyja kívánsága szerint zenészsze képezze ki magát. Annál nagyobb kedvvel rajzolgatott. Atyjának minden rábeszélése

ellenére kijelentette, hogy zenész nem akar lenni, mert nemesebb foglalkozásra érez hivatást Végtére is *Giovanni Cellini* őt *Michelangelo Bandinelli* aranyműveshez adta, hogy ennek mesterségét tanulja. A mesternek a fia volt *Baccio Bandinelli* híres szobrász, kivel ez életrajz folyamán még találkozni fogunk. *Pinzi di Monté*-ben azonban, hol a *Bandinelli* műhelye volt, csak néhány napig maradhatott *Benvenuto*; atyja nem birta elviselni távollétét, haza hozta és újra csak megpróbálta, hogy benne a zenei hajlamot ébresztgesse. Ez így folyt *Benvenuto* 15 éves koráig. Úgy látszik, komoly összeütközésbe került a fiatal ember az atyjával, ki oly pályára akarta kényszeríteni, mely vágyainak nem felelt meg. Ellenkezése miatt sokat kellett szenvednie. Nem írja le tüzetesen, mit csinált vele

A CELLINI NEMESCSALÁD CZÍMERE.

Benvenuto rajza után Firenze, nemzeti könyvtár.

az apja, de sejteti, hogy még életveszedelemben is forgott azért, a mért a zenétől idegenkedett. Többször el is hagyta a szülei házat és végre atyjának akarata ellenére *Antonio di Sandro* aranyműves műhelyébe inasnak (*fattorino*) szegődött.

Néhány hónap elég volt arra, hogy a fiatal *Benvenuto* a mesterség fogásait elsajátítsa és már pénzt is szerezhessen. Így némileg függetlenné lett, mindamellett — és ez mutatja, mily gyöngéd érzellemmel viseltetett atyja irányában — az öreg kedvéért még most is gyakorolgatta magát a zenében, fuvolázott vagy kürtöt fuvott. *Giovanni* könyes szemekkel hallgatta a vélt zenei lángészt és már annak is örvendett, hogy fia úgy tett, mintha legalább élvezetet találna a zenélésben.

Az öreg *Giovanni* erős híve volt a *Medici*-háznak, sőt ennek a híres családnak kedvelt emberei közé tartozott. A *Medici*-ek *Benvenuto Cellini* életében is oly nagy szerepet játszottak, sorsára oly nagy mértékben befolytak, hogy velök foglalkozni el nem mulaszthatjuk, mielőtt a művész életrajzát tovább folytatnók.

Firenze bankházai a középkorban az egész világgal üzleti összekötetésben álltak. A bankárok kincseket szereztek és gazdagságuk arányában a politika terén is mindnagjobb befolyásra tettek szert. Úgy az üzleti, mint a politikai életben főleg a *Medici*-ek nyomultak előtérbe. Tizenhat bankházuk volt Európa különféle városaiban, otthon pedig lassankint a köztársaság sorsának intézőivé lettek, végtére pedig az uralmat teljesen magukhoz ragadták.

Ellenségeik sem tagadhatták, hogy a művészet, irodalom és tudomány szeretetével nagy gazdagságukra és hatalmukra méltókká tették magokat. A renaissance egész nagy szellemi mozgalmának létrehozásában fontos szerepet játszott *Cosimo di Medici*. A többi Mediciek is mindvégig megőrizték a család e nemű hagyományait.

Giovanni Cellini-t, *Benvenuto* atyját pártfogolta és munkával ellátta *Lorenzo il Magnifico*. Ennek fiát, *II. Pietro*-t két évvel *Benvenuto* születése előtt kiűzték *Firenzéből*. *Pier Soderini*, ki ennek folytán a város gonfalonierő-ja lett szintén kegyelte a *Cellini*-eket, sőt érdeklődésében annyira ment, hogy azt a jó tanácsot adta az öregnek, ne erőltesse fiát a zenére, hagyjon szabad tért hajlamának, mely más művészet felé vonzza. A *Medici*-ek különben nemsokára visszanyerték hatalmukat. *Giovanni* bibornok, *Lorenzo* fia, testvérének két fiával 1512-ben hazajött és mint regens kormányozta a várost *II. Gyula* pápa támogatásával. Ez utóbbinak halála után a bibornok *X. Leo* néven maga lett római pápává és ezzel a *Medici*-ház hatalma is megszilárdult. *II. Lorenzo* helyett *Giulio de' Medici* bibornok, a későbbi *VII. Kelemen* pápa intézte az államügyeket. Ő is barátja volt a *Cellini*

családnak, *X. Leo* pedig *Giovanni*-t meg is hívta Rómába, de az öreg jobban szeretett szülővárosában maradni. A sors úgy akarta, hogy fia mégis az örök városba került, melyet *X. Leo* időközben a művészetek és tudományos élet középpontjává tett, noha épen az ő idejében egyrészt a reformáció világmozgalma kezdődött Németországban, hol *Luther* a *X. Leo* excommnikáló bulláját nyilvánosan elégette, másrészt pedig *V. Károly* és *I. Ferencz* között kitört a hosszú és Olaszország sorsára nézve végzetes háborúskodás. *X. Leo* rendelkezésre festette *Ráfáel* a Vatikán freskóit és új tervet is készített a Szent Péter-templom építésére, de ennek a tervnek végrehajtása már *Baldassare Peruzzi*-ra maradt.

Itt mindjárt megemlíthetjük, hogy *Giulio* bibornok, ki *Leo* közvetlen utódjának *VI. Hadrián*-nak pár heti pápasága után lépett a szentszékre, a *Medici* család hagyományaihoz híven szintén nagy pártfogója volt a művészetnek, de — mint *Benvenuto* írja önéletrajzában — a mostoha körülmények miatt soha sem tehetett annyit, mint művészi érzéke sugalmazta volna. Találkozni fogunk vele, mint *Benvenuto* pártfogójával, Rómában; de már Firenzében is volt alkalma a fiatal *Cellini* iránt jóakarátát tanúsítani.

Benvenuto-nak volt egy két évvel fiatalabb öcsce, kinek tehetségeit atyjok szintén alaposan félreismerte. *Cecchino*-ból az öreg *Giovanni* nagy tudóst, törvényértőt akart nevelni, de a fiú nem szeretett tanulni, később *Giovanni de' Medici* fekete seregébe lépett és jeles katonává lett. A két testvér 1516-ban, egy vasárnapon, véres verekedésbe keveredett. A 14 éves *Cecchino* kardpárbajt vívott egy húsz éves ifjúval, ki a küzdelemben megsebesült, mire barátjai kövekkel dobáltak. *Cecchino* kötől találva aléltnan lerogyott, *Benvenuto* pedig, öcsce kardját felkapva, a támadókra rontott, néhány odaérkező katona segítségével szétverte őket és elalélt öcscsét vállán hazavitte. A verekedőket a hatóság megbüntette, a két *Cellini* testvért is hat hónapra a városból kítiltotta. *Benvenuto* az öcscsével együtt *Siená*-ba ment és *Francesco Castoro* aranyművesnél dolgozott, a kinél már régebben is menedéket talált, midőn egy izben a szülei házból elszökött.

Giulio bibornoknak párfogása ekkor mutatkozott hasznosnak. Közbenjárására a két testvér visszatérhetett Firenzébe. De *Benvenuto*-t most az atyja Bolognába küldte, hogy ott az aranyművesség mellett zenei tanulmányait is folytassa. Félévi távollét után hazatért az ifjú, dolgozgatott és szerzeményéből atyját is támogatta. Valószínűleg szerették is családjának tagjai, de öcscsét jobban. A jó öltönyt, melyet a maga részére készített, nővérei titokban odaadták *Cecchino*-nak. Ezt is eltúrte *Benvenuto*, de ismét elhagyta az atyai házat, hol kifosztották, és világgá ment, *Lucca* felé tartott; innét *Pisába* vetődött, hol egy évig dolgozgatott

Ulivieri della Chiostra aranyművesnél. Láztól gyötörve megint otthon keresett hajlékot és gyógyulást. Két havi betegség után felépült és *Antonio di Sandro* mellett dolgozott, kinél legelőször tanulta volt a mesterséget. Ekkor azonban már művészi hajlamai mutatkoztak, melyeket különösen *Michelangelo* befolyása fejlesztett ki benne.

A firenzei ifjú művészek ebben az időben szent áhitattal tanulmányozták és másolgatták azt a két kartont, melyek egyikét *Leonardo da Vinci*, másodikát *Michelangelo* készítette a *Palazzo Vecchio* díszítése céljából. Az első a firenzeieknek *Anghiari* mellett 1440-ben vívott győztes csatáját ábrázolta, a második az 1364-ik évi *cascina-i* csatát. A két karton *Santa Maria Novella* mellett a pápa termében volt kiállítva. Ez a terem lett, mint *Cellini* írja, a világ iskolája, *la scuola del mondo*. *Leonardo* lovascsatát jelenített meg kartonján, *Michelangelo* gyalogosok harcát, kik éppen fürödtek a folyóban és hirtelen támadás folytán meztelenül rohannak fegyvereik után. A fiatal *Ráfáel* a *Leonardo* kartonját találta sikerültebbnek, a firenzei művészvilág *Michelangelo*-ét bámulta, ép így *Benvenuto* is, ki azt írja, hogy a nagy firenzei művész semmiféle későbbi műve nem érte el ama legelső tanulmányának tökéletességét. Ezt a remekművet *Benvenuto* szakadatlanul tanulmányozta, igyekezett elsajátítani a nagy mester stílusát melynek hatása alól többé sohasem tudott szabadulni.

Éppen mikor ő *Michelangelo* kartonjának másolgatásával foglalkozott, Angliából sok évi ottan való tartózkodás után Firenzébe látogatott *Piero Torrigiani* szobrász, *Antonio di Sandro* (vagy *il Marcone*, mint rendszeren nevezték) jó barátja. Szándéka volt mennél több ifjú művészt Angliába vinni, hol a művészeteket kedvelő *VIII. Henrik* király a maga atyjának, *VII. Henrik*nek nagy bronzsíremléket akart készíttetni. *Benvenuto*-t is, kit *il Marcone* műhelyében talált, hívogatta *Torrighiani*, mert azonnal észrevette, hogy az az ifjú — szobrásznak termett. Éppen a *Michelangelo* kartonjának másolata indította *Torrighiani*-t arra, hogy *Benvenuto*-t Angliába csalogassa. Sikert is volna a dolog, ha *Torrighiani* el nem dicsekszik egy ifjúkori élményével, mely *Benvenuto*-t, mint *Michelangelo* véghetetlen tisztelőjét, felháborította. *Torrighiani*, mint maga beszélte, zsenge ifjú korában *Michelangelo*-val eljárogatott a *Carmin*e-templom *Masaccio*-kápolnájába, ott másolgatás közben megharagudott társára, ki gúnyos megjegyzéseket tett rajzára, és úgy arczon vágta őt, hogy az orrát betörte. Ennek az ütésnek nyoma tényleg meglátszott *Michelangelo* arczán élete végeig. *Benvenuto* eme brutalitás hallatára annyira meggyűlölte *Torrighiani*-t, hogy nemcsak ajánlatait utasította vissza, de látni sem akarta többé. Ép így *Michelangelo* miatt kezdte gyűlölni *Baccio Bandinelli*-t is, ki szintén tanulmányozta a nagy mester kartonját és afelett való dühében, hogy hasonlót

alkotni nem tudott, a remekművet darabokra vágta. *Cellini* és *Bandinelli* később versenytársak is voltak úgy Firenzében mint Rómában, minélfogva kölcsönös gyűlöletök idővel a legmagasabb fokra emelkedett.

Ellenben szoros barátságot kötött *Benvenuto Fra Filippo Lippi* festőművésznek *Francesco* nevű fiával, ki szintén aranyműves volt. A két jó barát mindig együtt mulatván, *Francesco* lakásán jeles atyjának hagyatéka vonta magára *Benvenuto* figyelmét. Római régiségek rajzai voltak ott, melyek először ébresztették fel benne azt a vágyat, hogy az örök városban folytassa művészi tanulmányait. Mielőtt azonban eme szándékát megvalósíthatta volna, eltelt vagy két esztendő, mely idő alatt ő *Francesco Salimbene* aranyművesnél dolgozott és szép munkálataival oly hírnevet szerzett, hogy mesterségében a legügyesebbnek kezdték tartani.

Egy műfaragással foglalkozó barátja, *Giovanbattista Tasso* ajánlkozott, hogy vele tart, ha hajlandó Rómába menni. *Benvenuto* épen összehozott volt atyjával a zene miatt, *Tasso* pedig ugyanekkor összezördült az anyjával. Ebéd után együtt sétáltak az ifjak és a Rómába menetelről beszélgettek, miközben önkénytelenül a *San Pietro Gattolini* kapuhoz értek, mely Róma felé vezet. Ebben a véletlenségben Isten intését látva, mindjárt utra is keltek az örök város irányában. «Mit szólnak majd az öregek ma este?» mindössze ennyit kérdeztek egymástól, hátracsapták a kötényeiket és némán haladtak *Siendá*-ig. Itt *Tasso* megbánta a dolgot, lábfájást színlelt és pénzt kért kölcsön, hogy visszamehessen, de *Benvenuto* kinevette aggodalmait, lovat kerített, társát — miután az egy darabig utána sántított, maga mögé ültette és így nagy nevetéssel és énekszóval vonult be a két 19 éves ifjú Róma városába.

Itt *Giovanni Firenzuola* mesternél talált munkát *Benvenuto*, ki ajánló levél helyett felmutatta egy gyönyörű ezüst-övkapocs mintáját, melyet *Salimbene* műhelyében készített még Firenzében. Új mestere megbízásából nagyon szép ezüst sótartót állított elő, mely Rómában is megalapította hírnevét. Eleget szerzett, hogy szerényen megélhessen, míg *Tasso* nemsokára kénytelen volt hazatérni. *Benvenuto* oly jól keresett, hogy atyjának is küldhetett pénzt. Mestert cserélve, a milánói *Pagolo Arsago* mellé került és még többet szerzett. E mellett a régiségek tanulmányozását sem hanyagolta el és nagy szorgalommal rajzolgatott.

Két évi római tartózkodás után atyja sürgetésére visszament Firenzébe és régi mesteréhez, *Salimbene*-hez. Később *Giovanbattista Sogliani* aranyműves átengedte neki a *Mercato Nuovo* szögleten levő bottegájának egy részét, hol már igen szép dolgokat készített és ha sok tisztelőt, de sok irigyet is szerzett magának czéhbeliek között. Ellenségeivel kiket szóki-mondó és heves ember létére nem igen kimélt, csakhamar összetűzött.

Ezek egyikét *Gherardo Guasconti*-t, ki szándékosan vagy véletlenül egy rakás téglát lökött reá, arculütötte aranyműves rokonainak bottegája előtt és a bennlevőket késsel fenyegette meg. Bépanaszolták a Nyolczak tanácsánál, a mely megbírságolta. Szerinte ez igazságtalanság volt és elkeseredésében a *Palazzo*-ból műhelyébe sietett, tört ragadott és berontott *Guasconti*-ék házába, hol épen ebédnél ültek. *Gherardo* magát a dühöngő elébe vetette, ki őt törével mellbe szurta, de csak a ruháját és az ingét döfte át, testét meg sem karczolta. A többiek ijedtökben térdre borultak és kegyelmet kértek, mert azt hitték, hogy *Gherardo*, ki egész hosszában leterült a földre, meghalt a tördöfés alatt. *Benvenuto* is úgy vélekedvén, hogy ellenfelét megölte, a szobából ki- és a lépcsőn lerohant. Ekkor már a háznép botokkal baltákkal felfegyverkezve utját állotta, de ő négyet-ötöt letepert, majd maga is lebukván, törével vagdalkozott ; szóval nagy verekedés támadt, baja azonban nem lett senkinek. Mindamellet a Nyolczak tanácsa most már teljes szigorral akart eljárni, bár *Benvenuto* atyja térdre borulva könyörgött érte. Az öreg maga is jobbnak találta ily körülmények között, hogy fia a büntetés elől meneküljön. Ráadta atyai áldását, és a fiatal ember, barátnak öltözve, kibujdosott Firenzéből 1523-ban. Ezzel a bolondos esettel ért véget életének első korszaka. Férfiúvá Rómában érlelődött, hol a következő tizenhét évet töltötte.

II.

BENVENUTO CELLINI RÓMÁBAN.

Mikor *Benvenuto* 23 éves korában, immár másodszor, a pápák székhelye felé vette útját, épen Krisztus új helytartóját választották. A mint Sienát elhagyta, találkozott a futárral, ki Firenzébe volt hírül viendő, hogy VII. Kelemen foglalta el a pápák trónját. Ennek a pápának és utódjának, III. Pálnak idejére esik *Benvenuto* római tartózkodása, mely alatt még mindig arany- és ékszerműves munkálataival foglalkozott és a művészetnek ebben az ágában a legkitűnőbbek közé emelkedett. E mellett pecséteket, emlékérmeket és pénzeket vésett.

Legelőször *Sanli* aranyműves bottegájában kapott munkát, hol *Luca Agnolo da Jesi* társaságában dolgozott. Az első nagyobb megrendelést don *Francesco di Bobadilla* salamancai püspök tette nála, ki 1517-ben a lateráni zsinatra jött Rómába. Ezüst gyertyatartókat készíttetett a spanyol egyházfejedelem, kinek *Ráfáel* egyik növendéke, *Gianfrancesco il Fattore* ajánlotta a firenzei ifjút. Más munkálatokkal is megbízta *Benvenuto* t a püspök, ki igen búsásan fizetett. Elfoglaltsága mellett is sűrűn látogatta *Benvenuto* a sixtusi kápolnát, azonkívül *Agostino Chigi* házáat, hol *Ráfáel* számos műve volt található. Mindkét helyen a mesterek után másolatokat rajzolt. *Chigi* ragyogó szépségű sógornőjének, *donna Porzia*-nak feltűntek az ifjú aranyműves ügyes rajzai és egy lilomot ábrázoló aranyfoglatatú gyémántékszert készíttetett vele, oly gazdagon jutalmazva művészetét, hogy megirigyelte *Lucagnolo*, ki sokkal kevesebbet kapott *Kelemen* pápától egy nagy ezüstmedenczéért. Minthogy *Lucagnolo* most már rossz szemmel nézte *Benvenuto*-t, (hamar lett abban az időben ellenség a jó barátból!) ez máshol óhajtott dolgozni és a milanói *Giovanpiero della Tacca* bottegájának bérelte ki egy részét. Később *Madonna Porzia*, a szép *Chiginé*, támogatásával külön bottegát nyitva, egészen önállósította magát.

Nemsokára a pápa figyelmét is magára vonta, de legelőször nem mestersége vagy művészete, hanem zenei képességei által. *Giangiacomo Berardini* rávette hogy a *ferragostoi* asztali zenében részt vegyen. Augusztus 1-én (Feriae Augusti) a pápa zenekara játszani szokott ő Szentsége ebédje közben. Egy izben *Cellini* fútta a klarinétot és pedig oly szépen, hogy *VII. Kelemen* megtudakolta, ki játszik oly ügyesen. Midőn a zenész nevét hallotta, azonnal visszaemlékezett, hogy apját, *Giovanni*-t jól ismerte. Érdeklődni kezdett *Benvenuto* iránt és aztán ötvösmunkálatokkal is megbízta. Példáját követték az egyháznagyok, így *Cibo*, *Conrado*, *Ridolfi* és *Salviati* bibornokok.

A salamancai püspök sem feledkezett meg róla; úgy nála, mint *Luca Agnoloni* megrendelt egy nagy ezüstkancsót *Fattore* rajzai szerint. *Benvenuto* annyira remekelt ez alkalommal, hogy maga *Luca Agnolo* is kénytelen volt elismerni társának a felsőbbségét. A püspöknek is tetszett *Benvenuto* műve, de mert nagyon türelmetlenül várta az elkészültét, boszúsán kijelentette, hogy a fizetéssel sem fog sietni. Csakugyan még adósa volt a művésznak, midőn valaki a püspöknél ügyetlenségből eltörte az ezüstkancsó fülét. A javítást a mű készítőjére kellett bízni; ez pedig, midőn ekkép remekművét ismét kezei közé kapta, elhatározta, hogy most aztán ki nem szolgáltatja addig, a míg a püspök teljesen ki nem fizeti az árát. Eljött a püspök embere és követelte a mű kiadását. *Benvenuto* vonakodott; a spanyol ki akarta húzni a kardját, majd kérőre fogta a dolgot, mikor látta, hogy a fenyegetés mitsem használ; végre segítségért távozott, lóháton több honfitársával tért vissza, hogy az ezüst edényt erővel vegye el és a mesterét megbotoztassa. De *Benvenuto* már töltött fegyverrel fogadta őket, néhány római nemesember is megállt és pártját fogta, végre a spanyolok megfutamodtak. A püspök azt üzenté *Benvenuto*-nak, hogy levágatja a fülét, ha nem hozza el az edényt, de ha elhozza, mindjárt megkapja a kért összeget. *Benvenuto* törrel és pánczélinggel gondoskodott a maga biztonságáról, mielőtt a püspök küszöbét átlépte, és az ezüstedényt ki nem adta a kezéből, mielőtt a püspök a pénzt le nem olvasta.

Említettük, hogy *Benvenuto* úgy a sixtusi kápolnában. mint a *Chigi*-palotában tanulmányozta a nagy mesterek műveit. *Agostino Chigi*, a sienai bankár, a későbbi *VII. Sándor* pápának nagyatyja, mint a művészek nagylelkű mæcenása, fejedelmi bőkezűséggel támogatta *Ráfáelt*, ki abban a palotában készítette el nagy festményét: «*Galatea* diadalá»-t és egy terjedelmes loggiát *Amor* és *Psyche* szerelmeit ábrázoló freskókkal díszített. A *Chigi*-palotában volt tehát alkalma *Benvenuto*-nak *Ráfáel*-től is tanulni, bár mindig *Michelangelo* volt legfőbb példaképe. Egyébiránt mindenhol

és mindenkitől igyekezett tanulni és nem elégedve meg az aranyműves munkákkal, melyekben *Luca Agnolo*val vetélkedett, a perugiai *Lautizio* mintájára a bibornokok részére pecsétet véselt, érmekeket és feszületeket készített, mint a milánói *Caradosso* — és zománczozott, mint a firenzei *Amerigo*.

Mialatt Rómában a pestis dühöngött, *Benvenuto* a Campagnában rendezett ásatásokban vett részt és vadásztatott. A ragály azonban őt sem kimélte meg, pestisbeteg lett és csak nagy nehezen lábolt ki. A pestis megszűntével a rómaiak csak multságokra gondoltak. Különösen a művészek igyekeztek vígan élni és élvezni. Kört alakítottak melyhez *Benvenuto* mellett *Giulio Romano* és *Gianfrancesco Penni* (vagy *il Fattore*) festők is tartoztak. E víg társaságnak feje *Michelangelo* sienai szobrász volt (kit nem szabad a nagy *Michelangelo Buonarroti*val összezavarni). A művészkompánia zseniális bohóságának és általában a rómaiak jó kedvének súlyos idők vetettek véget. Háború dúlta egész Olaszországot és ennek hatásai első sorban a művészeti élettel éreztették magokat. *V. Károly* és *I. Ferencz* megújult harcza két táborra osztotta Olaszország államait. A pápa a francia király felé hajlott, de nem mert nyíltan szakítani a császárral. Minthogy pénzhiányban szenvedett, elbocsátotta a *Giovanni de' Medici* által rendelkezésére bocsátott csapatokat, melyeknek rakoncátlankodása miatt a bottegákat is be kellett zárni, mert senki sem dolgozhatott biztosságban és bántatlanul. Maga *Cellini* visszavonult egy kis házikóba.

Mihelyt *Bourbon Károly*, *I. Ferencz* unokatestvére, a marignani győző, ki királyi rokonával meghasonlott és *V. Károly*hoz pártolt át, megtudta, hogy Róma a csapatok elbocsátása folytán védetlen, seregét a város alá vezette. Itt mindenki fegyvert fogott. Barátja, *Alessandro del Bene* kérésére, *Benvenuto* összegyűjtött ötven derék ifjat, hogy velök együtt jó fizetés és ellátás fejében említett barátjának házáat az ellenségtől megvédelmezze. A két jó barát egy fegyvertársuk kíséretében elindult a falak felé. útközben hozzájuk csatlakozott *Cecchino della Casa*. A *Campo Santo* mellett a falakról meglátták az ostromló sereget. Az ostromlók közül számosan halva borították a földet, nagy porfelleg közepette makacsul folyt a küzdelem. *Benvenuto* figyelmeztette barátját, hogy jó lesz hazamenni, mert az ellenség már felkúszik a falakra és a védők futni készülnek. *Alessandro* szívesen fordult volna vissza, de most *Benvenuto*-nak az az ötlete támadt, hogy ha már ide jöttek, legalább valami férfias cselekedetet kell végrehajtaniok. Felemelte *archibusó*-ját és egy nagy csoport közepette, hol legelkeseredettebben folyt a harc, célba vette a legkiemelkedőbb alakot. A porfelleg oly sűrű volt, hogy *Benvenuto* azt sem

vehette ki, vajjon lovas-e, a kire fegyverét kisüti, vagy valami magaslaton álló ember. *Alessandro* is, *Cecchino* is lőtt, azután mindhárman újra tüzeltek oly helyről, a hol a golyók őket nem érhették. Óvatosan kémelve a fal mögül az ellenséget, soraiban nagy zavart vettek észre. Később megtudták, hogy egyik lövésök azt a kimagasló alakot találta, melyet Benvenuto célba vett, az pedig *Bourbon* maga volt. Annyi bizonyos, hogy az ostromló had vezére ezen a napon elesett. Ki ölte meg? nem bizonyos. Halálának fentebb, *Benvenuto* elbeszélése nyomán előadott körülményeiből kitetszik, hogy a három lövész egyike sem tulajdoníthatta biztosan magának azt az érdemet, hogy az ellenséges hadsereg vezérét ő döntötte porba, de művészünk élete végeig magának vindikálta a dicsőséget.

A városba nyomuló ellenség elől *Benvenuto* — társaival együtt — az Angyalvárba menekült, melynek dobogóját egy pillanatra leeresztették. *Pallone de' Medici* kapitány kijelentette, hogy Benvenuto úgyszólván a pápa embere, tehát ott marad és a vár védői sorába lép. Épen a vártorony legmagasabb pontjára lépett *Benvenuto*, midőn a pápa is a vatikáni palotából az Angyalvárba menekült. A tüzerek nem merték ágyúikat kisütni, mert attól féltek, hogy a golyók a házakat és a magok családtagjait találhatják. Ekkor *Benvenuto* fogta a kanóczot és néhány hidegebb vérű pattantyús segítségével megkezdte az ágyútűzet. Az ostromlók közül számosan elestek és nem sikerült az ellenségnek az Angyalvárt elfoglalni. *Antonio Santa Croce*, kit a pápa a vártüzérség élére állított, nagyon megdicsérte *Benvenuto*-t és a vár legemelkedettebb pontjának védelmét reá-bízta. Ekkép még sok hőstettet vitt végbe tüzérnek felcsapott művészünk; mint állítja, az *orániai* herceget is megsebesítette, ki *Bourbon* Károly után az ostromló had vezérévé lett. De azt az epopoeát, melyet önéletrajzában olvasunk, bajos elfogadni. Egyébiránt, bármennyi a túlzás és dicsekvés abban, a mit *Benvenuto* életének eme hőskoráról el akar hitetni, annyi bizonyos, hogy mint vártüzér emberül megállta helyét. Rómát és az Angyalvárt nem rendes katonaság védte a spanyolok és németek ellen; hisz *Kelemen* pápa — mint említettük — elbocsátotta csapatait; azok közt az önkéntesek között pedig, kik a védelemre vállalkoztak, *Benvenuto* kétségtelenül kitüntette magát. A történelmi okmányok tanúsága szerint rendes zsoldot is kapott a művész, mint «*bombardiere*», egészen a capituláció napjáig, mely 1527 december 9-ére esett. Ezen esemény után *Benvenuto* Perugiába ment *Orazio Baglioni*hoz, ki mint Róma egyik vitéz védője, kevéssel a capituláció előtt az Angyalvárból kirohant és az ostromlók hadán keresztülvágta magát. A firenzeiek, kik a zavaros idöket felhasználva, a *Medici*-családot kiűzték városukból, hadakat gyűjtöttek és *Baglioni*-t vezérül akarták megnyerni. Ez pedig *Benvenuto*-t,

ki eljött hozzá Perugiába, kapitányi ranggal kínálta meg a firenzei hadseregben.

Az Angyalvár védelme alkalmával tanúsított katonai ügyessége után a művész tán érzett is volna kedvet a hadi pályához, de egyelőre hazatért szülővárosába, hogy az öreg *Giovanni*-t viszontláthassa, ki annál inkább örvendett, mert már attól tartott, hogy fia elveszett Róma ostroma alatt, vagy legalább is mindenéből kifosztatott, — és ime most nemcsak váratlanul visszajött, hanem jókora összeg pénzt is hozott magával. Az

A MANTOVAI BREKLYETARTÓ.
Cellini rajza (Mantova).

Bronzutánczat (Mantova).

öreg azt tanácsolta fiának, hogy a művészetet ne hagyja cserben a hadi pálya kedvéért és ne várja meg *Orazio Baglioni* megérkeztét, hanem menjen egyelőre Mantovába.

Atyja tanácsát követve, *Benvenuto* átlovagolt ebbe a városba, az öreget, kit pénzzel bőven ellátott, az apáczává lett idősebb leány, *Niccolosa* gondjaira bízván. (A legkisebb leány is Firenzében élt, mint *Bartolommeo* szobrásznak neje.) Mantovában egy milánói aranyművesnél talált *Benvenuto* foglalkozást, *Niccolò* nevűnél, ki *Gonzaga Frigyes*, akkor még *marchese*, később *duca* szolgálatában állott. Egy régi jó barátot talált művészünk Mantovában, *Ráfiel*-nek jeles tanítványát, *Giulio Romano*-t, ki a legkitűntetőbb szívességgel fogadta és Mantova urának melegen aján-

lotta. *II. Frigyes*, valamint fivére, *Ercole di Gonzaga* bibornok, a művészek bőkezű mæcenása, nevezetes munkálatokat adott *Benvenuto*-nak. A *marchese* számára egy szép ereklyetartó készült volna, melyben az állítólag *Longinus* közkatona által hozott, Krisztus vérért tartalmazó ampullát akarták elhelyezni, de csak rajzot és viasz-mintát készített *Cellini*. A bibornoknak, úgyszintén a *marchesének* is pecsétet vésett. Ámbár gazdagon fizették, nem volt maradása a maláriás Mantovában, hol többször lázba esett. Ismét Firenzébe tért, hol nagy csapásról értesült, mely távolléte alatt érte. A pestis, mely akkor Olaszország számos városában dühöngött, az öreg *Giovanni*-t is elragadta. Mit sem sejtve kopogtatott be *Benvenuto* a szülői házba; egy púpos asszony nyitotta ki az egyik ablakot és a jövevényt igen barátságtalan szavakkal fogadta. Szóváltás támadt közöttük, odalépett egy szomszédnő és elújságolta, hogy *Benvenuto* atyja egész háznépével elhalt, csak ifjabb huga, *Reparata* van még életben, a ház idegen kézre került. A hír nem felelt meg egészen a valóságnak. Élt még *Cecchino* is, *Benvenuto* öccse, a kivel nyomban találkozott és kinek társaságában felkereste időközben férjhez ment húgukat, ki örömeiben elájult, midőn szintén holtnak vélt bátyját viszontlátta.

Nem törődve a pestissel, mely különben nemcsak Firenzét pusztította, *Benvenuto* itt egész hidegvérrel folytatta művészetét. Ő ugyan jobban szeretett volna Rómába költözni, de testvérei és áldozatkész barátja, *Piero Landi*, kérték, hogy maradjon szülővárosában. A *Mercato Nuovo*-n dolgozott és két érmével, melyek egyike az oroszlán torkát feltépő *Herkulest*, a másik *Atlást* ábrázolta, *Michelangelo Buonarroti* dicséretét érdemelte ki. Ez a nagy művész, ki akkor Firenze erősítésén dolgozott, többször meglátogatta őt a bottegában. Firenze ekkor a pápa és az előzőtt *Medici*-ek ellen védekezett és tíz hónapi ostromot állott ki, mely 8000 polgár és 14,000 zsoldos eleste után *Malatesta Baglioni* (az előbb említett *Orazio Baglioni* öccsének) árulása következtében azzal végződött, hogy a város kinyitotta kapuit az ellenségnek, 1530 augusztus havában. *Benvenuto* azonban ezt az eseményt nem várta meg. *Kelemen* pápa felszólította, hogy jöjjön Rómába, és ennek a felhívásnak a művész már 1529 májusában tett eleget, a mikor a város még csak készülődött az ostromra, mely októberben vette kezdetét.

Rómába érve, *Benvenuto* csupán pénzszerzés végett *Raffaello del Moro* aranyművesnél dolgozott, és vagy két hétig nem mutatta magát a pápánál. Nagycsütörtökön megjelent a szent atyánál, ki rosszsullét miatt ágyban feküdt, de igen szíveskedve fogadta. *Benvenuto* ő szentsége lábait csókolva, mindenekelőtt engedelmet kért, hogy egy bűnét meggyónhassa. Az Angyalvár ostroma alkalmával ugyanis *Cellini* nemcsak

mint tüzér szolgálta volt a pápát, hanem mint aranyműves is teljesítette egy megbízását. Minthogy attól tartott *VII. Kelemen*, kevéssel a capituláció előtt, hogy kincsei az ostromlók kezei közé kerülhetnek, de mert azonkívül, pénze elfogytával, aranyra volt szüksége, összes ékszereinek drágaköveiről leszedette az aranyfoglaltványokat és ezeket, valamint a tiárák aranyát leolvasztatta. Ezt a vandalismust a pápa parancsára *Benvenuto* hajtotta végre. Ily módon páratlan értékű műkincsek semmisültek meg, oly aranyműves munkák, melyek *X. Leo* korában — részben *Ráfáel* rajzai szerint — készültek. A rombolás eme műve után *Cellini* a megolvasztott aranyat és a kiszedett drágaköveket átszolgáltatta a pápának, azonban a fáradsága díjául kilátásba helyezett huszonöt scudót nem kapta meg, bár a pápa ez összeg kifizetését elrendelte. Egyszerűen nem engedelmeskedtek az emberei többé *VII. Kelemennek*, ki még a capituláció előtt hagyta el az Angyalvárat. *Cellini*, pénz nélkül maradván, közelebből megvizsgálta olvasztótégelyeit és talált a hamu alatt vagy másfél font finom aranyat apró szemcsékben. Ezt az aranyat Perugiában beváltotta a pénzverőben és kapott érte 140 scudót. Hogy ezt a pénzt elsajátította és noha meg akarta téríteni, még eddig szándékát nem teljesítette, azt most töredelmesen meggyőnta a pápának, ki a kért bűnbocsánatot megadta és az összeget neki ajándékozta. Azonkívül *VII. Kelemen* a pénzverőintézetnél is alkalmazta és egy pluviale nagyértékű gyémántgombját csináltatta meg vele.

A pápa kegye és bizalma a római aranyművesek irigységét nagy mértékben fölkelte. Legjobban irigykedett *Pompeo de Capitaneis*, jeles mester, rokona a milánói *Trojano Alicornó*-nak, ki a pápa oldalánál mint titkár és *cameriere* működött. *Pompeo* mint *pesalore* (mérlegelő) volt alkalmazva a pénzverőben, azonkívül a kelméket és vásznakat szállította a pápa udvarának. Mint a pénzverő hivatalnoka is irigyelhette *Cellini*-t, ki a bélyegzőket vésván, művészibb funkciót teljesített, tehát magasabban állott, noha fizetés dolgában nem múlta fölül a mérlegelőt. *Benvenuto* indulatos szenvedélyessége és a körülmények végzetes lánczolata, párosulva *Pompeo* fondorkodásával, tragikus bonyodalmat idézett elő, mely a cselszövő halálával végződött.

Medici Sándor, *VII. Kelemen* pápa testvérének fia, mielőtt Firenze kormányának élére jutott, 1530-ban még Rómában tartózkodott egy zsoldoscsapattal; ebben a csapatban pedig *Cecchino del Piffero* is szolgált, *Benvenuto*-nak katonaöcsce, kivel már többször találkoztunk. Ez a fiatal ember, egyik bajtársa védelmére kelve, megtámadta *Maffio di Giovanni* rendőrfőnök (bargello) sbirró-it, a küzdelemben megsebesült és néhány óra múlva belehalt sebébe. *Benvenuto*, ki öcscsét végtelenül szerette, nemcsak mély fájdalmat

érzett, hanem, a kor erkölce szerint, boszú után is lihegett. Éjjel nappal sötét gondolataival tépelődött, melyek nem hagyták nyugodni és még munkájában is hátráltatták. A pápa türelmetlenül várta egy megrendelt művét. Kétszer-háromszor hetenkint magához hívatta a művészt és szemére hányta, hogy oly nagyon átengedi magát fájdalomának. «Nem gondoltam, szólt, hogy oly bolond vagy. Csak most tudod meg, hogy a halál ellen nincs orvosság? Talán követni akarod a halálba öcsédet?» — De *Benvenuto* sem enni, sem aludni nem tudott, mindig arra az archibusieróra gondolt, ki *Cecchinó*-nak a halálost döfést megadta. Az az ember eredetileg a lovas-ságnál szolgált, később káplári ranggal a *bargello* alatt. A *Torre Sanguigna* mellett lakott, egy híres félvilági hölgy, *Antea* tőszomszédságában. Annál dühösebb volt rá *Benvenuto*, mert sokszor virtuskodva dicsekedett azzal, hogy *Cecchinó*-t leszúrta s így elejét vette annak a szégyennek, hogy a vakmerő ifjú az egész sbirrocsapatot megszalassza. *Benvenuto* végtére elhatározta, hogy leszámol öcsce gyilkosával. Nagy tört vett magához és öreg este felkereste a sbirrót, ki éppen vacsoráját bevégezve, háza küszöbén állt karddal a kezében. Így beszéli el *Benvenuto*, ki nem törődve tette következményeivel, nem hallgatva a lelkiismeret szavára, dühösen rárontott gyűlölt ellenfelére és hatalmas tördöfessel egyszerre torkába akart szúrni. De a sbirró egyet fordult és a tör vállába furódott, mire kardját elejtve, rémülten futásnak eredt. *Benvenuto* hamar utólérte és a magasra emelt tört oly erővel döfte éppen a nyakszirtjébe, hogy a vasat minden erőlködése daczára sem tudta kihúzni. E pillanatban *Antea* házából kirohant négy katona kivont kardokkal. *Benvenuto* is kénytelen volt a maga kardját kihúzni és védekezni ellenök. Törét elhagyva és karddal viaskodva, rövid tusa után sértetlenül távozott gyilkossága színhelyéről.

Ámde a boszuló igazságszolgáltatás elől menedéket kellett keresnie. Legtermészetesebb dolog volt *Medici* Sándorhoz folyamodnia, ki csak 1531 június 5-én vonult be Firenzébe, *Benvenuto* orgyilkosságakor tehát mint *duca di Penna* még Rómában volt. A herczeg azt mondta a művésznek hogy csak maradjon nyugodtan, ne féljen semmit és végezze el a pápa megrendelését.

Eltelt egy hét, míg a pápa *Benvenuto*t — szokás szerint — magához hívatta. A *cameriere*, ki a pápa üzenetét hozta, már megmondta *Benvenuto*-nak, hogy ő szentsége mindent tud, de nem haragszik és csak azt óhajtja, hogy a művész a megkezdett munkát befejezze. VII. Kelemen mindamellett dühös pillantásokkal fogadta a magáról megfélemedezett embert. Csak akkor lett nyájasabb, mikor a sikerült munkát vizsgálta. Azután *Benvenuto* szemébe nézett és így szólt: «Most immár meggyógyultál, igyekezzél kellően élni». A művész megértette a szót és megígérte, hogy

a szent atya parancsa szerint fog cselekedni. Igen elegáns bottegát nyitott *Raffaello del Moro* átellenében és hónapokon át a csendes és szorgalmas munkának élt. A pápa oly tökéletesen megbocsátotta a gyilkos cselekedetet, hogy új hivatalt adott *Benvenuto*-nak, kinevezte *mazziere*-nek vagy sceptrumvivőnek és az állással összekötött teendők alól felmentette.

A pénzverő-intézet igazgatója (*zecchiere*), *Jacopo Balducci* azonban majdnem gyanúba keverte *Cellini*-t. Ez időtájt hamis pénzek terjedtek el Rómában. Azokat a pénzeket hamisították, melyeket *Benvenuto* vésett. A pápa nem adott hitelt *Balducci* gyanúsításának, meghagyta azonban, hogy a vizsgálatot minden irányban folytassák. A nyomozás tisztázta *Benvenuto*-t és kiderítette a tetteket, kikre a pénzverő-intézet két munkásában ismertek. Az egyik, *Cesare Maccaroni*, kétszer kiállván a kínpadot, mindent bevallott és akasztófára került, a másik, *Raffaele di Domenico* gályarabsággal lakolt gáztetteért (1532).

VII. Kelemen házasságok útján igyekezett a *Medici*-ház tekintélyét emelni. *Medici Sándornak* ausztriai vagy *Vangest Margitot*, *V. Károly* császár természetes leányát szánta nőül; *Medici Katalin* pedig *I. Ferencz* francia király fiának, *Henrik* dauphinnek lett nejévé. A francia királynak ebből az alkalomból ajándokkal akart kedveskedni a pápa. Egyszarvú szarvát ábrázolta volna az erre szánt ékszer, melynek rajzát két művészre bízta a szent atya, hogy azt a rajzot választhassa, a mely jobban kielégíti. *Cellini* készítette az egyik rajzot, *Tobia*, egy híres, camerinói születésű, Milanóban képzett aranyműves a másikat. *Tobia* pénzhamisításért akasztófára volt már ítélve, de *Salviati* bibornok, parmai legatus, ki *Benvenuto*-ra haragudott, kegyelmet eszközölt ki a pápánál a pénzhamisítónak, hogy ez *Cellini*-vel versenyezessen. A pápa *Tobia* rajzát fogadta el. Nem lehetetlen, hogy az valóban különb volt, mint a *Cellini*-é; ez azonban úgy adja elő a dolgot, hogy a pápa azért nem bízta rá a nászajándék elkészítését, mert egy szintén megrendelt aranykehely befejezését várta tőle. Meg is sürgette VII. Kelemen ezt a munkát, de *Benvenuto* sértődve azt üzenté, hogy kenyeret nem süthetni liszt nélkül, a kelyhet nem csinálhatja, ha ő Szent-sége nem küld aranyat hozzá. Két hónap eltelté után a kehely még mindig nem volt bevégezve, a pápa nagyon haragudott és fenyegetődzött, hogy megbünteti a késedelmes művészt. Történt ez *Pompeo*, *Benvenuto* régi irígyének és ellenségének jelenlétében, ki megjegyezte, hogy jó lesz *Cellini*-t pénzverő hivatalától megfosztani, akkor majd lesz ideje a kelyhen dolgozni. Csakugyan elvették tőle ezt az állását 1834 első napján és *Pompeo* vitte meg neki a kellemes hírt, hogy helyette a pénzverő-intézetnél *Giovanni Bernardi*-t és *Tommaso Fajuolo*-t alkalmazták. A művész csipősen megjegyezte, hogy a pápa a midőn őt a pénzverőnél elfoglalt állástól

elmozdította, legnagyobb veszteséget voltaképen önön magának okozott. *Pompeo* hozzátehetett valamit e kötekedő megjegyzéshez, mert egy héttel reá a pápa újra elküldte a kehelyért, hogy most már hozza haza akár kész, akár nem. «A pénzverőnél viselt hivatalomat, szolt *Benvenuto*, elvehette a szent atya; az ötszáz scudót is, a mennyit adott eddig, rögtön visszaszolgáltatom, de a kehely az enyém és azt teszem vele, a mit akarok». Három nappal később két camerierót küldött a pápa a kehelyért. *Benvenuto* végre csakugyan kiadta azt és az 500 scudót is visszaküldte; azonban *VII. Kelemen* mégis kénytelen volt *Pompeo* útján megkövetni a művészt és felkérni, hogy dolgozzék tovább is a kehelyen, a meddig szükséges, és csináljon belőle ereklyetartót a Corpus Domini számára a pápai processiókra.

Az a szerep, melyet *Pompeo* ez izetlenkedések alatt játszott, mindjobban elkésérítette *Benvenuto*-t. Művészünk egy napon, a bottegába menve, az utcán összeszólalkozott *ser Benedetto* nevű ismerőseivel, ki minden igaz ok nélkül igen gorombán rátámadt. A türelem nem tartozván az erényei közé, lehajolt, — esős idő volt éppen, — felkapott egy marék sarat és arczába vágta a goromba embernek. De a sár között volt egy éles kődarab, mely a *Benedetto* arczán sebet ejtett. Patakozott a vér és a sebesült ajultan rogyott össze. A szerencsétlen véletlen arra vitte *Pompeo*-t, mikor az aléltat éppen készültek elvinni. *Pompeo* egyenesen a pápához futott és jelentette, hogy *Benvenuto* az imént agyonverte *Tobiá*-t. Valószínűleg nem volt ez szándékos hazugság, *Pompeo* tévedésből *Tobiá*-nak nézhetett *Benedetto*-t. A pápa szörnyű haragra lobbant, hisz ez most már második gyilkossága lett volna a féktelen indulatú művésznek; megparancsolta tehát a jelenlevő *governatorénak*, hogy a tettest fogja el és menten akasztassa fel azon a helyen, a hol kézre keríti. *Benvenuto* értesült e meghagyásról és barátjai, *Giovanni Gaddi* meg a költő *Annibal Caro* tanácsára és az ő segítségökkel hátat fordított Rómának, archibugioval felfegyverkezve, hogy szükség esetén drágán adja oda az életét, el lovagolt Palombára faluba *Giovanbattista Savello* úrhoz, onnét pedig Nápolyba menekült, hol szívesen fogadta *Pedro Alvarez de Toledo*, a «nagy alkirály», kinek leánya, *Eleonora* később *I. Cosimo* toscánai nagyherceghez ment férjhez.

Még útban volt Nápoly felé a művész, midőn találkozott barátjával *Solosmeo da Settignano* szobrászszal, ki elmondta neki, hogy a pápa *Tobiá* házába küldött, ekkor ezt jó egészségben találták otthon és kiderült, hogy *Pompeo* tévedett vagy hazudott, mire a pápa figyelmeztette is ezt az embert, hogy pórul fog járni. «Kígyót bolygattál, úgy szolt, és az meg fog harapni, meg is érdemled». *Ippolito de' Medici* bibornokot megbízta a pápa, hogy hívja vissza Rómába *Cellini*-t, ki annál szíveseb-

ben tett eleget e felhívásnak, mert Nápolyban veszedelemben forgott élete. *Pompeo* ugyanis Nápolyban gyilkosokat fogadott fel ellene, kiktől csak nehezen menekülhetett.

Rómába visszatérve, egy érmet készített *Cellini*,⁵ mely VII. *Kelement* ábrázolta és nagy tetszést aratott. Nemsokára azonban megbetegedett a pápa és 1534 szeptember 25-én meg is halt. *Benvenuto* még három nappal azelőtt meglátogatta az ágyban fekvő szent atyát, a mikor ez ígéretet is tett, hogy mihelyt ismét egészséges lesz, gazdagon jutalmazza meg kedvelt művészt. A pápa kimulása után *Benvenuto* felvette fegyvereit és elment a Szent Péter templomba a meghalt pápa lábait megcsókolni, majd visszament bottegájába és több barátja társaságában nézte a tolongó néptömeget, mely az utczákat előzönlé. Arra jött *Pompeo* is tíz fegyveres kíséretében és meglátva ellenségét, megállt vele szemben; látszott, hogy ki akar kötni vele. *Benvenuto*-t biztatták barátai, hogy rántson kardot, de ő túrtőztette magát, nehogy általános verekedés támadjon és olyanok is veszedelembé kerüljenek, kiknek semmi közük az ő magánügyeihez. *Pompeo* gúnyosan kaczagott és csufondáros megjegyzések között távozott. *Benvenuto* követte az úgynevezett *Chiavica* felé, hol több utca kereszteződött, egyebek között az az utca is, a hol *Pompeo* lakott. Ez utóbbi épen kilépett a gyógyszer-tárból, a hol eldicsekedett, mennyire megfélemlítette *Benvenuto*-t, és brávói közepett foglalt állást. De azok során keresztültört *Cellini*, mellen ragadta ellenét és kis hegyes törrel kétszer fültövön szúrta. *Pompeo* halva zuhant a földre. *Benvenuto* balkézbe fogta a tört és jobbjával kardot rántott, hogy a brávók ellen védekezzék. Ezek azonban gazdájuk holtteste körül csoportosultak és nem is gondoltak támadásra; *Benvenuto* egészen háborítatlanul vonulhatott félre a *Strada Juliá*-n keresztül. Háromszáz lépésnyire találkozott barátjával, *Piloto* aranyművessel. Ezzel elment *Albertacci del Bene* házába, hol nemsokára megjelentek az összes aranyművesek, a milánói *Pompeo* honfitársai kivételével, kikkel *Benvenuto* különben is feszült lábon állt; mindannyian szerencsét kívántak neki és felajánlották életüket, hogy őt minden bajból kisegítsék. Azt mondták, hogy *Pompeo* megérdemelte sorsát és csak a felétt csodálkoztak, hogy *Benvenuto* oly sokat túrt tőle.

Francesco Cornaro és *Ippolito de' Medici* bibornokok még tovább mentek; egyenesen oltalmukba vették a gyilkos művészt. *Cornaro* harmincz fegyveressel kísértette a maga lakására, hogy bántódása ne legyen; *Ippolito* pedig az elhalt pápa első camerierójának, *Trajanónak*, ki mint *Pompeo* rokona panaszt emelt ennek gyilkosa ellen, kijelentette: «Segíteni és védeni fogom *Benvenuto*-mat; a ki ellene fordul, az nekem is ellenségem». A két bibornok mindegyike azt óhajtotta, hogy az ő házában tartózkodjék *Benvenuto*, ki aztán *Cornarónál* maradt az új pápa megválasztásáig.

A gyilkosságot szeptember 26-án követte el *Cellini*, kilencz nappal *VII. Kelemen* halála után. Október 13-án a conclave *Farnese* bíbornokot megválasztotta pápának. Az új pápa, *III. Pál*, mit sem tudott még a gyilkosságról, mikor tudakozódott, hogy hol van *Benvenuto Cellini*, mert ennek a híres ötvösnek rajzai után akarja pénzeit veretni. *Latino Giovenale de' Manetti* tudós és poéta mondta el a szent atyának, mit tett *Benvenuto*, ki most a büntető igazságszolgáltatás elől bujdosik. *III. Pál*, kikérdezve a körülményeket, kijelentette, hogy *Cellini*-nek igaza volt, ennél fogva *salvus conductus* fog neki adni, hogy semmi bántódása se essék. Erre *Ambrogio Recalcati* apostoli protonotárius, milanói kanonok, a meggyilkolt *Pompeo* barátja, bátorkodott figyelmeztetni ő szentségét, hogy uralkodása első napjaiban nem lesz jó ilyen kegyeket osztania; de a pápa azt mondta volna — persze *Cellini* szerint: — «Olyan emberek, mint *Benvenuto*, kik páratlanok a magok mesterségében, nem vethetők alá a törvény határozatainak; annál kevésbbé tehetni ezt *Benvenuto*-val, kinek voltakép teljes igaza volt».

A törvényes eljárást mindamellett megindították a gyilkos ellen. A periratok fenmaradtak és bizonyítják a *Cellini* önéletrajzában előadott részleteket. Az eljárás már a pápa megválasztása előtt kezdődött; ugyancsak előzőleg már érezte magát a vádlott érdekében *Medici* bíbornok pártfogása, a mennyiben már október 8-án olvasható *Benvenutus aurifex*ről, hogy *habet salva conductum camerarii et domini gubernatoris*. A pápa enyhe felfogása végre teljesen biztosította *Pompeo* gyilkosát mindennemű büntetés ellen. E végből azonban mulhatatlanul szükséges volt az is, hogy a tettes és az áldozat testvére egymással kibéküljenek. Október 17-én *de Atavantis* apostoli kamarai jegyző előtt megjelentek *Lodovico de Capitaneis*, *Pompeo* testvére és *Giovanni Gaddi*, mint *Benvenuto* képviselője, két tanúval. *Ludovico* kijelentette, hogy békét köt *Benvenuto*-val és az emberölést megbocsátja neki, *Gaddi* pedig *Benvenuto* nevében megígérte, hogy ez utóbbi is meg fogja tartani a békét. Ezt mindketten, a szent könyvekre téve kezöket, esküvel is fogadták és az egész békekötésről okmányt állíttattak ki. Képzeltető, hogy *Lodovico de Capitaneis* ily lépésre nem ingyen határozta el magát. A pápa nemcsak hogy beültette abba a hivatalba, melyet előbb *Pompeo* viselt a pénzverőintézetnél, hanem 600 scudót kölcsönbe is adott neki, hogy hivatalát elfoglalhassa. Azt hisszük, hogy ezek a hivatalos és pénzügyi adatok, melyeket a művész önéletrajzában elhallgat és okmányok tartottak fenn, bármily szárazok, a pápának *Cellini* iránt tanúsított jóakarátát jobban jellemzik, mint *III. Pál* előbb felhozott nyilatkozatai, melyeknek hitelességéhez kétség is férhet.

Farnese Sándor, ki mint *III. Pál* lépett a pápák trónjára, ép úgy szerette

a művészeteket és az irodalmat, mint *VII. Kelemen*, *X. Leó* és *II. Gyula* és így méltán sorakozott a renaissance korának mæcenás-pápáihoz. Bőkezű volt és pompakedvelő. Tőle bátran várhatott pártolást *Cellini* és minden vele egyívású elsőrangú művész. A rómaiak nagyon szerették új pápájokat, ki nagytehetségű, nagyeszű és átható éleslátású uralkodónak mutatkozott. Figyelemre méltó azonban a velencei köztársaság követének jellemrajza, melyet ez a diplomata a trónralépés első napjaiban adott *III. Pálról*: «Ő szentsége nagyon haragos természetű, és előre haladott kora (t. i. 68 éves) nem hogy higgadtabbá tette volna ezt a természetét, hanem az elért tekintély és hatalom arányában még fokozta. Ez a pápa római születésű, nagyon merész elhatározásaiban, sokat vár a jövőtől, latolgatja és nagyon tekintetbe veszi a szenvedett sérelmeket, főleg pedig arra törekszik, hogy összes rokonainak állását lehetőleg emelje». — A pápa indulatosságát és szigorát *Cellininek* is bőven volt alkalmja tapasztalni. Eleinte azonban, bármennyire fondorkodtak *Benvenuto* rosszakarói, a pápa rábízta az új aranypénzek veretének elkészítését. Azt is megígérte, hogy a pénzverő intézetnél visszahelyezi régi hivatalába, a mi azonban valószínűleg nem történt meg, legalább a hivatal functióit nem gyakorolta *Cellini* soha sem.

A meggyilkolt *Pompeo* természetes leányát, kire 3000 aranyból álló hozomány maradt, a pápa természetes fiának, *Pier Luigi Farnese*-nek egyik kedvelt embere vette feleségül. *Farnese* állítólag a pénz nagyobb részére rátette a kezét s ennek fejében megígérte, hogy *Pompeo* gyilkosát börtönbe vetteti. *Traiano*, a meggyilkolt aranyműves rokona, egy corsicai orgyilkost is felbérelt *Cellini* ellen, ki mindezekről értesülvén, a készülő vihar elől jónak látta Firenzébe menekülni.

Itt most *Alessandro de' Medici* volt az állam feje, ki *Benvenuto*-t igen szívesen fogadta és egy Velenczébe tett kirándulása után több érem elkészítésével is megbízta. De a pápa csakhamar újabb *salvus conductus* küldött *Cellini* részére, ki tehát bátran visszamehetett Rómába. A pápa levele 1535 márczius 20-án kelt és hat hónapra szól az érvényessége. Ez az okmány, mely a mai napig fenmaradt, hivatkozik arra, hogy *Cellini* megbékélt *Pompeo* legközelebbi rokonaival, megtiltja tehát a szent város biráinak, a bargellónak és általában bármely tisztviselőnek, exkommunikáció és kétszáz arany scudo pénzbírság terhe alatt, hogy a művészt fogságba vessék vagy bármilyen módon üldözzék.

III.

BENVENUTO CELLINI FOGSÁGA.

Alig hogy *Benvenuto* Rómába érkezett és rendbe hozatta a *Strada Julia*-ban lévő házacsckáját, barátjai tiszteletére rendezett vacsora után, még hajnalhasadta előtt hangos kopogás riasztotta fel álmából. Mialatt szolgálja, *Cencio* nézte, ki zavarja őket ily szokatlan órában, *Benvenuto* felvette pánczélingét és ruháját. *Cencio* ijedten jött vissza jelenteni, hogy a *bargello* áll a ház előtt egész kíséretével és be akarja törni a kaput, ha gyorsan ki nem nyitják. *Benvenuto* egyik kezében tört, a másikban a *salvus conductus*t tartva, kinyitatta a kaput. A *bargello* berohant embereivel és parancsot adott nekik, hogy fogják el a művészt, a ki azonban kijelentette, hogy élve nem kerítik kézre, egyszersmind figyelmeztette a fogdmegeket a *salvus conductus* tartalmára. Minthogy semmi-kép sem volt hajlandó a *bargellót* követni és folyvást törével fenyegetődzött, elolvasták végre a pápa levelét és közölték tartalmát a *bargello*val, kinek — noha nyilván *Pier Luigi Farnese* parancsára cselekedett — alig lehetett kedve arra, hogy kétszáz scudo pénzbírságnak tegye ki magát. Így hát mindannyian eltávoztak a művész lakásából.

A pápa annak rendje és módja szerint, a régi szokásokat követve, óhajtott *Benvenuto*-nak véglegesen megkegyelmezni, még pedig Mária mennybemenetele napján. Ennek az ünnepnek tiszteletére ősrégi időtől szokásban volt Rómában egy halálra ítélt bűnöst a mézárosok czéhének kiadni, kik még augusztus 14-én este a *San Giovanni del Laterano* templomtól a *Santa Maria Maggiore* templomig haladó körmenetben fegyveresen és fáklyákkal kísérték a kegyelmet nyert bűnöst a Mária-templomba, egész éjjel ott őrizet alatt tartották és másnap ismét processióban visszakísérték. Azt kívánták *Cellini*-től, hogy ennek az eljárásnak ő is alávesse magát, sőt megelőzőleg börtönbe kellett volna mennie, de ő térdre borulva kérte a pápát, hogy a börtönt engedje el neki, mert különben elég-

BENVENUTO CELLINI.

Porfirra festett arczkép, Eugène Piot gyűjteményében.

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

szik a már kapott *salvus conductussal* és visszatér Firenzébe, hol *Medici Sándor* úgys nehezen várja. Erre a pápa megengedte, hogy *Cellini*-nek a börtönbüntetés elengedésével állítsák ki a kegyelmi okmányt vagy *motu proprio*-t; Mária ünnepén pedig a művész — mint állítja — díszes sötétkék öltözetben, két nemes ember között, kik előtt saját szolgája, *Cencio* vitte a fehér fáklyát, igen tisztességes módon — molto onoratamente — úgy írja, vett részt a processióban.

Ez a ceremónia és a megelőzőleg kiállott sok izgalom pár nap múlva beteggé tette. Már végrendelkezett is; vagy 800 scudo készpénzét, nemes fém- és drágakőkészletét nővére, *monna Liperatá*-ra akarta hagyni; sőt ennek férje el is jött Firenzéből az örökséget átvenni, mert halottnak híresztelték *Benvenuto*-t és *Benedetto Varchi* történetíró szonettet is írt már állítólagos halálára. De a művész egészsége helyreállt, főleg miután némi időt Firenzében töltött nővére családjának körében. Szülővárosában alkalom nyílt *Medici Sándor* előtt bizonyos rágalmak ellen védekezni, melyeket a festők életének híres írója, *Giorgio Vasari* terjesztett róla. Kevéssel utóbb, mikor *Cellini* már visszatért Rómába, *Lorenzino* agyon-szúrta távoli rokonát, *Medici Sándort* és *Giovanni de' Medicinek* fia, *Cosimo* választatott meg herczegé.

Az új firenzei uralkodóval most nem, de később annál több dolga volt *Cellini*-nek. Egyelőre nagyobb befolyással volt sorsára egy másik politikai esemény, *V. Károly* római látogatása. A császár 1535-ben tunisi expediicója után Nápolytól kezdve észak felé bejárta egész Olaszországot, Róma, Sienna, Firenze, Lucca városokon át Lombardia felé vette útját. Az örökvárosban, hol 1536 április 5-én tartotta bevonulását, ugyane hó 18-ig tartózkodott. *III. Pál*, ki eleinte semleges akart maradni a francia és a császári pártok között, belátva ennek lehetetlenségét, most *V. Károly* szövetségesévé óhajtott szegődni, kit ez oknál fogva rendkívüli fénynyel fogadott. Már előzőleg arany feszületet rendelt meg *Cellini*-nél a császári vendég részére; majd megváltoztatta szándékát és egy értékes misekönyvhöz, melynek festményei *Medici* bibornoknak kétezer scudójába kerültek, tömör aranyból való, drágakövekkel ékesített kötési táblát készíttetett. Maguk a drágakövek 6000 scudo értéket képviseltek. Az egész díszmű a császárnénak volt szánva. Az idő rövidsége miatt nem készült el teljesen, de így is oly szép volt, hogy *III. Pál* elbámult rajta. A császár, mihelyt a pápával találkozott, 12,000 scudo értékű nagy gyémántot adott neki ajándékba. Ezt *III. Pál* megint csak *Benvenuto*-hoz küldötte, hogy gyűrűbe foglalja. Majd két török paripát, *VII. Kelemen* hagyatékából, vezettetett a császár elé, kéretve őt, hogy a két pompás állatot fogadja el; egyszersmind elküldte hozzá *Benvenuto*-t az aranykötésű misekönyv-

vel. Minthogy e műtárgy még mindig nem volt befejezve, mestere azt a pápa megbízásából oly kijelentéssel nyújtotta át, hogy ő maga is rendelkezésére bocsátja magát ő felségének, kész bevégezni a könyvkötést, mi eddig betegsége miatt nem történt meg, és azonkívül bármi más munkát is teljesíteni hajlandó. A császár erre azt mondta, hogy kedves neki a könyv, ép úgy, mint a művész; legjobb azonban, ha *Cellini* Rómában bevégezze munkáját és készen hozza el, ha majd felgyógyult. A társalgás folyamán a császár néven szólította *Benvenuto*-t, beszélt a *VII. Kelemen* pluvialéjának gombjáról, félóráig tartotta magánál a művészt és végre parancsot adott, hogy 500 scudót adjanak neki. Ezt a pénzt azonban *Durante Durante*, ki a lovakat vitte a császár elé, eltulajdonította és magának tartotta meg, mire a pápa megigérte, hogy annak legalább egy részét megtéríti *Benvenuto*-nak, azonkívül a gyémántgyűrűért, melytől nagyon el volt ragadtatva, ezer scudót helyezett kilátásba és udvara több tagja előtt a legnagyobb magasztalással szólott *Cellini* nagy művészetéről. De barátságos indulata csakhamar megváltozott egy poéta, *Latino Manetti* bujtogatása folytán, ki *Cellini* által megsértetvén, őt megrágalmazta a pápánál. Azt beszélte a szent atyának, hogy *Benvenuto* nagy művész ugyan, de nem ügyel arra, hogy kellő tisztelettel szóljon a pápáról, sőt annak kijelentésére vetemedett, hogy *VII. Kelemen* a legdicsebb egyházfejedelem volt, bár a szerencse nem kedvezett neki, ellenben *III. Pál* olyan, mint a felöltöztetett szalmazsúp, a tiára szinte lesír a fejéről és csak buta szerencséje van, más semmi. A pápa hitelt adott a rágalomnak; e pillanattól kezdve haragudott *Cellini*-re és csak várta az alkalmat, hogy meg-lakoltassa.

Hogy a pápa elhidegült, az csakhamar nyilvánvalóvá lett, mert ezen-től alig sikerült a művésznek *III. Pál* színe elé kerülni. Ha kihallgatást kapott, ő szentsége barátságtalanul fogadta, kérdéseit pedig válasz nélkül hagyta. Ez rosszúl esett neki, a remek munkáért kapott fizetés sem elégítette ki, végre attól is tartott, hogy irigyei még többet árthatnak neki a római udvarnál; ennélfogva elhatározta, hogy más országban keres szerencsét. Ekkor utazott először Franciaországba, a mi — minthogy bejelentés és engedély nélkül történt — a római hatóságoknál gyanút keltett irányában.

Felső-Olaszországon át, hol Padovában *Bembo* bibornok, a velencei történet írójának arczképével érmet készített, Svajczba ment, innen Franciaországba, és júniusban érkezett Párisba. Itt felkereste régi római ismerősét, *Rosso* festőművészt, ki *I. Ferencz* szolgálatában állt. *Rosso* azonban nagyon hidegen fogadta és mindent elkövetett, hogy ne juthasson a király színe elé. Az óhajtott audienciát mégis kieszközölte egy másik olasz, *Giuliano Buonaccorsi*, ki mint *trésorier* szolgálta a királyt. *I. Ferencz*

Fontainebleauban fogadta a művészt, félóráig beszélgetett vele és felszólította, hogy kövesse Lyonba. De bár *Ippolito d'Este* milánói érsek és későbbi bibornok, kivel *Benvenuto* ekkor ismerkedett meg, pártfogolta őt és ajánlotta, ezúttal nem remélhette, hogy a király szolgálatába fogadja. Meg is betegedett és mint lábadozó visszament Rómába 1537 decemberében.

Munkája akadt itt elég. A ferrarai bibornok számára egy vázát és egy kancsót kellett készítenie, továbbá ékszereket annak az *Izabella Orsini*-nak a részére, kit férje, *Bracciano* herceg később féltékenységből megölt. *Benvenuto* nyolcz munkást tartott és éjjel-nappal dolgozott. E közben *Ippolito d'Este* levélben értesítette, hogy *I. Ferencz* hivatja. *Benvenuto* szívesen ment volna Franciaországba, de ép akkor *Jeronimo Pascucci* nevű elbocsátott segédjének feljelentése folytán letartóztatták és az Angyalvárba csukták.

Jeronimo, miként egy másik ifjú segéd, *Ascanio*, Franciaországba kísérte volt *Benvenuto*-t, hazatértök után pedig két hónap mulva hűtlenül elhagyta szolgálatát, nem térítve meg a francia utazás költségeit, mire kötelezve volt. Gazdája beperelte és be is záratta; ő pedig boszúból azt a vádat emelte *Benvenuto* ellen, hogy az Angyalvár ostroma alkalmával, a pápa tiárai beolvasztásakor a drágakövek nagy részét elsikkasztotta, sőt azokat még most is magánál tartja. *Pier Luigi Farnese, III. Pál* fia, ki akkor még csak *duca di Castro* címmel volt felruházva, azt kívánta, hogy az elsikkasztott gyémántokat és drágaköveket, melyek voltakép az egyház tulajdonát képezték, neki engedje át a pápa, a mire ez rá is állt. *Pier Luigi* rendelte el ennél fogva *Cellini* letartóztatását, hogy a kincseket tőle kicsikarja; mikor pedig kiderült, hogy *Cellini*-t alaptalanul vádolják, a remélt kincsek nincsenek nála, *III. Pál* természetes fia annál nagyobb haraggal üldözte a művészt, egyetértve a pápával, ki még mindig nem felejtette el az állítólagos becsmérő nyilatkozatokat, melyeket *Benvenuto*-nak reá vonatkozólag tulajdonítottak.

Egy reggeli séta alkalmával történt, hogy a mitsem sejtő művészt *Crespino de Boni*, a bargelló, a sbirrök élén letartóztatta, 1838 október 16-án. Véletlenül épen azon a helyen tette ezt vele az 50 gyalogosból és 20 lovasból álló sbirrőcsapat, a hol az ő tördőfészei kioltották *Pompeo* életét, a *Chiavica* sarkán. *Crespino de Boni* vitette *Cellini*-t az Angyalvárba, a hol *Benedetto Conversino* Róma kormányzója, *Benedetto da Cagli* vizsgálóbíró és *Benedetto Valenti*, a *procuratore fiscale*, fogsága nyolczadik napján kihallgatásához kezdtek, 1588 október 24-én.

Fenmaradt a kihallgatási jegyzőkönyv, melynek száraz adatait össze kell vetnünk az ő saját színdús előadásával, mely az önéletrajzban olvasható.

A jegyzőkönyv szerint az első kérdés, melyet hozzá intéztek, ez volt: Tudja-e, miért tartóztatták le?

Vádlott nem tudja, nem is sejti. Ha tudná miért, kevésbbé fájna neki, hogy letartóztatták.

A második kérdés, mely a fenmaradt jegyzőkönyvben a nedvességtől olvashatatlanra lett, arra vonatkozhatott, hogy van-e tudomása arról, hogy kicsoda emelt vádat ellene. Olvasható két név: *Pascuccio* és *Jacomo Cerusico*. *Jeronimo Pascucci* — mint említettük — az egész eljárás előidézője volt azáltal, hogy *Benvenuto*-t feladta.

A harmadik kérdés az volt, hogy kiket tart ellenségeinek.

Vádlott: Tudtommal nincs más ellenségem és más vádaskodó, mint *Jeronimo* és *Leone* szobrász. Mind a kettő rosszakaróm. *Leone* engem hazugnak nyilvánított *Bernardo de Todi* és más tekintélyes emberek jelenlétében.

A bírák egyike megjegyezte, hogy talán másoknak is lehetett érdekében vádakkal lépni fel ellene.

«Erről nem tudok, volt a válasz, nem is tagadom, mert ha így tenék, hazugságot mondanék.» Egyébiránt hivatkozott *Cellini* több monsignoréra (*Firenzuola*, *Mario Terrelli*... a többi név olvashatatlan), «kik — ha kihallgatják őket — csak jót fognak rólam mondhatni.»

Szóba került most, hogy volt-e valamikor vádolva vagy elítélve, követett-e el sérelmet valaki ellen. Midőn erre tagadólag felelt, természetesen *Pompeo*-ra emlékeztették. Ő beismerte, hogy *Pompeo*-t meggyilkolta, de utalt arra, hogy megbékélt a legyilkoltnak testvérével és örökösével, *salvus conductust* kapott és teljes bűnbocsánatot a mészárosok czéhe útján Nagyboldogasszony napján.

Megkérdezték még tőle, voltak-e ügyvédei, midőn gyilkosságának büntetését elengedték neki. Erre azt válaszolta, hogy nem volt szüksége ügyvédre; beszéltek érdekében a szent atyával *Carlo Pallone* és mester *Latino Juvenale*.

Ezzel a kihallgatás véget ért. A *procuratore* azonban fentartotta magának, hogy újabb kihallgatásra idézi a vádlottat, a [ki erre — úgy látszik — megragadta az alkalmat, hogy ártatlansága tudatában egész indignációval utasítsa vissza a vádat, melyet «rosszakarója», a perugiai *Jeronimo* nem átalált volt ellene emelni. «Uraim, — mondá saját elbeszélése szerint bírának, — több mint félórája, hogy szünet nélkül mesék és mindenféle hiábavalóságok után tudakozódnak. Igazán nem tudja az ember meséket akarnak-e mondani vagy tisztán csak fecsegni. Sziveskedjenek hát megmondani, mit akarnak tőlem és beszéljenek már egyszer komoly dolgokat, ne halljak csupa mesét és fecsegést».

Benedetto Conversino haragosan rendreutasította a vádlottat e kevély szavakért. «Biztos forrásból tudjuk, — folytatá — hogy Rómában voltál, mikor ezt a szerencsétlen várost kifosztották. Ekkor te mint tüzer működél az Angyalvárban és mivel aranyműves vagy, *Kelemen* pápa, ki már régebben ismert téged, de nem is talált más hasonló foglalkozású embert, titokban megbízott, hogy tiáráiból és gyűrűiből szedd ki a drágaköveket, melyek a pápa ruhájába bevarrattak. Ezen alkalommal te úgy, hogy ő szentsége észre nem vette, 80,000 scudo értékű drágaköveket megtartottál magadnak. Megmondta ezt nekünk egy segéded, kivel bizalmasan közölted a dolgot, el is dicsekedve vele. Már most felszólítunk, add ki a drágaköveket, vagy térítsd meg az értékeket és ekkor szabadon bocsátunk.»

E szavak hallatára *Benvenuto* keserű kaczagásra fakadt és nevetve replikázott: «Hálát adok Istennek, hogy a midőn első ízben tetszett ő szent Felségének, hogy börtönbe zárjanak, nem valami semmiséggért történt ez, mint megesik holmi fiatal embereken. De ha igaz is az, a mit Kegyelmetek mondanak, nem kell attól félnem, hogy valami büntetéssel sújthatnak, mert hisz abban az időben a törvény elvesztette minden tekintélyét; továbbá mentségemül felhozhatnám azt is, hogy meghatalmazás folytán őrizetem alá vettem azt a kincset a szentséges apostoli egyház részére, várva az alkalmat, hogy átadhassam valamelyik jó pápának vagy bárki másnak, a ki azt tőlem elkérné, a jelen esetben tehát Kegyelmeteknek, ha tudniillik úgy állna a dolog, mint beszélük.»

A governatore itt haragosan szavába vágott és fenyegetődzött, hogy nem fogja a pusztá szóval beérni, majd kicsikarja a vádlottól, a mit nála megtalálhatnak. Ezzel felkelt és távozni készült. *Cellini* azonban arra utalt, hogy kihallgatását nem fejezték be, hallgassák őt végig. És folytatta védőbeszédét: «Tudják meg uraim, hogy én már húsz év óta lakom Rómában és sem itt, sem máshol nem voltam letartóztatva». — «Pedig embert is öltél» vágott közbe gúnyosan a governatore. — «Ti mondjátok, felelt *Benvenuto*, nem én; de ha valaki Kegyelmedet megtámadná és meg akarná ölni, úgy-e pap létére is védelmezné magát és a szenttörvény is megengedné, hogy Kegyelmed a támadóját megölje. Hadd mondjam el tehát a mondanóimat, hogy jelentést tehessetek a pápának és igazságosan ítélhessetek. Ismétlem, közel húsz éve lakom ezt a csodás Róma városát, a hol mester-ségembe vágó igen nagy dolgokat végeztem; és mert tudom, hogy itt van Krisztus székhelye, mulhatatlanul ehhez a szentszékhez és Krisztus helytartójához folyamodnám, hogy igazamat védje, ha valamelyik világi fejedelem üldözésének volnék kitéve. De jaj, most hová fordúljak, mely fejedelemhez, hogy védelmet találjak ily gonosz árulás ellen? Mielőtt letartóztattak, nem kellett-e megvizsgálni, hova rejthettem a 80,000 scudót? Nem kellett

volna-e megnézni az ékszerek jegyzékét, melyet a szent apostoli kamara pontosan vezet 500 év óta? Ha ekkép valami hiánynak jöttek volna nyomára, csak akkor kellett volna letartóztatásomat és könyveim lefoglalását elrendelni. Kijelentem, hogy azokban a könyvekben, melyek a pápák és a tiárák drágaköveinek jegyzékét tartalmazzák, nem található semmi hiány abból, a mi *Kelemen* pápa tulajdonakép pontosan be van írva. Csak egy dolog lehetséges: Mikor szegény *Kelemen* pápa alkudozásba bocsátkozott azokkal a gaz császáriakkal, kik Rómát kifosztották és az egyházat meggyalázták, eljött hozzá az egyezséget megkötni egy *Cesare Iscatinaro* nevű ember, és midőn az alkú majdnem meg volt kötve, a gyalázatosan elárult pápa oly szíves volt iránta, hogy mikor újjáról leejtett egy gyémántgyűrűt, mely 400,000 scudót érhetett és *Ischatinaro* lehajolt, hogy a gyűrűt felvegye, azt mondta neki a pápa, csak tartsa meg jóakarata jeléül. Én tanúja voltam ennek a jelenetnek, és ha a gyémántgyűrű hiányzik, íme megmondtam, hová lett; de biztosra veszem, hogy ennek is nyoma lesz írásban. Ezek után már most szégyelhetitek, hogy oly gyalázatosan bántatok velem, ki annyi szolgálatot tettem a szentszéknek. Tudjátok meg, hogyha én nem vagyok ott, a császáriak akkor reggel, mikor a *Borgó*-ba nyomútlak, az Angyalvárt is elfoglalták volna; én semmi jutalmat sem várva, elláttam egész erélylyel az ágyúkat, melyeket a tüzerek elhagytak, bátorítottam egy társamat, *Raffaello de Montelupo* szobrászt, ki elrézműlve szintén félreállt és mindaddig nem csinált semmit, míg én nem serkentettem, a mikor aztán ketten az ellenség emberei közül lelőttünk annyit, hogy vissza kellett vonulnia... Megsebesítettem az orániai herceget egy puskalövéssel a fején a vár árkaiban. Később a szentszék számára aranyból és ezüstből való, drágakövekkel ékesített gyönyörű és híres műveket, pénzeket és érmekeket készítettem. Így merészkedik a papság jutalmazni azt az embert, ki oly szeretettel és hűséggel tett neki nagy szolgálatokat? Menjetek és mondjátok el a pápának mindazt, a mit tőlem hallottatok. Tegyétek hozzá, hogy megvannak a pápa összes drágaságai, de én az egyháztól mást nem kaptam, mint sebeket és kődobásokat a *sacco di Roma* alkalmával. Igaz, vártam némi jutalmat *Pál* pápától, ki erre nézve ígéretet tett; de most már tisztában vagyok ő szentsége és emberei szándékával).

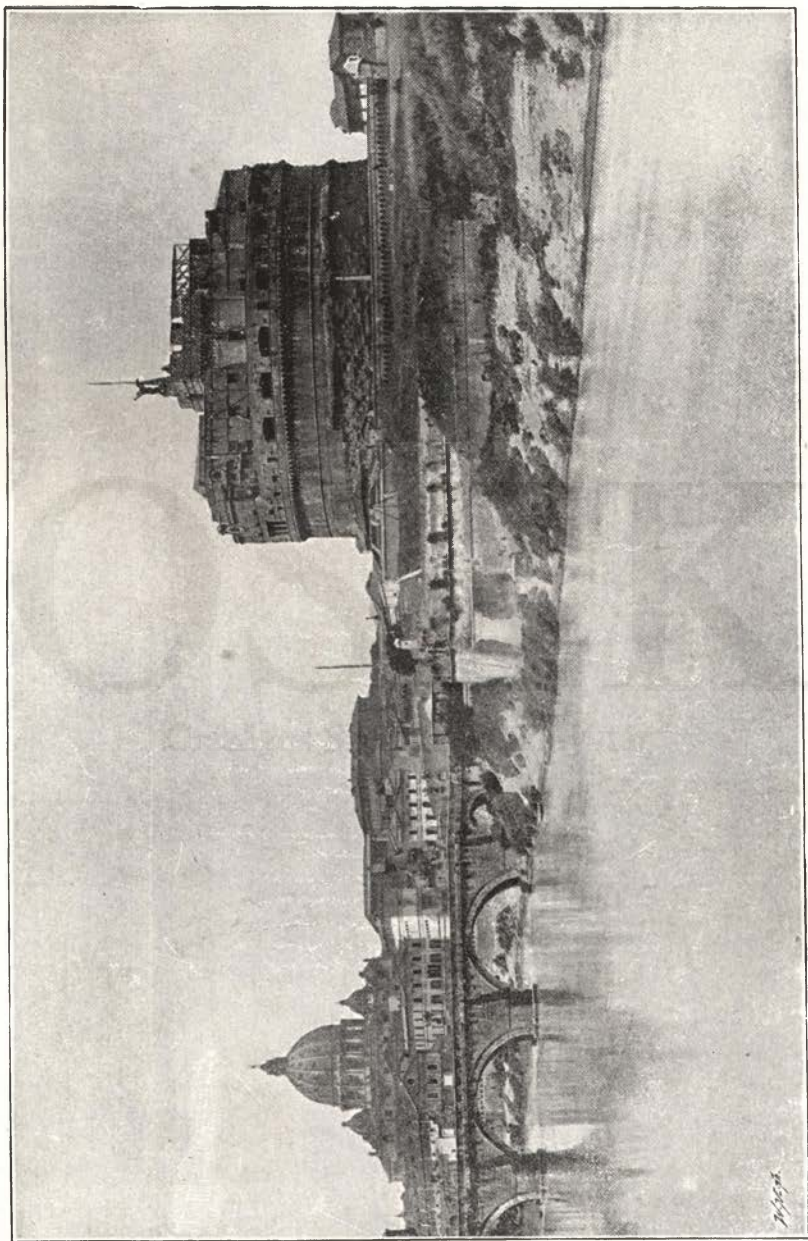
Cellini szerint a bírák csak összenéztek e szavakra és a csodálkozás jelei közt távoztak. A pápa, kinek jelentést tettek, szégyelte a történeteket, annál is inkább, mert a drágaságok lajstromának megvizsgálásából kiderült, hogy semmi sem hiányzott. Mind a mellett *Benvenuto* a fogságban maradt, sőt *Pierluigi* ármánykodása folytán ott az élete is veszélyben forgott.

I. Ferencz francia király értesülvén *Benvenuto* fogságáról, *Jean de Montluc* által levelet küldött a pápának, hogy a foglyot, mint ki már francia szolgálatban áll, bocsássa szabadon. III. Pál a felhívásnak nem tett eleget, sőt még szigorúbb bánásmódban részesítette a művészt. Az Angyalvár parancsnoka, a firenzei *Giorgio Ugolini*, eleinte igen udvarias volt a fogoly irányában, a váron belül szabadon engedte járn-kelni és minden eszközt rendelkezésére bocsátott, hogy dolgozgatthasson. Ez a várnagy azonban valamiféle elmezavarban szenvedett, rögeszméi voltak. Hol azt képzelte magáról, hogy olajos korsó, majd azt, hogy béka. Egyszerre az az ötlete támadt, hogy denevérré változott. A mikor sétált, utánozta a denevér vékony hangját, karjait lóbálta, mintha denevérszárnyakkal csapkodna és egész testével úgy izgett-mozgott, mintha menten el akarna röpködni. *Cellini*-től, kit gyakran vendégül látott az asztalnál, megkérdezte, vajjon tudna-e esetleg röpködni. A művész egész akadémiásként azt fejtegette, hogy a röpködés nem lehetetlenség, legkönnyebben úgy sikerülne, ha a denevér szárnyait utánózná az ember. *Messer Giorgio* azonnal meg volt győződve, hogy *Benvenuto*, a milyen ügyes művész, bármikor készíthet finom viaszos vászonból denevérszárnyakat és ily úton kimenekülhet a várból. Ezért hát megkötöztette és gondosan elzárt cselába helyeztette. *Benvenuto* ezt az állapotot már tűrhetetlennek találta és elhatározta, hogy megszökik börtönéből.

Egy ünnep előtt való este a várnagy ismét, rögeszméinek uralma alatt denevérekként képzelte magát. «Ha *Cellini* kiröpközik a várból, — mondogatta, — csak jelentsétek nekem, majd utól érem és visszahozom, mert ő csak hamis denevér, én pedig valódi denevér vagyok.» Ugyanazon az éjjelen *Benvenuto* végrehajtotta szándokát és kimenekült börtönéből. Már előzőleg a savoiai származású kertésztől (*Enrico de Priaco*) megszerzett egy hatalmas harapófogót, éjjelenként kihúzta az ajtó sarokpántjait erősítő szögeket, és helyökbe viaszból készített, korommal befeketített álszögfejeket tett, összevagdalta ingeit, lepedőit és kötelet font belőlök; a mondott ünnep előtt pedig, miután áhítatosan Istenhez fohászkodott, hogy segítse meg veszedelmes vállalkozásában, egész éjjel dolgozva, véglegesen előkészített mindent. Két órával napfelkelte előtt nagy nehezen eltávolította a sarokpántokat; az ajtót azonban, melyet a závar nagyon erősen tartott, kénytelen volt összevagdálni. Mikor kibújhatott, köteleit, melyeket két darab fára csavart fel, nyakába vette és a torony legmagasabb pontján a tető két cserepét kiszedve, a nyíláson át kijutott a födél külső részére. Fehér zubbony és nadrág volt rajta és fehér cipő, melyben törét helyezte el. A falnak egy kiálló részéhez kengyel módjára odaerősítette a kötél végét, ismét Istenhez könyörgött, hogy segítse

meg, mert igazságos ügyben igyekszik önmagán segíteni és erre a kötélen szép csendesen leereszkedett, karjának egész erejével fogózkodva, míg a földre nem ért. Nem volt holdvilág, de a csillagok felhőtlen égről ragyogtak le. Mikor a földre ért *Benvenuto*, bámulva nézte, milyen magasról ereszkedett le és örvendő állt odább, abban a hiszemben, hogy már megmenekült. De kellemetlen meglepődéssel vette észre, hogy még két magas fal áll előtte, melyek a várnagy baromfiudvarát és istállóját rekesztették el. Szomorúan járt fel és alá és eközben egy hosszú gerendába botlott, mely szalmával volt betakarva. Nagy erőfeszítéssel a falhoz támasztotta a vastag gerendát, felkúszott a fal párkányáig, itt a gerenda végéhez kötötte a második magával hozott kötelet és azon nagy fáradsággal leereszkedett a fal túlsó oldalára, miközben a bőrt lehorzsolta kezeiről. Kimerülve, egy ideig pihent és saját vizeletével nedvesítette sajgó tenyereit. Mikor ereje némileg visszatért, a második falon is hasonló módon próbált átkúszni *Prati* felé, de eközben meglepte őt az őrtálló katonák egyike. Nem volt más mód, mint bátran nekimenni a fegyveres őrnek, ki azonban jónak látta odábbállni. Egy másik katona, ki közel volt, úgy tett, mintha semmit sem látna. A menekvő rab a másik falon túlra is leereszkedhetett, de mert a keze már kifáradt, vagy mert talán azt hitte, hogy közel van a talajhoz, hamarabb elbocsátotta a kötelet, mint kellett volna, lezuhant, eszméletét veszítette és ebben az állapotban egy óránál tovább hevert a földön. A reggeli hús levegő magához térítette, erősen fájt a fejének hátulsó része, melylyel a földhöz vágódott volt, de örömmel vette észre, hogy az Angyalváron kívül van. Kezével hátrakapva, meggyőződött, hogy a feje vérzik ugyan, de nincs komolyabb baj. Fel akart kelni, de ekkor észrevette, hogy a jobb lába törött. A lábtörést az okozta, hogy a cipőjébe tűzött tör hüvelybe golyóban végződött, mely esés közben a lábhoz koczódott. *Benvenuto* eldobta a törhüvelyt, a törrel lenyiszált egy darab vásznat a kötélről és bekötözte a lábát. Négykézláb mászott odább a törrel kezében a város kapuja felé. A kapu zárva volt, de alul egy hézagát nem igen nehéznek tetsző kő töltötte ki. A követ elhengerítve, a nyíláson át bemászott *Benvenuto*, mintegy 500 lépésnyire attól a helytől, a hol előbb lezuhant.

A város utczáin óriási kutyák támadtak reá. Kénytelen volt és sikerült is neki az egyik ebet törével leszúrni; a többiek vérző társukra vetették magokat; ezalatt *Benvenuto* négykézláb vonszolta magát a Szent Péter-templom felé. Minthogy nappalodott, attól kellett tartani, hogy valaki megismeri. Szembe jött, puttonos szamarával egy vízfordó, ki egy arany scudó fejében felkapta a töröttlábú művészt és a Szent Péter-

ANGYALVÁR.

Darvai : Benvenuto Cellini.

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

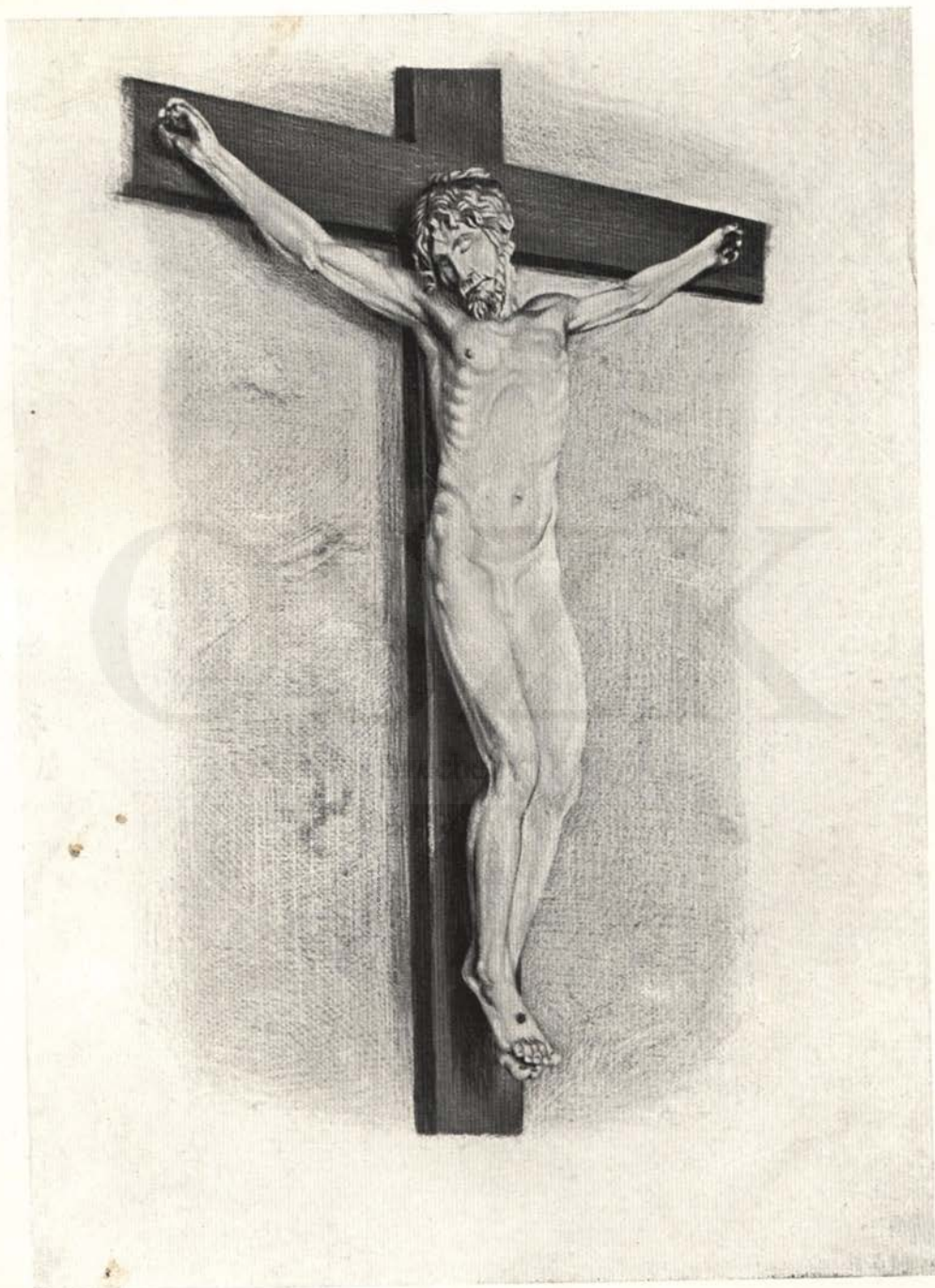
templom lépcsőzetére vitte. Onnét már nem lett volna nehéz *III. Pál* unokájának, *Ottavio Farnese* hercegnek házába eljutni. *Ottavio* neje, ausztriai Margit, ki házassága előtt *Medici* Sándor neje volt, *Benvenuto*-t pártfogolta volna. De a templom előtt meglátta ez utóbbit *Cornaro* bibornok szolgája és bevitette a bibornok házába, a hol aztán gyógyították. A bibornok *Roberto Pucci*-val együtt elment a pápához és kérte, hogy bocsássa szabadon *Benvenuto*-t. *III. Pál* jóízű mosolylyal hallgatta, mi módon szökött meg a fogoly és megjegyezte, hogy ifjú korában ő maga is ugyanazon a helyen ugyanazt cselekedte, mikor Sándor pápa őt az Angyalvárba záratta; mindazáltal *Cornaro* kérelmét nem teljesítette, hanem ellenkezőleg újra az Angyalvárba záratta *Benvenuto*-t, kiért eredménytelenül járt közbe úgy ausztriai Margit, mint *Pier Luigi Farnese* neje, *Jeronima Orsini*. Bár ez utóbbi térdre borult ő szentsége előtt, a pápa hajthatatlan maradt, mert újabb vádakat emeltek *Cellini* ellen, egyebek közt ráfogták, hogy egy bibornokot meg akart gyilkolni. *Giorgio Ugolini*, az őrült várnagy, a hatalmába visszakerült foglyot először a torony tetején, majd a kert alatt sötét, nedves börtönbe záratta el, melyet négy ajtó rekesztett el a külvilágtól, annyira félt a rögeszméjébe visszaesett elmebajos, hogy a denevér megint el talál röpködni. Az új börtön tele volt vízzel, melyben mérges csúszómászók, tarantulák tanyáztak. Nyomorult szalmazsákon feküdt a lábtöréséből még mindig fel nem épült művész. Napjában csak másfél óráig hatolt be a sötét földalatti üregbe egy kis nyíláson a világosság. Ilyenkor *Benvenuto* a bibliát és *Villani* krónikáját olvasgatta. De azok alatt a hosszú órák alatt, mikor teljes sötétség uralkodott a földalatti üregben és lehetetlen volt olvasni, annyira elfogta a kétségbeesés, hogy öngyilkosságra gondolt. Hatalmas fadarabbal, melynek egyik végét meghegyesítette, be akarta zúzni a fejét, de öngyilkossági kísérlete közben elájult. Isten intését látva ebben, egészen pietista lett, imádkozott, zsoltárokat énekelt, jámbor verseket irogatott bibliája öreg lapjaira. Megnőtt a haja és a körme, kihullottak a fogai, de a sok szenvedés közepette írt egy hosszú verset a fogság dicséretére, miért is *Ugolini*, azt híven, hogy beletalálta magát helyzetébe és meg van elégedve, még mélyebb és sötétebb börtönbe vitette, a hol *Benedetto da Fojano* szerzetes, *VII. Kelemen* ellensége, éhhalállal végezte be napjait. Mikor *Benvenuto*-t e súlyosabb börtönbe akarták hurczolni, *Ugolini* emberei térdén találták egy szénrajz előtt, melyet megszenesített fával a falra vetett s mely az Atyaistent angyalai között és a dicsőségesen feltámadott Krisztust ábrázolta. Augusztus elseje volt, mikor *Benvenuto*-t a mélyebben fekvő börtönbe hurczolták, de már másnap visszatérhetett Krisztusképéhez, melynek nyomai még most is láthatók abban az üregben, a hol

ő a hagyomány szerint szenvedése napjait töltötte és egyszersmind eksztázisban egészen Istenhez fordult.

A pápa *Benvenuto* rajongó viselkedésének hírére («mint afféle ember, — mondja művésznünk, — ki se Istenben, se másban nem hitt!») csak annyit jegyzett meg, hogy a fogoly megbolondult. Ez azonban egy szonettet írt és küldött a pápának, annak bizonyosságául, hogy esze teljese-
sen ép. *III. Pál* most már ki is bocsátotta volna, ha *Pier Luigi Farnese* nem ellenzi vala még mindig. Időközben a várnagy megbetegedett. Halálát közeledni érezvén, megparancsolta, hogy *Benvenuto*-t abba a kényelmes szobába helyezték vissza, a hol fogsága legelső idejében tartózkodott. *Giorgio Ugolini* halála után testvére, *Antonio* lett a várnagy. *Durante Duranti*, kiről fent már tettünk említést *V. Károly* római látogatása alkalmából, méreggel próbálta elpusztítani a foglyot, gyémántport kevertetve ételébe. De az aranyműves, kire a gyémánt porrá őrlését bízták, megtartotta magának a nemes drágakövet és beryll porát adta át a helyett, — ezért a kívánt hatás is elmaradt.

E sok regényes részletből, melyet *Cellini* emlékiratai nyomán, bár lehetőleg megválogatva és rövidítve adtunk elő, nehéz kimagyarázni, miért tartották őt oly sokáig fogságban. Nagyobb világosságot vetnek az ügyre a fenmaradt hivatalos okmányok. *Cellini* bottegáját letartóztatása után nyomban becsukatta a római *governatore* a művész ellenségeinek nagy örömére. Ellenben barátai tiltakoztak a kormányzó intézkedése ellen, még pedig a pápa kegyelmi *motu proprio*-ja alapján. A tiltakozások 1539 márczius 12-én, 13-án és 15-én keltek és legalább annyi eredményök volt, hogy a bottega kulcsait kiadatta a kormányzó. De a tett lépések nem vezettek *Benvenuto* szabadon bocsátására. Ámbár a drágakövek elsikkasztását nem lehetett rábizonyítani, ellenségei annál makacsabbul hivatkoztak a *Pompeo* ellen elkövetett gyilkos merényletre. Jogilag azonban ez a gyilkosság igen gyönge alap volt arra, hogy *Benvenuto*-t fogságban tartsák. Védője sikerrel hivatkozott arra, hogy létrejött a béke *Pompeo* örökösével és testvérével és megvult a bűnbocsánat és pápai kegyelem a mészárosok czéhe útján. De a közbíró általánosságokkal húzta a pórt. «*Procurator fiscalis opponit generalia.*» A mi *III. Pált* illeti, részint boszús volt *Cellini*-re rossz nyelve miatt, részint félt nyugtalan és erőszakos természetétől és legszívesebben őrizet alatt látta!

Említettük, hogy *Jean de Montluc* azonnal közbenjárt a fogságba vetett művész érdekében. *Jean, Montluc* tábornagy testvére (később valence-i püspök lett és *Anjou* Henriket lengyel királylyá választatta), 1538-ban mint protonotarius tartózkodott Rómában *M. de Selve* francia nagykövet mellett és ebben a minőségben alkalma nyílt a pápa kihall-

A MÁRVÁNYFESZÜLET.
(Escorial-ban).

OSZK

Országos Széchényi

Könyvtár

gatásain megjelenni. *I. Ferencz* nevében kérdezte *III. Páltól*, hogy Cellinit, ha bűnös, mért nem állítják rendes bíróság elé, ha pedig ártatlan, miért tartják fogságban? Valóban nem is tudtak semmi határozott bűnt rásütni, a drágakövek elsikkasztása merő ráfogásnak bizonyult. Ha tehát azt vizsgáljuk, hogy mégis mi lehetett annak az üldözésnek, melyet ki kellett állania, az igazi oka, nem találhatjuk lehetetlennek, hogy *Pier Luigi Farnese* — mint *Cellini* is állítja — vesztére tört és a pápát is kegyetlenségre ösztönözte. Igazságtalan üldözés önző és zsarolási célból teljesen összhangzott *III. Pál* természetes fiának jellemével. *Varchi* történész szerint valódi szörnyeteg volt, az erkölcstelenség netovábbját szentségtörési hajlamokkal egyesítette. Atyja minden áron souverain fejedelemmé akarta tenni, *Parma* és *Piacenza* hercegséget alapította részére; de a zsarnokot saját udvaronczaik nem tűrhették, összeesküdtek ellene és legyilkolták.

Pier Luigi káros befolyását kellett kijátszania annak, a ki komolyan óhajtotta, hogy *Benvenuto* a fogságból kiszabaduljon. A ferrarai bibornok, *Ippolito d'Este* vállalkozott e feladatra. Elment Rómába, kileste a kedvező pillanatot, midőn *III. Pál* jó vacsora után rózsás kedvben volt és *I. Ferencz* király nevében kérte a pápát, bocsássa már szabadon a sokat szenvedett művészt. A pápa nevetve mondta a bibornoknak: «Nem bánom, elviheti magával.» *Ippolito d'Este* sietett az engedélyt felhasználni, mielőtt *Pier Luigi* értesült a dologról. Hajnali négy órakor, 1539 november 22. és december 5-ike közötti valamelyik napon vitték el *Benvenuto*-t az Angyalvárból pártfogójának, a bibornoknak lakására. Jó volt sietni, mert másnap *III. Pál* már megbánta kegyelmi tényét, noha akkor szeretett volna a francia királylyal szövetséget kötni és így igyekezett annak kedvében járni.

Annibal Caro egy november 22-én írt levelében még azt olvassuk, hogy *Benvenuto* az Angyalvárbán van, bár igen nagy buzgalommal és a siker jó reményével közbenjárnak érte *III. Pálnál*, kinek indulatossága és keményszívűsége azonban annál inkább nyugtalanítja a levél íróját, mert *Benvenuto* a börtönben nagyon kiméretlen nyilatkozatokat tesz a pápáról, mit ellenségei sietnek besűgni és ekkép nagyon ártanak a fogoly-nak. — Deczember 5-én ugyancsak *Annibal Caro* írja egy levélben, hogy *Benvenuto* már az Angyalvárból kiszabadult és *Ferrara* bibornok házában van, de még most sem tudja fékezni a nyelvét, bármennyire figyelmeztetik, hogy magának csinál bajt a szabadszájúságával.

Ugyancsak deczember 5-én kelt a bibornok udvari emberének, *Luigi Alamanni*-nak levele *Benedetto Varchi*-hoz: «*Benvenuto* — írja — itt van nálunk, egészségben és biztosságban. Ő maga is alig tudja elhinni, hogy

úgy van, mert mikor börtöne megnyílt, azt hitte, hogy álmodik, nem is képzelte volna, hogy valaha kiszabadul. Egész Rómában nem volt senki, ki lehetők tartotta volna, hogy kijárhatják a kegyelmet részére. Mondhatni, hogy életének megmentését köszöni *Ferrara* bibornoknak és a bibornok barátainak.»

Cellini ily körülmények között természetesen nem maradhatott Rómában. Csak azt várta, hogy a bibornok útra keljen Franciaországba, hová ő is követni akarta pártfogóját. Ez azonban csak jóval később történt; Rómában még három hónapig maradt *Benvenuto*. Felhasználta ezt az időt, hogy *Tagliacozzo*-ba lovagolva, *Ascanio* nevű tanítványát felkeresse és ismét magához vegye. Mindketten sürgősen munkához láttak; *Ascanio* befejezte a bibornok részére már a fogság előtt megkezdett vázát, a mester pedig új kancsót készített, mivel azt a kancsót, melyet már régebben állított volt ki a bibornok megrendelésére, üldöztetése ideje alatt számos más értékes tárgygyal egyetemben a bottegából kilopták. A bibornok kedvtelve nézte a mester munkáját, napjában többször is meglátogatta *Luigi Alamanni* és *Gabrielle de Cesano* (később *Medici* Kalalin gyónatója és saluzzói püspök) kíséretében. Ugyanekkor megrendelt egy püspöki pecsétet és egy sőtartót, mely utóbbinak azonban csak mintája készült el egyelőre. A bibornoknak akkor még nem volt meg a Monte Cavallo-i palotája, mely most a Quirinal része, hanem maga is *Gonzaga* mantovai bibornok palotájában lakván, ott rendeztetett be műhelyt *Benvenuto*-nak, bőkezűen gondoskodva mindenről, a mi a művésznak kellett, hogy a munka fenn ne akadjon. *Benvenuto* négy ezüst gyertyatartót és egy serleget készített *Ippolito*-nak és eladott neki egy bronzfejet, mely *Vitellius* császárt ábrázolta. A farsang idejében a művész a bibornokkal együtt mulatott és egy alkalommal egy arany scudót kölcsönzött neki, továbbá feldíszített egy diadalkocsit, melyen *Francesco della Viola* reggeli zenét adott a pápának. Márcziusban (1540) elegáns olvasókat készített *Benvenuto*, melyeket *Ippolito* bibornok madame d' *Étampes*, madame de *Bonneval* és más francia udvarhölgyeknek ajándécul szánt. *Ascanio*-n kívül még egy *Paolo Romano* nevű segédje volt *Benvenuto*-nak. A két *gargione* fizetéséről a bibornok gondoskodott; az egyik négy, a másik három scudót kapott havonként, e mellett mindegyiknek egy felsőruha és egy selyemszegélyű köpenyeg járt ki. Ezek a részletek, melyek okmányokból, számlakönyvekből derülnek ki, nem oly drámai érdekűek, mint a *Cellini* által előadott kalandok és adomák, de bizonyára megbízhatók és a kor szokásait jellemzik.

IV.

BENVENUTO CELLINI FRANCZIAORSZÁGBAN.

Husvéthétfőn, márczius 22-én, a bibornok Ferrarába költözött a *Palazzo Belfiore*-ba, a hová a mester két segédjével együtt elkísérte. Itt *Benvenuto* szeptemberig maradt és a bibornok bátyja, *II. Ercole* ferrarai herczeg számára egy érmet, azonkívül a bibornokot ábrázoló egy mellszobrot készített és a kancsón is tovább dolgozott. *Ippolito* előre ment Franciaországba, *Benvenuto* várt, míg meghívást kap *I. Ferencz* királytól. A király rendeletét véve, a *Mont Cénis*-n át *Lyonba*, innét *Fontainebleau*-ba utazott, hova október 31-én már bizonyosan megérkezett, mert adat, hogy a bibornok e napon sajátkezűleg átadott neki egy pénzüsszeget. Mikor kész volt a kancsó és a váza, a bibornok e két gyönyörű darabot bearanyoztatta és *I. Ferencznek* ajánlotta fel. A király a művészt kihallgatáson fogadta, igen kegyes volt hozzá és kérte, hogy egy ideig csak pihenjen és mulasson, majd azután kap nagyobb megbízásokat. Ezeket várva, az udvart követte *Benvenuto* a *Dauphiné*-ba, innét Párisba. A király először 300 scudo évi fizetést szánt neki, mire elkeseredve lóra ült, hogy egyenesen a szentföldre utazzék, de a király utána küldött és évi 700 scudót ajánlott fel, azonkívül minden készítendő munkáért külön fizetést ígért. Ezt az ajánlatot már köszönettel lehetett elfogadni. A művészetkedvelő *I. Ferencz* továbbá a *petit Nesle* kastélyt adományozta neki, hogy ott műhelyét berendezhesse. A *petit Nesle* helyén ma a *palais de l'Institut* emelkedik.

Bár a király a kastélyt valóban a művésznek szánta, ennek nem volt könnyű az épületet birtokába venni. Hivatalból igényt tartott erre a helyiségre a *grand prévôt*, ki a *Châtelet*-ben lakott és így voltakép nélkülözhetette volna a *petit Nesle*-t. Ez az úr, *Jean d'Estouteville*, seigneur de *Villebon*, később a Szent Mihály-rend lovagja, a király tanácsosa és

helytartója Normandiában és Picardiában, nem engedelmeskedett a királynak, akadályokat gördített *Cellini* útjába, a kastélyban lakókat bátorította, hogy ne engedjék át helyiségeiket. *Benvenuto* eleinte nem mert kikötni a hatalmas úrral és kérte a királyt, hogy más tartózkodási helyet jelöljön ki. *I. Ferencz* — beszél *Cellini* — erre azt kérdezte tőle, hogy kicsoda ő? A művész csodálkozva adós maradt a felelettel, de a király ismételt kérdésére azt mondta: «Nevem *Benvenuto*». «Nos, válaszolt a király, ha Kegyelmed az a *Benvenuto*, a kinek én hallottam hírét, tegyen úgy, a hogy szokása tenni, én erre teljes szabadságot adok». Ennyi elég volt *Benvenuto*-nak, hogy szükség esetében erőszakot használhasson. Egy nyomdász, *Pierre Gauthier* pusztá felszólításra átengedte helyiségét, egy salétromgyártó azonban vonakodott ezt megtenni, mire őt *Benvenuto* egyszerűen kiverte a házból és bútorait kidobatta az ablakon keresztül, a póruljárt pedig perelhetett extra dominium. Ugyanígy járt egy illatszerkészítő is, ki madame *d'Étampes* pártfogásában bízva, a *petit Nesle* egy részét elfoglalta. A *Cellini* olasz munkásai ostrom alá vették házát, őt pikákkal és puskákkal kikergették és a butorokat az ablakokon át utána hajigálták. *Benvenuto* még el is dicsekedett hőstetteivel a király előtt, ki nevetve hallgatta és szabályszerű adomány-levéllel a *petit Nesle* jogos tulajdonosává tette, miután előzőleg a francia polgárjogot is megadta neki.

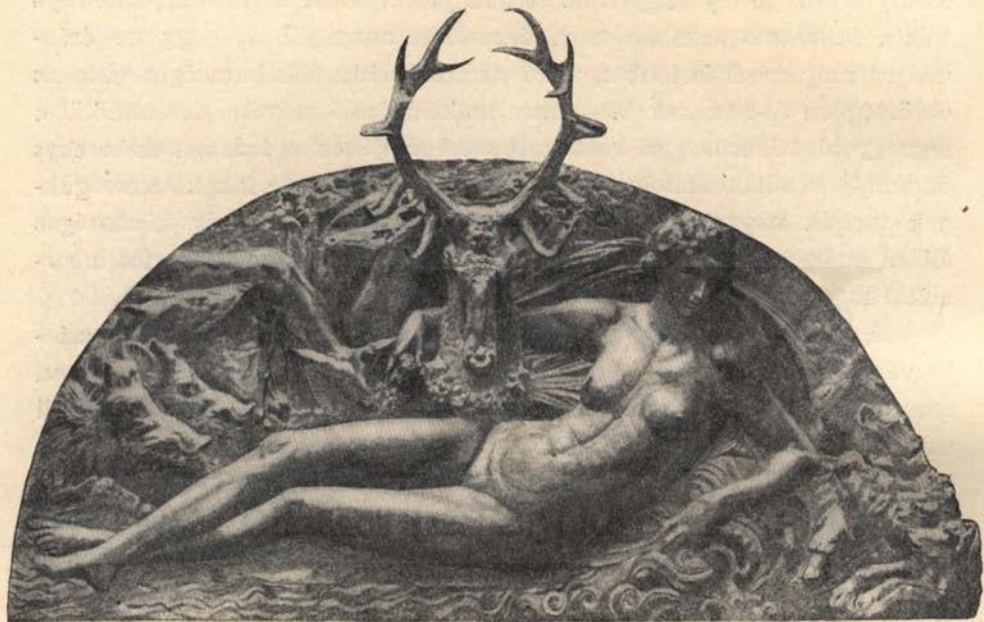
A *petit Nesle* a Szajna balpartján feküdt és eredetileg *Amaury* seigneur de *Nesle* tulajdona volt, ki 1308-ban eladta *Szép Fülöp* királynak. A kastély mellett volt a *grand Nesle*, melyet *Benvenuto* nem kapott meg, ellenben rendelkezésére állott a labdaház (*jeu de paume*). Ebben az időben még nem létezett a *Pont Neuf*. Ha *Cellini* a *Louvre*-ba akart menni a királyhoz, végig kellett haladnia az *Augustinusok* zárdája mellett és a *Pont du Change* felhasználásával átkelnie a Szajnán. Este ez a magányos út nem volt veszélytelen. Midőn a király ezer scudót fizettetett ki *Benvenuto*-nak, hogy a híres arany sőtartót készítse, a késő esti órában egyedül hazaballagó művészt négy rabló kivont kardokkal megtámadta. Köpenyegével hamar betakarta a művész a kosárkát, melyben az aranyat hordta, és kardját kihúzva, kiáltotta: «Én katona vagyok, tőlem csak a kardot és a köpenyt szedhetnétek el, de azt drága áron fogom odaadni». Viaskodva és a tamadóktól nyomon követve, elérkezett kastélya közelébe, a honnan kiáltására négy fegyveres segédje kirohant, hogy segítse a támadók ellen, kik most természetesen megfutamodtak. *Cellini* gúnyosan kiáltotta utánok, hogy fene ügyetlen ficzkók lehetnek, ha nem bírtak olyan emberrel, ki csak félkezével védekezhett, mert egyik karja majd leszakadt az ezer scudo súlyától, melyet könnyen elszedhettek volna tőle.

A *petit Nesle* kastélyban *Benvenuto* gyakran vendégszeretőleg fogadta olasz honfitársait, kik Párisba vetődtek. Így lakott nála *Luigi Alamanni* poéta családotstul, továbbá Monsignor *de' Rossi* páviai püspök, angyalvárbéli egykori fogolytársa, ki 1544-ben járt Párisban és a francia király, valamint a navarrai királynő dicsőítésére néhány verset irt, úgyszintén *Guido Guidi* híres orvos és *Niccolò Martelli*, ki köszönő levélben ezt írta neki: «*Tasso, Tribolo, Stradino*, a nagy *Varchi* és jeles barátunk *Luca Martini* legnagyobb örömmel értesültek arról, hogy Kegyelmedet a legkeresztényibb király ő felsége oly nagyra becsüli fényes érdemei és páratlan tehetsége miatt. *Benvenuto* azonban nem részesülhet annyi jóban, hogy ne érdekeljen még ennél is többet, mert nemcsak ritka tökéletességre vitte az ötvösségben és nemcsak bámulatra méltó rajzoló művész, de azonfölül a legnagyobb bőkezűséggel részelteti szerencsájében az érdemes embereket és barátjait, sőt azokat is, kiket ő sohasem ismert, de kik kötelességüknek tartják nagyrabecsült házáat meglátogatni, a hol oly közönséges állású embert, ki emelkedett szellemű, nem tart kevesebbire, mintha bíbornokot fogadna házához».

A király több ízben meglátogatta kedvelt művészet alkotásai színhelyén, a hol éjjel-nappal szakadatlanul folyt a munka és számos olasz, francia és német segéd bő foglalkozást talált. *Cellini* úgy a királytól mint az udvar tagjaitól is számos megrendelést kapott, nemcsak mint ötvös hanem mint szobrász. Mikor először jött a király, a látogatás váratlanul és meglepetéskép történt. *I. Ferencz* ekkor nagy kísérettel állított be, vele együtt madame *d'Étampes*, a navarrai király és ennek neje *Valois Margit*, *I. Ferencznek* nővére, *Henrik* dauphin és neje *Medici Katalin*, a lothringiai bíbornok és számos főúr. A művész épen egy ezüstlapot kalapált, melyből Jupiterfőt alakított, midőn a munkások siketítő zaja közepette hallatszott a kopogás a kastély kapuján, mire *Benvenuto* csendet parancsolt. Valamelyik francia inasa azonban ép akkor ügyetlenkedvén, a nem épen türelmes természetű művész akkorát rúgott rajta, hogy a szerencsétlen az ajtóig höntörgött, mely ebben a pillanatban kinyílt és a kaczagó király előtt feltárta a helyzetet. Később ismét eljött *I. Ferencz*, madame *d'Étampes* és számos udvaroncز kíséretében. Egy harmadik látogatás alkalmával, midőn *Claude d'Annebaut* tengernagy kísérte a királyt, bámulattal nézték a kastélyhoz tartozó réten a kolossalis *Márs* szobormintát, mely oly nagy volt, hogy annak fejében *Cellini* egyik segédjének a kedvese rejtékelyet találhatott.

Minden rezidenciájánál jobban kedvelte *Fontainebleau-t* *I. Ferencz*, ezt a kastélyt szépíttette untalan és igazi otthonának tekintette. *Cellini* nek azt a megbízást adta, hogy a kastély nagy kapuját dekorálja és a

parkba egy monumentális kutat tervezzen. A kút legszebb részét óriási Mars-szobor képezte volna 54 lábnyi magasságban. A mintát *Benvenuto* bemutatta a királynak, kinek nagyon hízelt az, hogy a Mars-szobor az ő képére készült, mit a művész elég arcátlan udvaronczmódon adott tudtára oly megokolással, hogy «ő felsége valódi Mars isten, a legvitézebb ember a világon és vitézségét igazságosan és szent módon használja fel dicsőségének öregbítésére». A vastag hízeltetés inyére lehetett *I. Ferencz*nek, ki vállára veregetett a művésznek és «mon ami»-

FONTAINEBLEAU NIMFÁJA.

A kastély kapuja felett volt. (Páris ; Louvre).

nak szólította. Szerencsétlenségére *Benvenuto*, saját szavaival élünk, «nem játszott ilyen komédiát» madame *d'Élampes*, a király kedvese előtt, ki rossz néven vette, hogy a művész a mintákat nem mutatta be külön neki is. Értésülvén a hercegnő nehezteléséről, *Benvenuto* meg akarván őt engesztelni, elvitt hozzá személyesen egy vázát, melyet rendelésére készített és bejelentette magát. A hercegnő azt üzenté ki, hogy várjon, — de oly sokáig várakoztatta, hogy elérkezett az ebéd ideje és az éhes művész, pokol fenekére kívánva a magasrangú hölgyet, dühében egyenesen elment a lotharingiai bibornok házába és neki ajánlotta fel a vázát, melyért persze nyomban száz scudót kapott, de a király kedvese annál jobban haragudott reá és haragját folyvást éreztette vele.

A szép *Mademoiselle de Pisselen de Heilli* — ez volt *I. Ferencz* imádoottjának leánykori neve — eredetileg az anyakirálynőnek udvari hölgye volt; már mint ilyen lebilincselte a kiskorú és anyjának regensége alatt álló *I. Ferenczet*, ki *Leonórát*, *V. Károly* hugát vette nőül, mindamellett *Pisselen* kisasszonynak állandó híve maradt, férjhez adta őt egy tönkrement gavallérhoz, kinek *duc d'Étampes* czímet adott, és még 46 éves korában is, mikor a szép hercegnő már két évvel túlhaladta a harmincz esztendőt, teljesen ennek befolyása alatt állott. Veszélyesebb ellensége tehát nem támadhatott *Benvenuto*-nak, mint ez a hatalmas nő, kinek jellemében a bosszúvágy egyik markans vonás volt. A hercegnő legelőször is rábeszélte a királyt, hogy a monumentális kutat ne *Cellini*-vel készíttesse, hanem a bolognai *Francesco Primaticcio*-ra bízsa a munkálatot.

Vérig sértve a megrendelés visszavonása által, *Benvenuto* egyenesen vetélytársához ment, bármely erőszakosságra készen. *Primaticcio* őt műhelyében fogadta és francia szokás szerint pohár borral kínálta, de az indulatos *Cellini* kijelentette, hogy koczintás előtt komoly dolgokról kell beszélniök és heves szemrehányásokat tett a bolognai collegának. Ez a királyra hivatkozott, ki a munkálattal őt bízta meg s kinek akarata ellen nem cselekedhetik. *Benvenuto* erre azt az ajánlatot tette, hogy készítsenek mindketten új mintát, válaszsszon a király a kettő között, győzzön a jobbik. — «A munka az enyém, válaszolt *Primaticcio*, és miután nekem adták, nem engedem át azt, a mi engem illet». Erre *Benvenuto* röviden, de velősen csak annyit mondott, hogy vetélytársát agyon fogja verni, mint egy kutyát, tehát jól gondolja meg, mit művel. *Primaticcio* erősödött ugyan, hogy a míg becsületes ember módjára cselekszik, nincs oka félnie, de komolyan megijedvén a fenyegetéstől, másnap magához kérlette *Benvenuto*-t, mosolygó arczczal elébe sietett és megígérte, hogy a kútról beszélni sem fog többé senkivel, mert átlátja, hogy *Benvenuto*-nak igaza van. Alaposan megijedt a *Cellini* fenyegetésétől. Hogy ne kelljen a kúthoz kezdenie, kiküldette magát Olaszországba, a honnan aztán a leghíresebb ókori szobrok gipszöntvényeit hozta magával, melyeket *Fontainebleau*-ban bronzba öntött. E bronzszobrok közül őt még most is megvan a *Louvre*-ban.

Ezalatt *Cellini* bevégezte a király által megrendelt, *Jupiter*-t ábrázoló életnagyságú ezüst szobrot és elvitte *Fontainebleau*-ba, hogy a királynak bemutassa. Utasítást kért, hogy hol állítsa fel új művét. *Madame d'Étampes*, ki jelen volt, legalkalmasabb helyül a *fontainebleau*-i száz lépés hosszú, tizenkét lépés szélességű loggiát jelölte ki, mely *Rosso* gyönyörű festményeivel, szobrászati és domborművekkel volt díszítve.

Ebben a loggiában helyeztette el *Primaticcio* az ő bronzból való szobor-másolatait gyönyörű rendben, úgyesen kiszámítva az ókori remekék eme sikerült utánezatainak a nézőre gyakorlandó hatását. *Cellini* azonnal észrevette, miért választotta a herczegnő ezt a helyet, hol a Jupiternek mintegy versenyeznie kellett az ókor elsőrangú mesterműveivel. Olyan dolog ez, gondolta magában, mikor Jupiterét itt felállította, mintha az ellenség lándsái között kellene magamnak utat törnöm; Isten legyen segítségemre. A *Jupiter*-szobor jobbjá a villámot szórta, baljával a világögömböt tartotta. A villám cikázó vonalai között úgyesen el volt rejtve egy fáklya, melyet *Benvenuto* meg is gyújtott, midőn a király véletlenül késő délután, körülbelül alkonyatkor madame *d'Étampes*, a navarrai királyi pár, *Medici* Katalin és mások társaságában a csarnokban megjelent. A fáklya fénye felülről esvén a szoboralakra, *Jupiter*-nek felemelt keze felől, mely a fáklyát tartotta, a világítás sokkal előnyösebb volt, mintha nappal nézték volna. Mestere parancsára *Ascanio* abban a pillanatban, mikor a király belépett, úgyesen előre toltá az alakot, mely különben is jeles kivitelű lévén, élni és mozogni látszott. Az antik szobrok már most a háttérben voltak és a Jupiterre fordult minden tekintet. A király megjegyzé: «Soha ily szépet nem láttam. Én szeretem a művészetet, érték is hozzá, de századrészét se tudtam volna elképzelni ennyi szépségnek». Madame *d'Étampes* ingerülten a bronzszobrokra mutatott, mint a melyek a művészeti tökéleteséget tüntetik fel s a modern hitvány dolgokat elhomályosítják. A király a bronzszobrokat is sorra nézte, de valamennyi alulról és kedvezőtlenül kapott világosságot és így az összehasonlítás *Benvenuto* javára ütött ki. A király úgy találta, hogy a *Jupiter* messze fölülhaladja az antik műremekeket. A herczegnő még mindig nem engedett és arra utalt, hogy nappal kellene a szobrokat összehasonlítani, de különben is a *Jupiter* egy részét lepel takarja. Valóban be volt földve a test közcpe, de nem — mint a herczegnő gondolta — valami hiba palástolására, hanem a hatás emelése kedvéért, hogy nagyobb méltóság ömöljön el az alakon. *Benvenuto* rögtön lerántotta a leplet és darabokra tépte. Ekkép láthatók lettek a leplezve volt és nagy realismussal kifaragott testrészek, min a herczegnő még inkább megsértődött. *Benvenuto* felvilágosító megjegyzést akart tenni. A király csendre intette, ígérve, hogy gazdagon meg fogja jutalmazni. Mivel a herczegnő még egyre zúgolódozt, a király hamarább távozott, mint különben tette volna, de bucsuzóul is azt a bókot mondotta, hogy *Benvenuto* személyében Olaszország legnagyobb szülöttjét tiszteli magánál.

Ha tán nem is minden igaz a királyi szemlének *Cellini*-től eredő e dicsekvő leírásában, annyi mégis megállapítható, hogy az ármányos

hercegnőnek nem könnyen sikerült a királyt művésztől elidegeníteni. De végtére ezt mégis elérte a kegyencznő. Hozzájárult madame d'Étampes bujtogatásához az, hogy I. Ferencznek sok kellemetlensége és baja támadt a császárral folytatott háborúja miatt. V. Károly serege elfoglalta Épernay-t és Château Thierry-t. Az ellenség közel jutott Párishoz, melyet meg kellett erősíteni és I. Ferencz egy pillanatig arra gondolt, hogy e feladatot Cellinire bízza — legalább állítja a művész, ki azt is insinuálja, hogy madame d'Étampes a crespí-i béke kötésekor elárulta Franciaországot csak azért, hogy ártson Diane de Poitiers-nek és Henrik dauphinnak, ki a hadsereg vezére volt. A politikai zavarok közepette a király természetesen keveset gondolhatott művészettel. A béke megkötése után madame d'Étampes folyvást ócsárolta Cellini-t, mígnem a király ígéretet tett, hogy több munkát nem ad neki. A művésznak ezt megsúgták, mire haragosan félredobta szerszámaikat és azonnal hátat akart fordítani Franciaországnak. De meggondolva a dolgot, még egyszer kihallgatást kért I. Ferencztől, személyes érvelésével kedvezőbben hangolta és rábírta, hogy még egyszer látogasson el a petit Nesle-be. Ez is megtörtént, de madame d'Étampes-nak volt ideje a királyt előkészíteni és a művész egy csomó szemrehányást kapott, mert a király rendeléseit nem teljesíti és inkább olyan munkálatokat készít el, melyekhez neki magának van kedve. Cellini iparkodott mentegetőzni, a király nyájas szavakat intézett hozzá és «Adieu, mon ami»-val búcsúzott, de sem újabb munkát, sem pénzt nem adott többé. Cellini a saját ezüstjéből készített két vázát összeszedve, Párisból Argentan-ba utazott és a műtárgyakat felajánlva az ott időző királynak, szabadságot kért, hogy Olaszországba mehessen. I. Ferencz haragra lobbant és olaszul azt mondta: «Benvenuto, nagy bolond vagy, vidd a vázákat Párisba, ott meg fogod azokat aranyozni». Tehát nem óhajtotta, hogy ötvöse elhagyja a francia földet. Benvenuto mindamellett távozni készült legalább egyidőre. Biztonságáért kellett remegnie. A király, midőn ezúttal is «Adieu, mon ami» szavakkal búcsúzott ötvösétől, madame d'Étampes-nak elbeszélte, miről folyt a szó közöttük. Jelen volt éppen François de Bourbon, comte de Saint Paul, a király legjobb hadvezéreinek egyike. I. Ferencz kifejezést adott aggodalmának, hogy Benvenuto el találja hagyni Franciaországot, a mit ő nem szívesen látna. Saint Paul gróf ajánlkozott, hogy majd elejét veszi Cellini távozásának. Madame d'Étampes görbe szemmel nézte a szólót, de az hidegvérrel így folytatta beszédét: «Egyszerűen felakasztatom Cellinit, ily módon nem lesz képes Felséged országát elhagyni.» A hercegnő hangosan felkaczagott. «Meg is érdemelné, hogy felakaszszák» jegyzé meg. A király is nevetett. «Nem bánom, úgyszólt, akaszszák fel Benvenuto-t, ámbár nem érdemelte ki semmivel; csak találjunk valakit, a ki őt mint

művészt pótolhatja.» Érthető ebből, hogy *Cellini* jónak látta félrevonulni, mire a ferrarai bibornok is biztatta, magára vállalva, hogy majd eligazít mindent a királylyal. *Benvenuto* tehát *Argentan*-ból visszament Párisba, aztán kastélyát két segédje, *Ascanio de Mari* és *Paolo Romano* gondjaira bízva, útra kelt Olaszországba. Ezt a tettét a király soha sem bocsátotta meg neki és ezentúl nem akart tudni felőle. Titkon talán remélte, hogy visszajön még a páratlan művész, *orfèvre singulier du pays de Florence*, mint 1445-iki okmányban nevezi, de hívni nem akarta, *Benvenuto* pedig hívás nélkül nem volt hajlandó visszajőni. Befejezetlenül hátramaradt munkáit fentemlített segédjeire bízta, kik lassankint új megrendeléseket is kaptak és végre teljesen pótolták mesterök helyét. Két év eltelte után *I. Ferencz* felszólította, hogy számot adjon arról, mit végzett Franciaországban és mit hagyott bevégetlenül. A művész egy emlékirattal felelt a ferrarai bibornok útján és késznek nyilatkozott személyesen elmenni Párisba, hogy az írott felvilágosításokat kiegészítse, ha a király úgy kívánja. *I. Ferencz* csakugyan úgy nyilatkozott trésorier-ja *Giuliano Buonaccorso* előtt, hogy nagy összeget fizetne *Benvenuto*-nak, ha visszajönne Párisba és kastélyában maga fejezné be megkezdett műveit. De mialatt ez ügyben levélváltás folyt, a halál elragadta a legkeresztényibb uralkodót 1547 márcziusában.

Benvenuto egész életében szánta-bánta azt a hibát, melyet Franciaország elhagyásával elkövetett. Hiszen kastélyában nagyszerű atelier állt rendelkezésére, nevezetes munkálatokat kellett végrehajtania és nagyúri módon élnetett. Kevéssel távozása előtt a király ismételten megigérte neki, hogy a legelső apátságot, mely megüresedik, 2000 scudó jövedelemmel neki adományozza, a mint hasonló kedvezményben részesült már előbb úgy *Rosso*, mint *Primaliccio*. Eléggé sajnálta *Benvenuto*, hogy így elhamarkodta a dolgot s az ő «nagy király»-áról mindig a legnagyobb tisztelettel és ragaszkodással emlékezett meg.

Nagy ellensége és rosszakarója, *madame d'Étampes*, II. *Henrik*nek vagy — mint maliciózan mondták akkor — *Diane de Poitiers*nek trónraléptével elvesztette minden befolyását. Csendes visszavonultságban igyekezett a figyelmet magáról elfordítani. Kincset 21 évi kegyencznői pályája alatt eleget gyűjtött, sőt azt is kivitte, hogy fivérei és nőtestvérei magas egyházi méltóságokat nyertek. Ő maga jónak látta annyi évi feslettség utána kálvinista hitre térni át, mert — úgy mondja *Mézeray* történetíró — ekkép a gyónás kötelessége alól felszabadult!

V.

BENVENUTO CELLINI FIRENZÉBEN.

Julius elején távozott *Benvenuto* (1545) Párisból. Egy hetet Lyonban töltött pihenéssel, üdüléssel. *Battista Alamanni*, annak a *Luigi Alamanni* poétának a fia, kivel már találkoztunk, július 7-én ezeket írja: «Itt vagyok *Panciatichi*-ék házában, ugyanitt van messer *Lucantonio* és messer *Benvenuto Cellini*. Ma este együtt vacsorálunk mind a hárman. Benvenuto néhány napig itt fog mulatni, de Párisban nyitva hagyta a házát, a hol két fiatal segédje folytatja a munkát». Világos ebből, hogy *Cellini*-nek eszébe sem jutott végleg búcsút mondani a *charmant pays de France*-nak. Saját elbeszélése szerint nagy lelki küzdelmek között folytatta útját Olaszország felé és többször vissza akart fordulni, de végre elhatározta, hogy egyenesen Firenzébe indul, hol nővére élt hat leánynyal, nem épen a legfényesebb körülmények között. Útja Parmán és Piacenzán át vezetvén, helyén valónak találta, hogy régi ellenségét *Pier Luigi Farnesé*-t felkeresse, ki már Piacenzában tartózkodott, kevéssel utóbb pedig (augusztus 19-én) parmai és piacenzai herczeggé lett. Ebédnél ült *III. Pál* fia, midőn *Cellini*-t fogadta; állítólag ugyanazok voltak körülé, kik két évvel később meggyilkolták. A legnagyobb jóakaratot színlelte a művészszel szemben, az üldözéseket, melyeket ez szenvedett, annak tulajdonította, hogy meg gondolatlan és sértő nyilatkozatait beszúgták a pápának, sőt azt az ajánlatot is tette a művésznek, hogy szolgálatába fogadja.

Julius derekán érhetett művészünk szülővárosába, a hol ettől fogva aztán egész holtá napjáig megmaradt. Itt most *I. Cosimo* uralkodott, immár nyolcz esztendő óta, pedig akkor is még csak huszonöt éves volt. Tudjuk, hogy lelkiismeretlen, álnok, kegyetlen zsarnok létére kedvelte és pártolta a tudományt és művészetet, mint a *Medici*-család legtöbb tagja. Munkát adott *Bronzino*, *Vasari*, *Buontalenti*, *Giovanni da Bologna* művészeknek, mindent elkövetett, hogy *Michelangelót* Firenzébe édesgesse,

támogatta *Varchi* és *Ammirato* történetírókat, megalapította a firenzei festészeti és tudományos akadémiát. Nem csudálkozhatni, hogy *Benvenuto*-nak is tett ajánlatokat, midőn ez augusztusban tiszteletgett nála *Poggio a Caiano*-ban, Firenzéhez közel fekvő nyári lakában. A herczeg ép úgy, mint neje, *Eleonora di Toledo* igen nyájasan fogadta a művészt ez alkalommal. Szóba jött, hogy *Benvenuto* bronz vagy márványszobrot is készíthetne. *Cosimo* említette, hogy *Perseus* szobrát óhajtaná, mely őt jelképezze, a *Medusa* pedig a legyőzött köztársasági pártot. Néhány hét alatt *Benvenuto*

I. COSIMO MELLSZOBRA.

(Firenze, nemz. múzeum.)

el is készítette a viaszmintát és bemutatta a herczegi párnak, mely már visszaérkezett Firenzébe. A minta nagyon tetszett; a herczeg megrendelte a szobrot. *Benvenuto* égett a vágytól, hogy a munkához hozzákezdhesen. De e végett külön házra volt szüksége, a hol olvasztókemenczét állítsa fel, továbbá hol műhelyt rendezhessen be ötvösmunkák kivitelére, minthogy régibb művészetét sem volt kedve elhanyagolni. *Cosimo* engedelmével kiszemelt egy alkalmas épületet és a folyamodványra, melyben a ház megvásárlását kérte, sajátkezüleg ráírta a herczeg: «Meg kell nézni a házat, megtudni, ki illetékes azt eladni és mennyit kérnek érte, mert e tekintetben eleget akarunk tenni *Benvenuto*-nak». Ez a jóakarát elragadta a könnyen hevülő művészt. S minthogy a herczeg a kijelölt házat neki ajándékozta, elhatározta, hogy Firenzében marad. Jobban szerette a szerény házikót

szülővárosában, mint a pompás kastélyt a francia király rezidenciájában. Megelégedett 200 scudó jutalomdíjjal, a mennyit az *illustrissimo ed eccellentissimo duca di Firenze* helyezett kilátásba, az 1000 scudo helyett, melyet Franciaországban kapott volna.

Később ez a nagy megelégedése és öröme a keserű csalódás érzetévé változott. Tapasztalta, hogy Firenze ura «inkább kereskedő, mint herczeg». A rendelkezésére bocsátott házzal tömérdek kellemetlensége volt. Még 1552-ben is, hét év eltelte után, levélben panaszkodik, hogy minden nap molesztálják, még pedig jogtalanul, mert hiszen ajándékba kapta a házat ő excellentiájától a herczegtől, kihez e panaszlevelet intézi és kinek

a mikor parancsolja, kész a házat vissza is adni. — Használhatta a házat de nem helyezték kellő jó karba. Még a nyolczadik évben (1553) panaszlevélben fejti ki, hogy úgy, a mint van ez a ház, nincs ott semmi kényelme, télen megfagy, nyáron megsül benne. Voltakép nem is volt ő ura a háznak, melyet a herczeg ajándékozott neki; 1559-ben ezt is elpanaszolja az *osservandissimo padron duca*-nak. Elmondja, hogy a szép dolgozószobát, melyet számára berendeztek, meg akarván hálálni, igen szép fehér márványból egy *Leda*-csoportot készített, t. i. *Lédát* a hattyúval és négy gyermekével (Castor, Pollux, Heléna és Klytemnaestra). A munkát egy igen meleg kis szobában kellett végeznie, mert bottegájában nagyon hideg volt. Legjavában munkálkodott egy reggel, midőn megrohanta a végrehajtó és ötszáz scudó házbért követelt tőle *Luigi Rucellai* örököseijavára, holott ezt a házat, hol a művész Perseusát alkotta, ajándékba adta a *glorissimo padrone*. Emlékezteti a herczeget mindarra, a mi közöttük történt a jelen napig; a házat azért kapta ajándékba, hogy lankadatlanul és minden nehézség nélkül azzal a szeretettel szolgálja a herczeget, melyet azóta tényleg mindig tanúsított; midőn tehát ennyire zaklatják, kegyeskedjék intézkedni *Cosimo*, hogy senki se vonhassa kétségbe, hogy míg folyamodó abban a házban lakik és lakni fog, ezt csak azért teszi és fogja tenni, mert a herczeg, a kinek szolgálatában áll, a házat neki ajándékozta; ép azért őt ne molesztálja senki se, mert csak így szolgálhat nyugodt lélekkel, csak így végezheti be már megkezdett munkálatait és csak így foghat újbakhoz.

Megjegyzendő, hogy az a *Leda*-csoport, melyről itt szó van, mint *Cellini* annyi más műve, nyomtalanul elveszett. A folyamodványnak nem volt kellő eredménye. Nem csak az örökösök követelték a házbért, hanem ugyanolyan követeléssel állt elő a kincstár is. Újabb folyamodványban kellett 1851 április 13-án ez ellen tiltakoznia, és erre a beadványára azt jegyezték rá: «Mutassa ki, hogy ő excellentiája adományozta a házat, mert ha ő excellentiája elrendel valamit, írásban teszi.» *Cosimo* nem osztozott hivatalnokai nézetében. Pár hónappal később ugyanis *Guido Guidi*, *I. Ferencz* volt orvosa, ki most a *duca* szolgálatában állott, ez utóbbi nevében tudatta *Benvenuto*-val, hogy nem sokára kétségbevonhatatlan tulajdona lesz a ház. Ezt is meg kellett sürgetni augusztus 27-én kelt újabb folyamodványban. Csak most rendelte el a kalmárlelkű herczeg, hogy annak rendje és módja szerinti adománylevelet állítsanak ki. Szeptember 11-én visszakapta *Cellini* a házbér fejében zálogul lefoglalt türkiszköves aranygyűrűt és a következő év márczius 5-én, a tényleges birtoklás tizenhetedik évében, kelt az a latin adománylevél, mely egyebek közt így szól:

«Tekintettel arra, hogy kiváló szeretettel viseltetünk *Giovanni*

Cellini fia *Benvenuto* iránt, ki firenzei polgárunk, érczöntő művész és illusztris szobrász, páratlan hírű és dicsőségű; hogy bámuljuk lángelméjét és csodás művészetét a márvány faragásában és a bronz öntésében...: nevezett *Benvenuto*-nak, gyermekeinek és férfisarjadékának véglegesen adományozzuk a firenzei *Santa Croce* negyedben, a *del Rosaio*-utczában fekvő házat, melyet ő «*precario*» lakott eddig; a mely ház a fiskus és kincstárunk jogos tulajdona. Adományozzuk pedig minden hozzákötött joggal és hozzátartozósággal, a kerttel egyetemben. Azt akarjuk, hogy ez adományozás iránta való kegyelmünk és jóakarattunk tanúsága legyen és hogy *Benvenuto* kedvezésünk folytán ezentúl is napról-napra szebb és jelentékenyebb műveket készíthessen úgy bronzból, mint márványból.»

A hízegő hangon kiállított adománylevél birtokában még kilencz évig lakott *Benvenuto* a *del Rosaio*-utczában, halála órájáig; összesen huszonöt évet töltött e helyen.

Voltakép azonban a ház még mindig nem volt az övé és örököseié. Bizonyos formások elhanyagolása miatt, miben *Cosimo* hivatalnokai voltak hibásak, az adományozás — úgy szólva — holt betű maradt. Mikor a herczeg szolgálatában töltött húsz év után a művész híres márványfeszületét a *Pitti*-palotába vitték, *Cosimo* megígérte, hogy bármit megtesz neki, a mit csak kívánni fog tőle. A művész írásban csak azíránt esedezett, hogy a midőn 20 évi szolgálat után elaggott és szegény sorsban van, sok fáradsága és munkája díjául erősítse meg a herczeg őt annak a háznak birtokában, melyet már akkor adományozott, midőn *Benvenuto* szolgálatát megkezdte. «Mínthogy — írja — nemsokára megtörténhetik, hogy visszatérek Istenemhez, az volna az óhajtásom, hogy ebben a házban maradhasson családom és két leánykám, kikkel megáldott az Isten és kik — miként én — mindig imádkozni fognak *Vostra Eccellenza Illustrissima* boldogságáért.»

Ezt a pathetikus kérvényt igazán jellemző módon intézték el. Felszólították *Pandolfo della Casa* régi háztulajdonos örököseit, hogy a hátralékos házadót fizessék meg, — és ha ők ezt megteszik, egyszerűen kidobták volna a művészt minden hangzatos frázisú adománylevél és fitogtatott fejedelmi nagylelkűség ellenére. Hogy *Benvenuto* az ajándékba kapott házban maradhasson, az attól függött, hogy akarják-e vagy képesek-e megfizetni az örökösök a hátralékos házadót. Nem is ok nélkül mondta *Benvenuto*, hogy *I. Cosimo* inkább kalmár, mint *duca*.

Nem csodálhatjuk, hogy oly szenvedélyes és erőszakos jellemnek, a milyennek *Cellini* élete végeig bizonyult, mindenütt — és így Firenzében is — sok elkeseredett ellensége akadt. Mint Rómában *Pompeo*, Párisban *Primaliccio*, úgy Firenzében *Baccio Bandinelli* művésztsárával állott szem-

ben. Az utóbbit — mint tudjuk — ifjúkora óta gyűlölte és irataiban *Buaccio* (nagy ökör) néven emlegeti.

Már Rómában összetűzött a két művész, VII. Kelemen alatt. A pápa egy ötvösmunkával bizta meg *Benvenuto*-t, mire *Baccio* azt az észrevételt engedte meg magának, hogy ily finom munka elvállalásánál jó volna előbb igazi művésszel készíttetni rajzot. *Benvenuto* persze nem maradt adós a felelettel. «Nem szorulok *Baccio* rajzára, úgyszólt, sőt inkább munkámmal megmutatnám, mi minden hiányzik az ő rajzából».

Bandinelli nem volt épen mintaszerű ember. *Vasari* tanúsága szerint örökké perlekedett, gyűlölték kérkedéseért és emberszólásáért; *Michelangelo* iránt aljas gyűlölködést tanúsított, általában rossz viszonyban élt művésztársaival és féltékeny volt rájuk. Igyekezett a műbarátokat rávenni, hogy a már adott megbízásokat vonják vissza és ő reá ruházzák. Említettük már, mily vandal módon vagdalta össze *Michelangelo* kartonját. Ki akarta lesni *Andrea del Sarlo* színezésének titkát és e végből arcképének elkészítésére kérte fel e nagy festőt, ki azonban gyanakodott rá és valamennyi festékét kirakta a palettájára, hogy *Bandinelli* ki ne tanulhassa, melyek az ő speciális színei; a vásznat pedig addig, míg teljesen kész nem volt a kép, nem engedte megtekinteni.

Medici Sándor idejében *Bandinelli*-nek *Herkules* és *Cacus* szobrát állították fel a *piazza della Signoria*-n. A mű sok gáncsra adott alkalmat, gúnyverseket ragasztottak talapzatára; de *Sándor* herczeg, ki ebben tiszteletlenséget látott a hatóság iránt, mely a mű nyilvános felállítását engedte, a gúnyolódókat becsukatta. E miatt *Bandinelli* általános gyűlölet tárgya volt. Annál kellemetlenebbül hatott reá, hogy *Benvenuto*-nak Firenzébe érkezével még egy veszedelmes versenytársa is akadt. Irigy természeténél fogva fájt neki, hogy *Cosimo* azt az embert, ki voltaképp csak ötvös volt és — szerinte — úgyszólván csak átvedlett szobrászszá, a *Perseus* bronzszobor elkészítésével bizta meg. Azt híresztelte mindenfelé, hogy ha már sikerült is a bronzszobor, bizonyára képtelen volna *Cellini* márványszobrot készíteni. Ennek bebizonyítására hajlandónak mondta magát arra, hogy egy carrarai márványtömböt versenytársának rendelkezésére bocsát. *Benvenuto* 1546 június 23-án gúnyolódó levelet írt a «*magnifico cavaliere Bandinelli*»-nek. E levélben, hivatkozva fentemlített nyilatkozatára, legmélyebb tisztelettel kéri, hogy álljon szavának, adjon legalább akkora darab márványt, hogy életnagyságú alak készülhessen belőle. Felszólítja *Bandinelli*-t, hogy írja rá nevét a márványra, mert ha abból a darabból ő nem tudna szobrot faragni, kész a háromszoros értékét megfizetni.

Már e levél írása előtt igen kellemetlen surlódások voltak a két művész

között. *Bandinelli* el akarta hitetni *Cosimó*-val, hogy *Benvenuto* nem érti a mesterségét és nem lesz képes a tervezett óriási *Perseusszobor* darabjait egyöntetűen összeilleszteni. Ennélfogva *Cosimo* megvonta a szobor elkészítésére engedélyezett összeg egy részét, és így kénytelen volt *Benvenuto* a költségeket a maga zsebéből fedezni. Tudva, hogy *Bandinelli* rágalmai mennyire ártalmára vannak, *Eleonora di Toledo* jóakarátát igyekezett megnyerni és aranyozott ezüst vázákat ajánlott fel neki, egyszermind kérte, beszélje rá férjét, hogy ne adjon hitelt *Bandinelli* bujtogatásainak. Kevéssel utóbb *Fiesolé*-ban járt *Benvenuto*, hol dajkaságba adott természetes fiát meglátogatta. Hazatérőben a piazza *San Domenico* táján találkozott *Baccio Bandinelli*-vel, ki öszvéren falusi jószágáról baktatott haza felé egy tízéves fiú kíséretében. Ellensége láttára *Baccio* sápadt lett, mint a halál. *Benvenuto* el is volt határozva, hogy törével fizet a sok áskálódásért, de megszánta a reszkető embert és megvetéssel szólt hozzá: «Ne félj, gyáva ficzko, nem méltatlak arra, hogy leszúrjalak». *Bandinelli* nem mert válaszolni, de bár láthatta, mi vár rá, ha *Benvenuto*-val kikezd, elég vakmerő volt a márványdarab felajánlásával még jobban felingerelni félelmes ellenfelét.

Egy ünnepnapon *Benvenuto* a hercegi palotába ment, a hol *Cosimo* egy görög szobortorzót mutatott neki. E töredéket oly remeknek találta a művész, hogy restaurálására vállalkozott. Véletlenül odavetődött *Bandinelli* és a torzo láttára gúnyos nevetéssel utalt arra, a mit ő már sokszor mondott a hercegnek, hogy az antik szobrok mindegyikén meglátszik menyinyire nem értettek az ókori művészek az anatómiához. *Benvenuto* szándékosan hallgatott, de a herceg felszólítására nyilatkoznia kellett erről az észrevételről. Meglehetősen szarkasmussal tette. *Bandinelli*, a kinek rovására nevettek, dühös arcot vágott, mi még inkább elcsúfította természetétől rút vonásait. A herceg felkelt, más szobába ment át, hova a kamarások a két művésszel követték, ott leült; jobbra és balra tőle állott a két szobrász. A körüllevők még mindig mosolyogtak az előbb hallott maró megjegyzésen. A társalgás most *Bandinelli*-nek *Herkules* és *Cacus* szobráról folyt és ennek alkotója maga hozta fel, hogy mikor művét leleplezte, vagy száz gúnyvers jelent meg, mely azt nevetségessé igyekezett tenni. *Benvenuto* azonnal megjegyezte erre, hogy mikor *Michelangelo* befejezte a *Sagrestia nuova* nevű kápolnát a *San Lorenzo* templomban, legalább száz dicsérő vers magasztalta a remekművet. — «Hát te mi hibát találhatsz művemen? kérdezte *Bandinelli* dühösen. *Benvenuto* kijelentette, hogy nem a maga nézetét fogja előadni, hanem az elismert műértőké: «Ha levágnák a *Herkules* haját, meglátszanék, hogy koponyája nem elég nagy az agyvelő befogadására; az arcza pedig nem emberhez,

hanem oly szörnyeteghez hasonlít, mely félig ökör, félig oroszlán; a fej rosszul van elhelyezve a törzs felett, minden művészet és kecsesség nélkül; a vállak a teherhordó számár nyergére emlékeztetnek; az izmok nem a természetet utánozzák, hanem azt a benyomást keltik, hogy egy zsák dinnye szolgált mintául, melyet a falhoz támasztottak. Ép úgy azt hinné az ember a szobor hátáról, hogy hosszúkás tökökkel kitöltött zsák után készült; a lábakról nem tudni, hogyan tartoznak a törzshöz, melyi-kökre nehezedik a test súlya, mely nincs is kellően megosztva a kettő között, mint a hogy néha oly mestereknél fordul elő, kik nem értenek a dologhoz... A szobor karjai dísztelenül lógnak, minden művészet nélküliek, mintha a szobor készítője soha sem látott volna élő emberen meztelen karokat. A két alak jobb lábának nincs külön lábikrája; ha a két láb egymástól különválna, egyiknek sem maradna elegendő lábikrája, főleg ott, a hol a két láb érintkezik... Herkules egyik lába a földbe sülyed, a másik úgy áll, mintha tűz volna a talpa alatt».

Képzeltetni *Baccio Bandinelli* dühét, midőn e nehéz nyeletű kritikát hallgatta. Kitört végre az indulat belőle. «Hallgass, rivalt a gunyolódóra, te *szodomita*!» — A herczeg is elszörnyedt erre a sértő kifakadásra, de *Benvenuto* hidegvérrel vágott vissza: «Te bolond, magadon kívül vagy; a mire te célzasz, azt én nem tudom megtenni, nem utánozhatom Jupitert, ki Ganymedessel mulatott, vagy azokat a császárokat és hatalmas királyokat, kik efféléket itt a földön is elkövetnek». A kaczagók megint csak *Benvenuto* mellé sorakoztak, ki most azt kérdezte ellenségétől, mért nem küldi meg neki az ígért márványtömböt? «Soha! válaszolt *Baccio*, arra ne számíts!» Ez a kijelentés *Benvenuto*t hozta dühbe, ki megfeledkezve a herczeg jelenlétéről, fenyegetésre fakadt: «Tisztán megmondom neked, ha nem küldöd a házamba azt a márványt, más világot keress magadnak, mert ebből a világból kiirtalak!» Majd a herczeghez fordulva bocsánatot kért hevességeért. *Cosimo* is megparancsolta *Bandinelli*-nek, hogy a márványt küldje el, — a mi másnap meg is történt.

Vasari is azt beszéli *Bandinelli* életrajzában, hogy *Benvenuto* ez utóbbit, midőn a herczeg jelenlétében művészeti tárgyak fölött vitatkoztak, halállal fenyegette; *Cosimo* úgy csillapította le a vitázókat, hogy versenyre szólította őket, mindkettőnél megrendelte a maga bronz-mellszobrát, hogy ekkép kitűnjék, melyikök a nagyobb művész.

Cellini nemcsak élőszóval, hanem versben is kifigurázta *Bandinelli*-t. Azt írja egyik szonettjében, hogy ő — igaz — embert is ölt, de áldozatai tisztességesen el vannak temetve a föld alatt; ellenben *Bandinelli* márványt massakrált, és a mit ekkép tönkre tett, az saját szégyenére még mindig fennáll és közszemlére van kitéve.

Cosimo herczeg megtette azt, hogy művészi feladatokat bízott *Benvenuto*-ra, de nem jutalmazott oly módon, a mint a megbízott várta volna. *Cellini* — mint említettük — megelégedett a *via del Rosaio*-beli házzal és kétszáz scudó évi fizetéssel, holott Párisban kastélya volt és ezer scudója, mely utóbbi körülmény egyébként okmányokkal nincs kimutatva, ámbár hihető, hogy az ő erre vonatkozó állítása megfelel a valóságnak. A kétszáz scudón fölül, (*scudo di moneta* volt kikötve, mely 7 lirát ért) *Cosimo* köteles volt a művésznek — úgy egyeztek meg kölcsönösen — minden munkáját külön fizetni. A kétszáz scudo rendesen kijárt évek hosszú során át. Az egyes művészeti alkotások árát szakértők határozták meg. Megesett azonban, hogy az ár kifizetésénél a kétszáz scudót le akarták vonni, mert előlegnek tekintették *Benvenuto* részére azt az összeget, a melyet az el készítendő munka fejében kapott volna. Ezért — és általában az anyagiak miatt — művészünk, ki nagyon számító természetű volt és hiúságában is sértve érezte magát, ha azt vélte látni, hogy megrövidítik, számtalan sürgető levelet és panaszos felterjesztést írt, mely iratok a firenzei levéltárban őriztetnek.

Midőn *Perseust* és *Medusát* ábrázoló művén dolgozott, 1548 május 20-án kelt levélben kénytelen volt panaszkodni, hogy nem támogatják őt kellőkép a ígéreteket vele szemben be nem váltják, folyamodásait pedig válasz nélkül hagyják. A míg a munkát be nem fejezi, írja, nem törődik vele, ha nem teljesülnek az ígérek, mert tudja, hogy a herczeg igen igazságos és végtére mégis csak meg fogja jutalmazni fáradságát; azt sem bánja, hogy a szóbeli megállapodás, mely közöttök a díjazásra nézve létrejött, nem foglaltatott írott szerződésbe, mert jól tudja, hogy fejedelmekkel nem szokás szerződést kötni, a mennyiben ők minden szerződésen felül állnak; annyit azonban térdre borulva kér ő *excellentiájától*, méltassa őt legalább feleletre, követve ebben a pápák, a császár, a nagy francia király példáját, kik a folyamodót mindig illendő feleletre méltatták.

Az olasz nyelvben van egy eredeti szólásmód: *far l'orecchio del mercante* (úgy hallgatni a szóra, mint a kereskedő). Szorosan e szólásmódhoz alkalmazkodott *Cosimo*, nem is hederített a levelekre és kérvényekre. Pár év múlva (1560. és 1561.) *Cosimo* titkárához fordult *Benvenuto*. Némi iróniával mondja egyik levelében: «Tudom, Uram szava oly becses, mint a gyémánt, de talán feledésbe ment az ügyem». Rezignálva jegyzi meg egy másik levélben, hogy a nagy urakkal és a patronusokkal szemben soha sincs igaza az embernek.

«Hét esztendeje már, írja 1552 június 27-én, hogy éjjel-nappal úgy dolgozom, mint soha eddigi életemben, teljes buzgalommal és testi erőm megfeszítésével. Ha nem keresném a tökéletességet csodaszép művé-

PERSEUS (BRONZ ALAK).
(A firenzei nemzeti múzeumban)

Országos Széchényi Könyvtár

szetemben és nem szeretném azt oly szenvedélylyel, sokkal több művet alkothattam volna. Különben is majdnem mindig egyedül dolgoztam, csak három hónapon át fizettek számomra három munkást. Mégis annyi művet hoztam létre, hogy Excellentiád ép úgy meg lehet elégedve, mint én magam. És minden, a mi tőlem való, jó, igaz munka, nemcsak szősz, mint más valaki műveiben, kinek minden eszköz jó, ha kényelmes». (Ez czélzás *Bandinelli*-re, a ki akkor elterjedt szokás szerint a szoborminták anyagához szőszt adott, hogy nagyobb szilárdságot érjen el). Panaszkodik *Cellini*, hogy neki nem engedtek annyi kényelmet és szabadságot, mint más művészeknek. Talán próbára akarták tenni, mire tud menni magában és mennyit képes túrni. Hét évi próba, azt hiszi, elég volt. Ezek után benyújtja számadásait és kéri a herceget, határozzon és adja az ügyet oly ministere kezébe, ki szeret alaposan végezni.

Követeléseit azonnal kifogásolták, midőn Firenzében első nagyobb művét, a Perseus-szobrot befejezte. Eleinte egyáltalában nem kért semmit; elvárta, hogy a herceg önszántából és méltón jutalmazza. Nagyon sértődött volt, mikor felszólították, hogy ő maga határozza meg az összeget; végre azt mondta *Jacopo Guidi* titkárnak, hogy tízezer scudóval sem fizetnék meg kellőn a Perseust. *Cosimo* e miatt megharagudott és *Bandinelli*-t, *Cellini* nagy ellenségét, más művészekkel együtt felszólította, hogy a műnek értékét becsüljék meg. *Bandinelli* némi vonakodás után eleget tett a kényes megbízásnak és — talán mert félt *Benvenuto* törétől — igen nagy összeget állapított meg: tizenhat ezer scudót. *Eleonora di Toledo* közbevetette magát és rá akarta bírni *Benvenuto*-t, hogy ötezer scudóval érje be. Végre abban történt megállapodás, hogy *Girolamo degli Albizzi* döntsön a pénzkérdésben, olyan ember, ki katona létére nem sokat érthetett a művészethez. Ez meglátszik 1554 szeptember 2-án kelt levelén, melyből az is kiderül, hogy a választott bíró mint udvaronc annál inkább értette a mesterségét.

«Ámbár, így szól a levél, a művész mint a fejedelem elismert és fizetett szolgálja dolgozik, a mű tökéletessége ép úgy becsületére válik a fejedelemnek, mint a művésznek; mert a fejedelem ítélőképességétől függ, hogy azt a művészt válassza ki, a kiben a tehetséget fel tudja fedezni. Ennélfogva, noha *Benvenuto* Perseusa bámulatra méltó és ritka, Olaszországban talán páratlan műtárgy, mindazáltal én, miután ő excellentiája rám bizta a jutalmul szolgálendő összeg meghatározását, azt tartom, hogy háromezerötszáz aranyscudót kellene adni, mint a mennyi bőven elég a művész fáradságáért. Ugyanis a fáradságot kell megfizetni, nem az alakot. A mi *Benvenuto*-t illeti, ő ennyivel nagyon megelégszik, mert igen diskrét ember és a fizetségnél többet tart arra a tisztességre, hogy

szerénynek mutatkozik, s arra az elégtételre, hogy érdeme szerint megbecsülik. A fizetést csak azért fogadja el, hogy fentarthassa magát és tovább is szolgálhassa ő excellentiáját, kit arra kér, hogy kegyeskedjék neki módot szolgáltatni még jelentékenyebb művek alkotására, melyek úgy ő excellentiájának, mint önmagának becsületére váljanak».

Nem képzelhető, hogy *Girolamo degli Albizzi Cellini* nevében ekkép szólhatott volna, ha a művész részéről erre felhatalmazást nem kap. Annyi bizonyos, hogy *Benvenuto* megnyugodott a döntésben. Annál inkább kapott rajta a takarékos *I. Cosimo*, kinek felhatalmazásával *Lelio Torell* azonnal rájegyezte a levélre: «Ő excellentiája nem tesz észrevételt és elfogadja a megítélt összeget.» *Benvenuto*, ismételjük, belenyugodott, de mély keserőséggel szívében. Három évvel később ezt jegyezte fel: «*Così fui assassinato* (ilyen gyilkosságot követtek el rajtam) és Istenre bízom hogy legyen gondja boszút állani érettem, mert mindent meghalad a gonoszság és igazságtalanság, melyet velem szemben tanusítottak».

Annyira méltatlanok voltak irányában az egész *Perseus*-szoborügy folyamán, hogy a viaszt, ónt, bronzot, szóval — a mi anyagot csak szállítottak neki és felhasznált a készítéshez, mindent megfizettettek vele sőt felszámították neki a kőműves költségét, ki a szobrot a *Piazza della Signoria*-n elhelyezte. Ő természetesen tiltakozott az ellen, hogy maestro *Bernardi* kőművest is fizesse. Arra hivatkozott 1555 február 8-án, hogy *Girolamo degli Albizzi* ítélete után nem tekintheti magát művésznek, ki nem törődik vele, ha eféléket felszámítanak neki, hanem csak aféle munkásnak, kinek fáradságát fizetik, tehát az anyagi költségeket nem fedezheti a sajátjából.

Cosimo herczeg elrendelte, hogy a 3500 scudót száz scudós havi részletekben folyósítsák. Nemsokára azonban a havi részleteket 50, még később 25 scudóra szállították le, sőt némelykor egyáltalában ki sem fizették. Méltán fellázad e miatt *Benvenuto* a *magnifico signor tesoriere*-hez, *Antonio de' Nobili*-hez írt levélben (1559 január 10). Annyira fél ettől az úrtól, írja, hogy nem mer előtte megjelenni. Pedig ha meggondolja, mennyire igaz az ő ügye, nem érti, hogyan engedheti meg az Isten azt a kegyetlenséget és hűtlenséget, hogy a herczeg rendeletére kiutalványozandó összeget nem fizetik ki neki; még 400 scudó oly követelni valója is van, melyet már 4 évvel előbb kellett volna felvennie. Négy kérévény nem vezetett célra, ellenkezőleg házbért követeltek a levélírótól és mindenféle számadások kiegyenlítését, a mibe beletörődött, csakhogy pénzt megkapja. És ime távolabb van céljától, mint valaha. «Gyakran kérdezem magamban, ember-e Kegyelmességed és vajjon van-e lelke; az Isten ítéljen e felett! Midőn a mult hónapokban betegen ágyban feküd-

PERSEUS VIASZMINTÁJA.
(Firenze; Bargello.)

A PERSEUS-SZOBOR.
(Loggia dei Lanzi.)

Országos Széchényi Könyvtár

tem, mert megrugott egy ló, hogy majd belehaltam, Kegyelmességed a gyóntatójával azt üzente, hogy új márványtömböt szerezzen be egy új Neptun készítésére . . . Istenre bízom, hogy mindezekért boszút álljon és ő fog engem megvédeni».

A 3500 scudó utolsó részletének kifizetése 1566 márczius 8-án történt, tizenkét évvel az Albizzi-féle nevezetes döntés után. Ily hosszú várakozás megmagyarázhatóvá teszi, hogy Benvenuto újabb és újabb kérvényekkel ostromolta a herceget és hivatalnokait. I. Cosimo azonban már annyira megunta a dolgot, hogy egy 1562. évi kérvényen a következő megjegyzés olvasható. «*Ita est*, ő excellentiája még akkor se szeretné, hogy Benvenuto-val legyen dolga, ha az egész világ urává tennék. De minthogy B. hitelező, meg fogja kapni a magáét».

Mielőtt azonban ez teljesen megtörtént volna, a kétszáz scudo évi jutalomdíjat is beszüntették 1565 augusztusában. Pedig a most már 65 éves művész anyagi helyzete legkevésbé sem volt kedvező. Művei után egyáltalában nem, vagy csak későn kapván meg azt, a mire számított, nem tudott vagyont gyűjteni. Súlyos családi terhek neheztedek reá és attól tartott, hogy leányai koldúsbotra fognak jutni. Igen pathetikus levélben fejezte ki ezt az aggodalmát 1567 október 31-én. Figyelmezteti az *illustrissimo* és *eccellentissimo* fejedelmet, «a kit Isten sokáig tartson meg kegyelmében», hogy az igazság mérlegét nem szabad meghamisítani, mert ez Istennek nem tetsző dolog. Népei, kikre éjjel-nappal éber gonddal ügyel, gondoskodva teljes biztonságukról, ennek fejében szívesen fizetik az adót. «És én — folytatja — talán valamennyi alattvalójánál jobban szeretve és bámulva Excellentiádat, rohanok, midőn le kell fizetnem azt, a mi igazság szerint osztályomul jut. Ámde azok a művésztársaim, a kik legtöbb adót fizetnek, soha 25 scudónál többet nem róttak le, míg én, szegény szerencsétlen, negyvenet is fizettem, sőt többet. Azt hittem, hogy jogom van magamra nézve akkora összeg kivetését kérni, mint amennyit a többiek fizetnek, és azt kell látnom, hogy bizony hetvenöt scudót is követelnek tőlem. És ez akkor történik, midőn már majdnem hetven éves vagyok . . . Azt méltóztatott mondani egyik rescriptumában, úgy akarja, hogy soha többé ne legyen velem dolga. Én meg azt mondom, hogy van dolgom Excellentiáddal és kérem, kegyeskedjék ebbe belenyugodni, mert most már oly öreg emberré lettem, hogy kénytelen vagyok napjaimat ott fejezni be, a hol születtem. Még inkább kényszerít erre az, hogy az Isten két boldogtalan és csinos leánykával áldott meg. Ha ezek után hetvenöt scudóig terjedő összeget kell fizetnem, azt sem bánom. De kegyeskedjék Excellentiád az Isten szerelmeért minden számadásomat kiegyenlíteni, illetőleg követeléseimet az adóba beszámí-

tani, ha nem akarja, hogy minden birtokom fűs-be menjen és leánykáim koldúsbotra jussanak.»

Sok izetlensége volt *Benvenuto*-nak a híres *márványfeszület* miatt is, melyet egészen a maga költségén állított elő abból a célból, hogy sírjára helyezték azt a *Santa Maria Novella* templomban. Később megváltoztatta eredeti szándokát és a *Nunziata* templomnak szánta a feszületet. A sikerült mű megtekintésére eljött a hercegi pár és annyira magasztalta, hogy *Benvenuto* kötelességének tartotta azt *Cosimo*-nak ajánlani, még pedig — mint 1557 december 26-án kelt levelében is megírta — oly módon, hogy semmi fizetésre sem tart számot, ha a márványmű oly templomba kerül, melyet ő fog kijelölni; ellenben értéke szerint megfizetendő, ha a herceg valamely tetszése szerint való nyilvános helyen állíttatja fel. A herceg 1565 augusztusában a «*Pitti*» palotába vitette a feszületet. *Cellini* azt követelte, hogy fizessék ki az árát. Ismételten hivatkozott arra, hogy a szoborművet a maga részére készítette és a maga költségén; ha el akarta volna adni, kétezer scudót kaphatott volna érte, most azonban megelégszik ezeröttszázzal. — Teljes öt esztendő múlt el, míg ezen összeget kezéhezkaphatta.

Miután — mint fentebb láttuk — azt a kérelmet intézte a herceghez, hogy összes követeléseit vizsgálta meg és egyenlítse ki, az erre vonatkozó rendelet csakugyan kiadatott és *Cellini*, követeléseit egybefoglalva és részletezve, a feszületért 1500, a herceg bronz mellszobrjáért 400, a *Ganymedes* ókori szobor restaurálásáért 300 scudót kért. Felhozta továbbá, hogy egy nagy Neptun-mintát és egy aranykelyhet készített, valamint más munkálatokat is végzett, melyekért nem díjazták. A követeléseket *Bartolomeo Ammanati* és *Vincenzo de' Rossi* szobrász- és *Niccolò Santini* ötvös szakértőkből álló bizottság vizsgálta meg 1568-ban és nagyon kedvezőtlen módon döntött. A *Ganymedest* 80, a mellszobrot 150, a feszületet 700, a kelyhet 100 scudóra becsülték. A halálát közeledni érző művész mélyen sértette ez a döntés, mely anyagilag is annyira megkárosította. Szinte kétségbeesve írja egy végső kérvényében: «A martírság, melyet el kell szenvednem, jóval felülhaladja a szent Bertalanét. Őt csak megnyúzták, engem nemcsak nyúztak az én dicsőséges hazámban, még szét is szedték czafatokban csüngő húsomat, a bonczoló késsel csak pusztá csontvázamat hagyták meg, melyben alig képes megmaradni a hüvelyéből kizavart lélek. És ha nem tartana vissza az, hogy három szerencsétlen és ártatlan gyermekemet szeretem, elmennék remetének, hogy így Isten kegyelmének örvendjek. Csak egy reménység tart fenn, hogy ebben az életben szenvedett nagy martírságomtól megszabadulok a túlvilági életben. Arra kérem áhítattal az Istent, hogy ne álljon boszút

érettem, mint a multban tette, mert remegek és sírok, ha visszaemlékszem, milyen módon bánt el azokkal, kik engem igazságtalanul üldöztek.»

Ily elkeseredett hangulatban volt *Benvenuto* hosszú művészi pályája végén. Anyagilag is sujtva, még inkább fájt neki az, hogy a midőn nem adják meg azokat az összegeket, melyekkel művei értékét úgyszólván pénzben fejezte ki ő maga, úgy látszott, mintha ezzel azt az elismerést is megtagadták volna, mely alkotásait belső becsöknél fogva megillette.

A nevezetes szobrászati műveken kívül, melyeket Firenzében alkotott (a *Perseus*, a fészület, *Cosimo* és *Bindo Altoviti* bronz- és *Eleonora di Toledo* márvány mellszobrai, a restaurált *Ganymedes*, az *Apolló* és *Hyakinthos*-csoport, a *Narcissus* szobra), ötvösmunkákkal is foglalkozott szülővárosában, miután ott végleg letelepedett. Először a hercegi palotában, *Cosimo* és neje jelenlétében az úgynevezett *guardaroba* helyiségben, két fiatal segéddel, *Domenico* és *Giovanni Poggini*-val dolgozott és nemesak rajzokat készített ezek számára,

hanem maga is visszatért ahhoz a foglalkozáshoz, melyben már mint ifjú kitüntette magát, aranyat és ezüstöt cisellált, zománczott, ékszerfoglalványokat készített, főleg *Eleonora di Toledo* számára. Később is, sőt élete végeig, előszeretettel dolgozott ezen a téren, mely czélból 1568-ban három fiatal aranyművessel, a *Gregori* testvérekkel társaságba lépett, egy évvel később pedig megvásárolta *Lorenzo Ardinghelli* és ennek fia

GANYMEDES.

(Firenze; Palazzo degli Uffizi.)

aranyműves bottegáját. A 25 évi firenzei időszakból azonban nagyon kevés ötvösmunkája maradt fenn.

Mondjunk itt egy pár szót *Eleonora di Toledoról*, *I. Cosimo* nejéről, mivel *Cellini*nek ugyan sok baja volt. A fejedelemső kitűnt jótékonyága által; *Vasari* nagyon magasztalja kiváló erényeit; de részint spanyol büszkesége, részint ama körülmény, hogy a firenzeiek kizárásával spanyolokat vont udvara körébe, alattvalóit elidegenítette tőle. Mind a mellett hizelegtek neki, mert feltétlen befolyása alatt állt a férje és az ország-lás gondjait megosztotta vele. Nem juthatott hivatalba, a ki nem bírta *I. Cosimo* nejének kegyét. Érthető, hogy annak kivívására *Benvenuto* is törekedett, de ügyetlenségből elrontotta a dolgát vele és *donna Eleonora* ezentúl a művész ellenségét, *Bandinelli*-t kedvelte és pártolta.

Eleinte több ékszert készített *Benvenuto* a *duchessa* részére, így egy gyémántos gyűrűt, melyet később *II. Fülöpnek* küldtek ajándékba. Az ékszereket igen nyájasan fogadta *Eleonora*, de a művész kevés pénzt látott, pedig a pénz nagyon kellett volna *Perseusához*. Egyszer a *guardaroba*-ban, hol *Cellini* a két *Poggini*-ra felügyelt, a *duchessa* egy gyöngyfüzért mutatott neki, melyet férjével meg akart vásároltatni, és kérte, hogy azt lehetőleg dicsérje *I. Cosimo* előtt, ki ekkép tán rávehető lesz, hogy megvásárolja. *Benvenuto* figyelmeztette *Eleonorát*, hogy a gyöngysor nem hibátlan és semmikép sem ér 6000 scudót, a mennyire tartják; de mivel a *duchessa* sürgette, hogy csak dicsérje a gyöngyöket, sőt ígérte, hogy 200 scudót kap, ha rábíri *Cosimo*-t, hogy vegye meg az ékszert, megtette, a mit kívántak tőle, elment és melegen ajánlta a gyöngysor megvásárlását. Csakhogy e közben pirult, elszégyelte magát és bevallotta, hogy a gyöngyök alig érnek 2000 scudót, egyszersmind mennyre-földre kérte *Cosimo*-t, ne árulja el nejének, a mit tőle hallott. A turpisság azonban kisült, midőn *Eleonora* belépett és épen *Benvenuto*-ra hivatkozott, mint olyanra, ki a vásárlást helyesli. A hercegnő haragos tekintetet vetett a művészre és ettől fogva ellenségévé lett. A gyöngysort megkapta ugyan, mert *Bernardone* ékszerész, *Benvenuto* ellensége, a hercegnő kérésére és 200 scudónál is nagyobb jutalom fejében addig hízelgett *Cosimo*-nak, míg ez a vásárlásba beleegyezett, de *Benvenuto*-ra már rá se tudott nézni a hercegnő; ha a *Palazzo Vecchio*ban találkozott vele, haragosan kérdezte tőle, mit keres ott, ne untasson már a palotába való bejárogatással. *Cosimo* kétszeres nyájassággal is alig tudta jóvátenni neje rideg viselkedését.

Egy másik alkalommal is ellenkezésbe jött *Benvenuto* az úrnővel. Mikor befejezte a kisebb bronzalakokat, melyek a *Perseus*-szobor talapzatát díszítik, bemutatta azokat a hercegi párnak. *Eleonora* azt kívánta, hogy a gyönyörű alakok ne erősíttessenek a talapzatra, hanem az ő saját szo-

báiban szolgáljanak a falak díszítésére. A herczeg nem szólt semmit; akkor sem szólt, mikor *Cellini* kifejtette, hogy nem helyes a *duchessa* kivánsága. Másnap, mialatt *Cosimo* nejével együtt kilovagolt, a művész tudtok nélkül elvitte a bronzalakokat a *Loggia de' Lanziba* és a talapzatra erősíttette azokat. A herczegnő, mikor megtudta a dolgot, magánkívül volt dühében.

Baccio Bandinelli, főleg *Eleonora* pártfogása folytán, azt a megbízást kapta *Cosimo*-tól, hogy egy nagy Neptun-szobrot készítsen. A márványtömböt, mely e célra szükséges volt, a művész rendelkezésére bocsátották. *Benvenuto* azonban, nem irigységből, mondja ő, hanem a művészet érdekében, felkereste az ebédnél ülő uralkodócsaládot és kifejtette, hogy a legszebb művészeti alkotások szabad verseny útján keletkeztek, így például a kupola, a *Sant Giovanni* kapu, templomok, szobrok, melyek Firenze díszei. Engedjék meg tehát, hogy — mint *Bandinelli* — ő is készíthessen egy Neptun-mintát és a megrendelés azé legyen, kinek mintája jobban sikerül. *Eleonora* nagy ingerültséggel kijelentette, hogy ő unja már *Benvenuto*-t és *Bandinelli*-nek kívánja adatni a munkát. A herczeg is arra hivatkozott, hogy már két évtizeddel ezelőtt egyenesen *Bandinelli*-nek szánta a szép márványdarabot, de aztán végre is beleegyezett, hogy *Benvenuto* is készítsen egy Neptun-mintát. *Eleonora* fenyegető mozdulatot tett fejével és egy pár szót mondott, melyet *Benvenuto* meg nem érthetett. A művész boldogan meghajította magát és haza sietett, hogy a mintához hozzákezdhesen.

Az ő mintája valóban jobban tetszett a herczegnek, mint a *Bandinelli*-é; tartva azonban *donna Eleonora* rosszakaratától, felajánlotta ennek, hogy pártolását megnyerje, az életnagyságú Krisztust, melyet fehér márványból faragott ki fekete márványkeresztben és kétezer scudo értékűnek becsült. A herczegnő boszúsán visszautasította az ajándokot, sőt midőn kevéssel utóbb meghalt *Bandinelli*, keresztül vitte *Eleonora*, hogy nem *Cellini*, ki időközben megbetegedett, hanem *Bandinelli* növendéke, *Bartolommeo Ammanato* kapta meg a márványtömböt. Midőn a herczegnő később saját szemeivel látta a *Cellini* mintáját, bevallotta, hogy soha sem képzelte volna oly sikerültnek és sajnálatát fejezte ki, hogy a mű kivitelét nem bízták *Benvenuto*-ra. A herczegnő most már hajlandó volt egy másik nagy márványtömböt bocsátani a művésznek rendelkezésére. Csakhogy ebben őt Pisában 1562 december 18-án bekövetkezett halála megakadályozta.

Az a Neptun-szobor, mely *Ammanato* műve, 1565 óta a *Piazza delle Signoriá*-n látható, de nem nagyon sikerült mű. *Benvenuto* méltán mondotta, mikor *Ammanato* a megbízást kapta: «Szerencsétlen márványdarab! *Bandinelli* elrontotta volna, de *Ammanato* százszor inkább fogja elrontani.»

VI.

BENVENUTO CELLINI HÁZI ÉS CSALÁDI VISZONYAI.

Azokon a hölgyeken kívül, kik mint *madame d' Étampes* és *Eleonora di Toledo*, ellenséges indulattal viseltettek *Benvenuto Cellini* iránt, a művész hosszú élete folyamán és annyi kalandos élmény közepette nem igen találkozunk oly női alakkal, kikkel érdemes lenne foglalkozni. A szerelemről nem volt a művésznak ideális fogalma; a sors megtagadta tőle azt a szerencsét, hogy ifjúsága alatt és viruló férfikorában oly nővel találkozott volna, kiért igaz nemes indulattal hevülhessen. Donna *Porzia di Chigi*, kivel mint 24 éves ifjú ismerkedett meg és ki talán kaczerkodott is vele, társadalmilag sokkal magasabban állt a pályakezdő, még művész híre sem vergődött ötvös fölött, hogysem szerelmi viszony fejlődhetett volna közöttük. Már 30 éves volt *Cellini*, midőn *Raffaello del Moro* aranyműves-nél dolgozott Rómában. Ekkor egy pillanatig úgy látszott, hogy a házasság élet révébe fog evezni. A mesternek két fián kívül volt egy lánya, kit szívesen odaadott volna *Cellini*-nek. A leány szép volt, észrevette *Benvenuto*, hogy a szülők a házasságot óhajtják, és ő maga is hajlandó volt a leányt elvenni. Ki tudja, nem jelentett volna-e fordulatot egész életében, ha *del Moro* leányával oltár elé lép. Véres verekedései, gyilkosságai későbbi keletűek, talán el is maradtak volna, ha egy szeretett hitves szelidítőleg hat szilaj vérére, ha rendezett házi viszonyok között alkalmat sem nyílik kalandokat keresni. A szép leánynak valami csontbaja támadt a jobb kezén és ügyetlen kezelés folytán annyira elmérgesedett, hogy az egész jobb kar veszélyben forgott. *Benvenuto* értelmesebb orvost ajánlott, *Giacomo Rastrelli*-t, ki *VII. Kelemen*-nek és más pápáknak mint sebész tett szolgálatokat. *Rastrelli* műtétet tartott szükségesnek, a megüszkösödött hús egy részét ki akarta vágni. De igen durva késekkel készült a műtétet végezni. *Benvenuto* gyorsan felette finom aczél bistourit csinált neki, melylyel a műtét igen könnyen ment és fényesen sikerült. *Del Moro* ezek után annál inkább

megegyeztetett abban a szándékában, hogy leányát *Benvenuto*-hoz adja. Úgy látszik azonban, hogy elegendő hozományt összegyűjtenie nem sikerült és mivel *Benvenuto* nem udvarolt nagyon tüzesen a leánynak, azt hamarosan máshoz adták férjhez. Művészünk, ha ugyan egyáltalában bánta a dolgot, hamar vigaszt talált egy szép cselédleánynál, ki modelljéül szolgált és kedvesévé lett. *Cellini* azt beszéli, hogy e viszony következtében súlyos betegségbe esett. Két évvel később beleszeretett egy szép sicíliai leányba, kinek csak a keresztnévét ismerjük: *Angelica*. Meg akarta szöktetni, de a leány anyja észrevette a dolgot és titkon Siciliába távozott vele. Mikor *Benvenuto* a *Solosmeo* társaságában Nápolyba menekült, ez utóbbi városban találkozott *Angelicával*, kit magával akart vinni Rómába, hová *Medici* bibornok felszólítására visszatért. A leány anyja beleegyezett abba, hogy *Angelicája* Rómába menjen, ha ő maga 15 aranyat kap és később követheti lányát. Ekkor *Angelica* bársonyruhát kért imádójától, mert Nápolyban olcsó a bársony; de most az anyja is posztóruhát kért magának és fiai számára mindenféle holmit. *Benvenuto* látta, hogy zsarolják, megcsókolta *Angelicáját* és búcsút vett tőle. A leány sírt, a művész pedig nevetve indult Róma felé.

Párisban a már 43 éves *Benvenuto* egy igen szép modellt talált, midőn a fontainebleau-i nympa szobrán dolgozott. A bájos *Catherinet* anyjával együtt kastélyába fogadta, a leányt pedig maitresse-évé tette. Midőn egy ízben segédeivel kirándult, egyik, a firenzei *Paolo Micceri*, otthon maradt. *Benvenuto* véletlenül korábban jött haza, mint várták, és *Catherinet* hűtlenségen kapta *Paolo*-val. A kijátszott művész *Catherinet*, anyját és *Paolot* elkergette, mire a két nő őt boszúból természetellenes bűnért perbe fogatta, de a bíróság felmentette. Erre halálos fenyegetésekkel kényszerítette a gyáva *Paolo*-t, ki *Catherinet* magához vette, hogy e nővel egybekeljen, a menyecske pedig kénytelen volt mindennap elmenni az atelierbe, hol *Cellini* modellül használta és nemcsak bujálkodással állt boszút *Paolo*-n, hanem barbár módon tetteleg bántalmazta a szerencsétlen nőt, ki ennek daczára mindennap hűségesen eljárta hozzá. Mikor ezt a *Catherinet* végre ellökte magától egy igen fiatal, *Jeanne* nevű leány lett a modellje. *Jeanne* egy leányt szült s *Benvenuto* ezt az első gyermekét *Costanza* névre kereszteltette 1544 június 8-án. *Guido Guidi*, a király orvosa, és *Luigi Alamanni* neje voltak a keresztszülők. A gyermeket *Jeanne* egyik nővérére bízta *Benvenuto*. Kevéssel utóbb elhagyván Franciaországot, soha nem törődött többé sem az anyával, sem a gyermekkel.

Férfikora delén túl volt már, midőn Firenzében letelepedett. Képzelhető, hogy az erkölcsstan szempontjából itt is sok kifogásolni valót

találhattak házi életében. Firenzei botrányaival nem dicsekszik önéletrajzában; sajnos azonban, hogy annál kétségbevonhatatlanabban tanúskodnak azokról hátramaradt levelei és némely hivatalos okmányok.

Modellekre bizonyára szülővárosában is volt szüksége, Medusa-fejét másképp nem faraghatta ki. Talált alkalmas leányt *Dorotea* személyében, kit a művészi cél elérése után is házában tartott. Négy évi együttlét után hozománynyal ellátva férjhez adta. Minthogy — mint említettük — Fiesoléba dajkaságba adta egy természetes fiát, valószínű, hogy *Dorotea* volt e gyermeknek anyja. Egy másik természetes fia, *Jacopo Giovanni*, 1553-ban született és korán elhalt. Az anya nevééről hallgat a krónika.

Egyéb botrányokat illetőleg kétségtelen, hogy *Cellini*-nek Firenzében oly véres összeütközései nem voltak, mint ifjú éveiben a pápák székhelyén; ilyenek már azért sem fordulhattak elő, mert a tapasztalás és a kor már higgadtabbá is tette őt. Mind a mellett valamiképp ellentétbe jutott a büntető igazsággal, mert bebizonyított tény, hogy 1556-ban két havi börtönt kellett kiállnia. Annyit sejthetni, hogy erőszakosságra vetemedett valaki ellen, a ki őt *Cosimo*-nál rágalmazta. Mennyire haragudott a rágalmazóra, kitűnik egy szonettjéből: «Hazudtál, mondja ebben, ad græcas calendas, és én már kijelentettem, hogy gyalázatos hazug vagy, de ha ez a megbélyegzés nem elég, meg is botozlak, a míg megelégsz. Ha sikerül letörnöm szarvaidat, panaszold el Doctorodnak (e jelzés alatt *I. Cosimo*-t érti), Neki hatalmában áll ugyan engem becsukatni, de más valaki ne furakodjék kettőnk közé.» A börtönben is írt egy szonettet, melynek célzásából kitetszik, hogy a rágalom azonos lehetett azzal a váddal, melyet *Baccio Bandinelli* *I. Cosimo* jelenlétében emelt ellene, midőn *Hercules* és *Cacus*ról vitatkoztak és *Benvenuto* elmés, nyugodt visszavágással ellenségét nevetségessé tette. A vád alaptalansága nem épen kétségtelen. Különös, hogy már 1546-ban egy félvilági nő zsarolási kísérletet tett, 100 scudót követelt *Benvenuto*-tól, megígérve, hogy ennek fejében a művész ki fogja kerülni a büntetést azért, hogy *Cencio* nevű kis fattorinóját, ama *la Gambetta* nevű nő fiát, görög módon szerette. *Benvenuto* azt állítja, hogy *la Gambetta* fellépése *Ricci*-nek, *I. Cosimo* maggiordomójának pusztá cselszövénye volt, ő meg nem ijedt a fenyegetéstől és az asszonyt fiával együtt kiverte a házból. De hogy már akkor félt a hatósági beavatkozástól, azért bizonyos, mert mindjárt másnap jónak látta egy időre Veneziába utazni.

A börtönbüntetés után két évvel, midőn látta, hogy *I. Cosimo* már új megrendeléseket nem tesz, talán bele is fáradva és unva a sok kellemtelenségbe, klastromba akart visszavonulni. Monsignor *de' Serristori*-nak *borgo san crocei* házában 1558 június 2-án az első szerzetesi fogadalmat

letette egész ünnepélyességgel, a szokott szertartások mellett, de 1560-ban a fogadalom alól felmentette magát és visszaszerezte szabadságát, saját feljegyzése szerint azért, «hogy törvényes gyermekei lehessenek.» Visszajött ugyanis a házába a már említett *Dorotea*, két gyermekével, miután férjét, *Antonio de' Parigi*t, kit közönségesen *Sputasenni* névvel jelöltek, verekedés miatt börtönbe vetették. *Cellini* úgy az asszonyt. mint a gyermekeket, *Tonino*-t és *Bita*-t készségesen befogadta, sőt *Sputasenni*-nek négy hónapon át élelmet küldött a «*Stinche*» nevű fogházba. Midőn a mester-ségére nézve takács *Sputasenni*-t négy hónap múlva szabadon bocsátották, neje és két gyermeke még 16 hónapig maradt *Benvenuto*nál, ki annyira megszerette a fiút, hogy adoptálta és végrendeletileg 18 éves korában kifizetendő ezer scudót biztosított neki oly feltétellel, hogy szobrászattal foglalkozzék.

A hatvan éves *Benvenuto* nagyon elhagyatottnak érezvén magát, azt óhajtotta, hogy *Tonino*, ki a *Benvenuto* nevet vette fel, elhalt természetes gyermekeit pótolja; ezért tehát adoptálta. De már 1561-ben még egy természetes fia, *Giovanni* született *la Piera* nevű kedvesétől. *Piera di Salvatore de' Parigi* volt e nő neve (talán *Sputasenni*, helyesebben *Antonio de' Parigi* rokona lehetett). *La Piera* kezdettől fogva hűséges feleségként viselte magát. Nagy önfeláldozással ápolta, midőn mérgezés folytán súlyosan beteg volt. Minthogy *mona Piera* 1562-ben egy leánykát is szült (*Elisabetta*, ki ifjan halt el), betegsége alatt elhatározta az öreg művész, hogy a hű lelket törvényesen feleségül veszi, a mi 1563-ban meg is történt. Még ez évben született, már mint törvényes gyermek, *Reparata* három évvel később *Maddalena* és 1568-ban egy fiú, *Andrea Simone*. Az elsőszülött *Giovanni*, kit *Benvenuto* végtelenül szeretett, alig három éves korában halt el, mikor még egyetlen fiú volt. «Teljes életemben, írta *Benvenuto* barátjának *Varchi*-nak, nem volt senki oly kedves előttem, mint ő. A halál négy nap alatt ragadta el és engem annyira lesújtott a fájdalom, hogy szerettem volna követni a sírba. Kétségtelen, hogy ily kincset nem remélhetek többé.» A *Nunziata*-kolostorba temettette el fiacskáját, a sírkőre pedig fáklyát tartó két angyal között *Varchi* által készített síriratot vésetett.

Az adoptált fiúval csak keserősége volt. Hiába taníttatta a rossz-hajlamú gyermeket mesterekkel és végre a *Nunziata*-klostrom szerzeteseire bízta. *Sputasenni* és *Dorotea*, mint szülők, ez ellen tiltakoztak, *Benvenuto* a fiút kitiltotta házából, mire a szülők perbe fogták és kényszerítették évi huszonöt scudó tartáspénz fizetésére. Hiába folyamodott 1570 június 12-én, hogy mentsék fel ekkora tehertől, mely arra kényszeríti, hogy késő vénségében igazi drága gyermekeit megfoszsza kenyerüktől, fizet

még két évig, de ezentúl ne követeljék tőle a tartáspénzt. A hatóság holta napjáig való fizetésre kötelezte, az adoptálás egyéb folyamányait azonban megszüntette. Az ítéletet, melyet már *Francesco*, Cosimo fia nevében hoztak, mint ki atyjának uralkodótársa lett, azzal okolták meg, hogy *Benvenuto* javai csak vérbeli utódjaira szállhatnak, mert ő nem adoptálta volna *Toninó*-t, ha gondolhatta volna, hogy ez a fiú annyira elvetemedik és hogy még saját gyermekei fognak születni.

Késő aggkorában e szerint nagy anyagi gondok súlyosodtak *Benvenuto*-ra, épen midőn keresete megcsappant, mert *Cosimo* már régóta nem bízta meg újabb munkálatokkal. A megrendelések elmaradásának főoka az volt, a mit már *I. Ferencz* is szemére lobbantott, hogy csak olyan dolgot végez, a mely neki tetszik, és elhanyagolja azt, a mivel megbízták. Egészen hasonló szellemben vezettette rá *I. Cosimo* a művész egy kérvényére a következő megjegyzést 1561-ben: «Ha hajlandó azoknak a munkáknak szentelni magát, melyeket ő excellentiája óhajt, kap majd megrendelést, még pedig sokat, de ha mindent a maga feje szerint akar csinálni, lehetetlen őt alkalmazni.» Így például *Benvenuto* vonakodott 1555-ben a *Santa Maria del Fiore* kórusát, mely *Bandinelli* rajzai szerint készült, bronz bas-reliefekkel díszíteni és azt ajánlta, hogy e helyett majd bronzkapukat csinál a templom közepére, mire *Cosimo* boszúsan felkiáltott: «Mindenben ellenkezőjét akarja tenni annak, a mit én kívánok.» *Cosimo*-nak az sem tetszett, hogy *Benvenuto* sokszor mintegy diktálni akart neki. Így a Neptun-minta megtekintésekor, mely a *duca* részéről a ferrarai és luccai követek jelenlétében történt, *Benvenuto* nem elégedett meg azzal, hogy *Cosimo* a modellt igen szépnek találta és hajlandónak mutatkozott a márványszobor kivitelét rábízni, mit a követek is sürgősen ajánlottak, hanem a háttérből, hol eddig tartotta magát, előre lépve, kioktatta a herczeget, hogy jó volna agyagból egy életnagyságú mintát készíttetni, így válnék el igazán, ki tudná legjobban a márványt is feldolgozni. *Cosimo* vállát vonogatta, a luccai követ pedig távozásuk után azt mondta: «Rettenetes ember ez a *Benvenuto*.» «Igen, — válaszolt a herczeg, — még sokkal rettenetesebb, mint képzelik, pedig neki válnék javára, ha más természete volna; sok olyana lehetne, a mije most nincsen.»

Az aggkor és elhagyatottság szomorú éveire esik két művészeti szempontból is érdekes esemény: *Cellini* ideálja, *Michelangelo* ünnepélyes temetése és *Francesco*, Cosimo fia nejének, ausztriai *Johannának* ünnepélyes bevonulása Firenzébe. *Benvenuto* egyike volt ama négy művésznek, (két szobrász, két festő), kik a nagy *Buonarroti* temetésére kiküldettek (*Agnolo Bronzino*, *Giorgio Vasari*, *Bartolomeo Ammanati* és *Benvenuto Cellini*). *Michelangelo* Rómában hunyt el és a pápa a Szent Péter-tem-

plomban akarta eltemettetni, de *Leonardo Buonarroli*, a ki tudta, hogy művész nagybátyjának utolsó óhaja az volt, hogy szülővárosában temessék, a *Sant' Apostolo*-templomban ravatalra helyezett koporsót titokban, árucsomagok közé rejtve, Firenzébe vitette, mit *Cosimo* is nagyon kíváncsnak talált. A firenzei akadémia vállalta magára a művészhez méltó temetés rendezését a *San Lorenzo*-templomban, melyet *Michelangelo* annyi remekműve ékesít. A templomot az alkalomhoz mértén nagyszerűen feldíszítették, a hajó közepén óriási pyramidális ravatalt helyeztek el, a halotti szertartást pedig 1564 július 14-ére tűzték ki. Erre az alkalomra küldetett ki a négy művész. A küldöttség, a fejedelmi személyek és óriási közönség jelenlétében halotti beszédet mondott *Benedetto Varchi*. De a küldöttségből hiányzott Benvenuto, betegsége miatt nem jelenhetett meg. Helyét *Zanobi Lastricati* szobrász foglalta el. Mélyen fájhatott *Michelangelo* leglánglebb bámulójának, hogy nem vehetett részt a nagy mester temetésében. Ép így betegség miatt egy évvel utóbb távol kellett maradnia a lakodalmi ünnepségtől és nem járulhatott hozzá a város díszítéséhez sem, melyen Firenze összes művészei vállvetve ép úgy fáradoztak, mint midőn *Michelangelo* tiszteletére a *San Lorenzo*-templom falait ékesítették. Mindkét alkalommal hirtelen támadt rosszullét akadályozta *Benvenuto*-t. De chronikus bajban is szenvedett már évek óta, köszvény bántotta. Betegen és sántán végrendelkezésre gondolt. Többször megírta és visszavonta a végakarátát kifejező okmányt. Az utolsót és véglegest 1570 deczember 18-án állíttatta ki közjegyző előtt, tanúk jelenlétében. Meghatározta abban, hogy hol temessék el, gondoskodott *mona Piera*-ról, két leánya hozományáról és általános örökösévé fiát, *Andrea Simoné*-t tette. Ekkor már hetek óta kínozza az akút baj, mellhártyagyulladás. Ennek daczára 1571 januárban, február 3-án és 6-án még három kodicillust csatolt végrendeletéhez. Ennek margójára jegyezte a közjegyző: obiit die febr. XIV. Meghalt tehát Benvenuto 1571 február 14. napján, még pedig abban a házban, melyet *Cosimo*-tól ajándékba kapott (jelenleg *via Pergola* 59). Az épületen most márványtábla van, a következő felirattal:

CASA DI BENVENUTO CELLINI
NELLA QUALE
FORMÒ E GETTÒ IL PERSEO
E POI VI MORÌ IL 14 FEBBRAJO
1571

(B. C. háza, melyben a Perseust formálta és öntötte s melyben azután meg is halt 1571 febr. 14-én.)

A *Servi della Nunziata* szerzetesrend klostromában temették el. Az akadémia tagjai testületileg jelentek meg a halottas házban; úgyszintén a szerzetesek, kiknek templomába kellett vinni a hült tetemet. Négy akadémikus vitte a koporsót. A templomban gyászbeszédet mondott az egyik szerzetes nagy közönség jelenlétében, mely még egyszer, utóljára látni akarta az elhunyt arcát. Külső pompában nem volt hiány, különösen sok gyertya fénye mellett ment végbe a temetési szertartás, az akadémia irnoka feljegyezte, milyen vastag és számos viaszgyertyákat tartottak kezökben a tekintélyesebb személyek. De a kik körülvették a koporsót, az új nemzedékhez tartoztak. Sírban nyugodtak már akkor a nagy ötvös és szobrász barátai: a jókedvű *Giovan Battista Tassi* építész, *Benedetto Varchi* történetíró, *Annibal Caro* költő, *Guido Guidi* orvos. Azok közül, kik közel álltak hozzá, csak a család tagjai voltak jelen. Említsük meg, hogy özvegye, *mona Piera* tizenhét évvel élte túl; leánya, *Maddalena*, *ser Noferi Maccanti* nejévé lett, *Andrea Simone Cellini* pedig, a művész törvényes fia, valószínűleg magtalanul halt el, mert vagyonát 1646-ban testvére fiára, *Jacopo Macconti*-ra hagyta, kiről aztán a *Buonuomini di San Martino* confraternitásra szállt.

VII.

BENVENUTO CELLINI MŰVÉSZETI ALKOTÁSAI.

A renaissance korszakának olasz művészete tetőpontján állott akkor, midőn *Benvenuto Cellini* ifjúvá serdült. Születésekor már működött Olaszország három legnagyobb művésze: *Leonardo da Vinci*, ki ekkor kortársai között már az első helyet foglalta el, *Michelangelo*, ki 1500-ban huszonöt éves volt és már kétségtelen jeleit adta művészi nagyságának, végre *Ráfáel*, ki ép akkor lett *il Perugino* növendéke. Ezeknek az elsőrangú mestereknek nyomába mások léptek, kik már a hanyatlás némi jeleit mutatták — és ezek közé sorozandó *Benvenuto Cellini*.

Sokat és sokfélét alkotott; dolgozott mint ékszerész és ötvös, készített érmeket, pénzeket, fegyvereket és végre mint szobrász fejezte be művészi pályáját. Mint ötvös, valamennyi kortársát felülhaladta.

Pályája kezdetétől egészen utolsó életévéig folyvást készített ékszereket. Ez mestersége volt, melyet, mint inas, ifjan tanult meg és mely által sok munkához jutott és szépen keresett egész fiatal korában. Drágakövek foglalása, filigránmunka, *minuteria*, vagyis finom cizelált arany és ezüst ékszerek készítése, szóval mesterségének minden ága foglalkozása körébe tartozott; e téren rendkívüli tehetség, páratlan mester hírébe jutott csakhamar. Így ítélték róla már *Vasari* és *Varchi*. Mikor még *Lorenzo Ghiberti* és *Antonio del Pollaiuolo* cizelálása friss emlékezetben élt; mikor ékszereket foglalt *Michelangelo di Viviano*, mikor émailokat *Amerigo*, filigránműveket *Piero di Nino* készített; mikor Róma ötvöse *Michelangelo Buonarroti*, *Giulio Romano* rajzai után dolgoztak és *Giovanni da Castel Bolognese* és *Ambrogio Foppa* szebbnél-szebb műveket hoztak létre, nagy dolog volt figyelmet kelteni, annyi mestert elhomályosítani. Ez sikerült *Cellini*-nek és ezért lett híressé neve egész Olaszországban és annak határain túl.

Bizonyos, hogy igen sokat alkotott ő maga és még többet dolgoztak növendékei és munkásai az ő rajzai szerint. Ő azonban nem igen említi ezeket a dolgait. «*Opere da guadagnare, e non di nome da descrivere*», pénzszerzési munkák, nem oly nevezeteseek, hogy leírja őket, így ítél róluk ő maga. Rómában is folytatta ily irányú tevékenységét, bár akkor már inkább nagyobb szabású ötvösmunkákat rendeltek nála és érmekeket, pénzeket vésett. Ékszerekkel és gyémántokkal mindig tele volt a bottegája, a mint fogságba jutásakor a hatósági leltározás feltűntette. Valószínűleg Párisban is rendeltek nála ékszereket a nagy urak és udvari hölgyek, bár ekkor a szobrászat kezdett főgondja lenni. Firenzében már sajnálta, hogy Perseusán nem dolgozhatott, midőn *Eleonora di Toledo* azt kívánta tőle, hogy ékszermunkát végezzen számára. Egy ízben, midőn *Eleonora* gyémántgyűrűt rendelt, maga *Cosimo* is megjegyezte, hogy *Benvenuto* páratlan ugyan eme művészetben, de már nem illő őt oly csekély fontosságú tárgygyal elfoglalni. Mind a mellett eleget tett a herczegnő kívánságának és — mint már említettük — Firenzében többször is visszatért ifjúkora művészetéhez.

Felsoroljuk néhány ékszermunkáját, melyekről irodalmi műveiben ő maga szól. Már 1518-ban ezüsthől férfiövhöz kapcsolót készített *Salimbene* bottegájában. Sok levél, maszk és *puttino* volt rajta bas-reliefben. Ez a darab megalapította hírét. Három évvel később női övhöz való ezüstkapsot (*chiavacuore*) készített, melyért több becsületet aratott, mint amennyi pénzt kapott. Antik urnákban talált minták után tiszta aczélból arannyal inkrusztált gyűrűket csinált 1524-től kezdve, majd aranyérmekeket, melyeket a nemes urak akkori divat szerint biretumon, kalapjukon hordottak. Egy ily érmen *Ledát* ábrázolta a hatyúval, *Gabriello Cesarino* római gonfaloniere részére. Azt hiszik és *Arne* állította először, hogy e művel azonos a bécsi *Antiken-Cabinett*-ben található és *Ledát* ábrázoló kamea, mely tojásdad alakú és 5, illetőleg 6 cmtr átmérőjű. *Leda* ülve, jobb kezével simogatja a térdére helyezett hatyút. Előtte *Amor* áll aranynyilakat tartalmazó tegezével. *Leda* törzse egy antik kamea töredéke. *Cellini* ugyanis e darab készítésekor gyakran vadászott a Campagnában és vásárolt a földművesektől a földben talált régi érmekeket, drágaköveket, sőt kameákat is. *Leda* feje renaissancekori munka, *pietra-durából* készült és jellegénél fogva a *Cellini* által restaurált *Ganymedesre* emlékeztet. Egy másik érme *Herkulest* és a nemeai oroszlánt ábrázolja. Ezt nézte meg 1528-ban *Michelangelo* és úgy találta, hogy e mű, ha bronzból vagy márványból és nagy alakban készült volna, bámulatba ejtené a világot, de kicsinyben is oly szép, hogy soha az ókor művészei különben nem produkálhattak. Egy harmadik érem *Atlást* tüntette fel

a világgolyóval hátán, «*Summa tulisse juvat*» felirattal. Michelangelo ajánlata folytán *Federigo Ginori* készítette az érmet, mely később *Luigi Alamanni* birtokába ment át, ki I. Ferencznek mutatta be és ez által a király figyelmét felhívta *Cellini*-re.

VII. Kelemennek a híres pluvialegombot csinálta *Benvenuto* 1530-ban és 1531-ben aranyból, drágakövekkel egy arasznyi nagyságban. Úgy a méreteket, mint a tárgyat a pápa határozta meg: az Atyaisten fél reliefben. Középen óriási gyémántot kellett elhelyeznie, melyet II. Gyula pápa 36,000 scudón vásárolt. *Cellini* azonban helyes izléssel, mely a pápa tetszését is megnyerte, az Atyaisten lábaihoz helyezte a nagy gyémántot, mintegy talapzat gyanánt. Tizenöt kis angyalalak zsibongott a főalak körül, a gyémánton kívül két rubin, két zafir és négy smaragd ékítette a remekművet, melyet az Angyalvárban őriztek míg Bonaparte be nem olvasztatta.

Említettük már azt a gyémántgyűrűt, melyet III. Pál pápa V. Károlynak ajándékozott 1536-ban. *Girolamo Orsini* menyasszonya, *Francesca Sforza* részére 1538-ban készített *Cellini* ékszereket. *Eleonora di Toledó*-nak aranyövet csinált 1545-ben számos drágakövel és féldomborművű alakkal ékítve. A kor szokása szerint, alamizsnaosztó tarsoly függött le az övről. Ugyanabban az évben egy másik ékszert készített, melyet függőnek nevez (pendente). Aranyból volt; egy 24000 scudóval fizetett gyémánt, 3000 scudó értékű rubinkő és finom gyöngyök ékesítették. A művész maga tűzte az úrnő keblére, ki azt mondta neki, hogy a finom munkát többre becsüli az értékes gyémántonál. Szólottunk már a gyémánt gyűrűről, melyet *Eleonora II. Fülöp*-nek ajándékozott. Ezen a gyűrűn négy kis gyermeket ábrázolt a művész. Két évvel utóbb egy aczélszálka fúródott *Benvenuto* szemébe, *Raffaello de Pilli* orvos meggyógyította. *Benvenuto* erre egy scudóból arany szemet készített, melyet nővérének 10 éves leánya *Santa Lucia* ünnepén ex voto felajánlott a templomban.

A felsorolt és — sajnos — majdnem kivétel nélkül elveszett művekből fogalmat alkothatunk magunknak arról, mit és hogyan dolgozott *Benvenuto* mint ékszerész. — Áttérünk ötvösműveire.

Olaszországban, mely annyi apró államra oszlott és melynek városai oly élénk kereskedést folytattak, a számos udvartartás és a kalmárok, bankárok nagy gazdagsága, az egyházi főméltóságokéval és főnemesekével vetekedő fényűzése, valamint a művészeteknek általában, úgy különösen az ötvösségnek fejlődését nagyon előmozdította. Mindenekelőtt az egyházi szertartásoknál, az oltárok díszítése végett volt szükség az ötvös művészetére, mely lassankint a gótikusból és hieratikusból mindinkább világivá

lett, sőt az antik, tehát pogány modorhoz tért vissza. Ebben az átalakulásban fő része volt *Benvenuto*-nak. Az ötvösművészet terén is iskolát alapított, melyből számtalan alkotás került ki, úgy hogy sokszor nehéz meghatározni, melyik mű az övé, melyik iskolájának valamely tagjáé. Lássuk azokat az alkotásokat, melyekhez semmi kétség sem fér eredetük tekintetében, a mennyiben ő maga említi azokat irataiban.

Első ilyenmű művét 1519-ben *Firenzuola* bottegájában készítette el egy bibornok rendelésére. Ezüst sőtartó volt az, másolata az akkor a római Rotonda előtt elhelyezett szép porfir sarkophagnak, mely jelenleg a lateráni templomban *XII. Kelemen* pápa sírját díszíti. *Bobadilla* salamancai püspöknek számos ötvösmunkát készített *Benvenuto*, így *Luca Agnolo da Jesi* bottegájában (1523) két gazdag kivitelű karos gyertyatartót ezüstdől, egy évvel később pedig *Penni il Fattore* rajzai után és *Luca Agnolo* aranyművessel vetekedve, egy ezüst kancsót, mely miatt, láttuk, mennyi baja volt. Ezt a remekművét a pápa is igen szépek találta, hasonlókat *Cibo*, *Cornari*, *Ridolfi* és *Salviati* bibornokok számára is készített a fiatal művész, az utóbbi egyháznagynak továbbá egy ezüst sőtartót, *Berengario da Carpi* híres orvosnak pedig több jól fizetett kis vázát. Az orvos meghalt 1530-ban, hagyatékát a ferrarai herceg örökölte. Midőn *Benvenuto* 1540-ben Ferrarába vetődött, *I. Alfonz* egyik volt minisztere, *Alfonso de' Trotti* az antik művészet nagy bámulója, bemutatott az átutazó művésznek egy antik vázát, melyben *Cellini* azonnal saját, *da Carpi* birtokában volt művére ismert és alig tudta elhíttetni, hogy a szép váza nem ókori remekmű, hanem az ő készítménye.

VII. *Kelemen* idejében majdnem minden bibornok arasznyi nagyságú arany feszülettel díszítette dolgozószobáját. *Caradosso* volt e finom, 100 scudó értékű műtárgyak mestere. *Benvenuto* is kapott eféle megbízásokat és *Caradosso*-tól eltérőleg, ki először viasz mintát készített, azután bronzba öntötte és a bronzhoz idomította az aranylemezt, ő a bronz egészen mellőzte és egyenesen az arany fémet vette munkálat alá. Mindkét művész feszületei elvesztek, az értékes anyagot bizonyára felhasználták. Azt a néhány ezüsfeszületet, mely fenmaradt és állítólag *Cellini* műve, bajos volna hitelesíteni.

Midőn *Cellini* 1528-ban *Niccolò* milanói aranyművesnél néhány hónapot Mantovában töltött, *Giulio Romano* ajánlatára *II. Frigyes* matovai marchese (két évvel később hercegi rangot kapott) reá bízta egy ereklyetartó készítését, melyben Krisztus valódi véré (il preziosissimo sangue) tartották volna. *II. Frigyes* azt akarta, hogy *Giulio Romano* rajza után dolgozzék *Benvenuto*, de a nagy festő kijelentette, hogy barátja, *Benvenuto*, olyan ember, ki nem szorul mások rajzaira. Hihetőleg

nem volt elég ideje *Cellini*-nek, ki csak négy hónapot töltött Mantovában és ezalatt is betegeskedett, a rendelést végrehajtani. Csak rajzot és kis viaszmodellt készített, mely annyira tetszett II. Frigyesnek, hogy udvaránál akarta marasztalni a művészt. Ez azonban *Ercole di Gonzaga* pecsétjének befejezése után elhagyta Mantovát, melynek maláriás klímája egészségének ártott. Sehol sem említi, hogy az ereklyetartót valóban elkészítette volna. Más művészek készítettek ott két arany tabernaculumot 1529-ben és 1534-ben, de még csak nem is *Cellini* ideái szerint, ki annak tetejére nem egyszerű keresztet, hanem Krisztusalakot helyezett volna. Ezt a két tabernaculumot is ellopták 1848-ban Mantova ostroma alkalmával.

Befejezetlen maradt az arany kehely, melyet VII. Kelemen rendelt meg 1531-ben. Három emberi alak volt rajta: a Hit, Remény és Szeretet jelképezésére. A befejezetlen kehelyről később leszdedte a művész a három alakot és egy arany Krisztusfeszületre illesztette volna, melyet III. Pál ajándékuul szánt V. Károlynak, mielőtt e czélra a már említett aranykötésű misekönyvet fordította. A három aranyalak még *Cellini*-nél volt, mikor Firenzébe költözött, ahol aztán mindhármat 200 scudo fejében 1552-ben elzálogosította *Bindo Altoviti* bankárnál, midőn a *Perseus* öntésekor pénzre volt szüksége. A zálogot három év mulva kiváltotta *Cosimo*, ki azonban a 200 scudót levonta abból az összegből, melylyel még tartozott *Cellini*-nek munkája díjául. *Benvenuto* még 1562-ben komolyan foglalkozott azzal a gondolattal, hogy a kelyhet befejezi, miben *Cosimo* óhajához is alkalmazkodott volna, de tényleg *Niccolò Santini* végezte el e munkát. Midőn aztán 1569-ben V. Pius pápa I. *Cosimo*-t Toscana nagyhercegévé koronázta, az utóbbi a szép kelyhet ő szentségének ajánlkozta.

Az V. Károlynak ajándékozott aranykötésű misekönyv (1536) gazdagon fel volt díszítve levelekkel, zománczczal és drága kövekkel, mely utóbbiak értéke 6000 scudónál többre rúgott. A kéziratot, melynek elkészítéseért *Medici* bibornok 2000 scudót fizetett, eredetileg *Gonzaga Juliának* volt ajándékuul szánva. Hová lett a misekönyv, nem tudni.

Azt a kancsót és vázát, melyet *Ippolito d'Este* bibornok (1537) Lyonban rendelt meg *Cellini*-nél, részben Rómában, részben Ferrarában (1540) készítette el a művész, elvitte magával *Fontainebleau*-ba és később, midőn már a *petit Nesle*-ben megtelepedett, meg is aranyozta. A bibornok a két pompás műtárgyat a királynak ajánlotta fel, ki cserében 7000 korona évi jövedelmü apátsággal ajándékozta meg. Okmányok bizonyítják hogy *Benvenuto* négy ezüstgyertyatartót, egy ezüstserleget készített a bibornoknak és ezenkívül valószínűleg még sok más ötvösmunkát.

Párisban készült I. Ferencz híres sótartója, melynek első ideája

azonban Rómában keletkezett. *Benvenuto* 1540-ben épen kiszabadult a fogságból és a ferrarai bibornok megbízásából különböző munkálatokat végzett. A bibornok mindennap elment műhelyébe, egyszer *Luigi Alamanni* és *Gabbiello Cesano* társaságában. Ekkor került szóba, hogy *Benvenuto* oly sőtartót készítsen, mely minden e nemben létrehozott műtárgynál különb legyen. A vendégek meg is mondták a véleményöket arra nézve, hogy mikép lenne ez elérhető. *Alamanni* azt javasolta, hogy *Venust* és *Ámort* ábrázolja a művész, *Cesano* *Amphitritét* ajánlotta tritonjai között. *Benvenuto* nem nyilatkozott, hanem azt mondta: «*Úraim, ti beszéltetek, én tenni fogok*». És nemsokára készen bemutatta ugyanazon látogatóinak a Föld és az Óceán frigyét ábrázoló viaszmodellt. Két, arasznyinál nagyobb alak ül egymással szemben. A férfialak az Óceán, balkezében kis hajó, mely sőt tartalmazhat; jobbájában a tridens; alatta négy tengeri ló. A Föld szépen mintázott kecses nőalak; keze gazdagon díszített templomon nyugszik, melyben bors tartható; másik kezével a bőség szaruját tartja; körülötte szárazföldi állatok, az Óceán körül pedig halak és kagylók. Amint ezt a mintát meglátták a bibornok és két udvari embere, úgy vélekedtek, hogy egy emberi élet nem elég ily mű elkészítésére. Legfeljebb, mondá a bibornok *Benvenuto*-nak, a királynál fogod a sőtartót megcsinálhatni, kihez most el foglak vinni.» És ekkor mutatta meg azt a levelet, melylyel *I. Ferencz* meghívta *Cellini*-t, ki ég felé emelte két kezét és felkiáltott: «Mikor üt már az elutazás órája?» — Tíz nap mulva útban volt Franciaország felé.

Mikor már letelepedett a *petit Nesle* kastélyban és meg is látogatta itt a király udvara kíséretében, *I. Ferencz* mint *Cellini* beszéli, nagyon meg volt elégedve azzal, a mit a műhelyben látott, másnap pedig magához hívatta a művészt. Ez a királyt az asztalnál találta, *Ippolito* bibornok társaságában. *I. Ferencz* mindjárt beszélgetni kezdett *Cellini*-vel, mondván: hogy mivel már szép kancsója és vázája van az ő kezéből, szeretne ezekhez még egy szép sőtartót. *Benvenuto* örvendő meglepetéssel ajánlkozott, hogy ily sőtartó kész viaszmintáját nyomban bemutatja. A király engedelmeivel hazament és a Rómában elkészített viaszmintát magával hozta. A király elragadtatva szólott: «Százszor csodásabb, mint gondolhattam volna. Mily bámulatos ember! Soha sem pihen talán.» Hozzátette, hogy aranyból kívánja elkészíttetni a sőtartót. A bibornok megismervén a mintát, talán neheztelt is és a király előtt is hangoztatta, hogy a feladat, melyre a művész vállalkozik, túlön túl nagy, vállalatát talán be sem fejezheti, meg kellene kérdezni; hogy mikor lesz kész a sőtartó. De a király úgy vélekedett, hogy ily aprólékosság nincs helyén akkora művésszel szemben; fölkel, saját szobájába hívta *Benvenuto*-t és

I. FERENCZ SÓTARTÓJA A MÁSIK OLDALRÓL NÉZVE.

(Wien; Ambraser Sammlung.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

azt kérdezte tőle, mennyi aranyra van szüksége, hogy a sőtartót elkészíthesse. «Ezer scudó kell,» volt a felelet. A király behivatta vicomte d'Orbec trésoriert és a kért összeget haladéktalanul kifizettette.

A híres sőtartó, mely most Bécsben van, (l. 78. oldal melletti két képen) némileg eltér a viaszmintától, melynek leírását fentebb *Benvenuto* nyomán adtuk. A só befogadására szánt hajó nem Neptun (vagy az Óceán) balkezében van, hanem az alaktól jobbra, a *Föld* (vagy *Cybele*) pedig balját nem a templomon nyugasztja, hanem kebléhez tartja, továbbá jobbájában nem hord bőségszarút, hanem gyümölcsöket és virágokat. A talapzaton levő négy alak a «*Vita*» szerint a Hajnalt, a Nappalt, a Szürkületet és az Éjt, a «*Trattati*» szerint a négy fő-szélirányt, vagy a négy évszakot képviseli.

Mikor a sőtartó kész volt és a királynak be akarta azt mutatni a művész, a király egyik kincstárosa, seigneur de *Marmagne*, ki előzőleg néhány igen szép antik bronzműtárgyat ajánlott fel *Benvenuto*-nak, ezeket a műtárgyakat — mintha véletlenségből tenné — ép abban a pillanatban, mikor a király eljött a sőtartót megnézni, szintén elhozta és bemutatta. Nyilván az volt a célja, hogy az ó-kori remekekkel való összehasonlítás által kedvezőtlenül befolyásolja a királyak ítéletét a sőtartóról. De ép az ellenkező eredményt érte el. A király bámulattal nézte ugyan az antikokat, de egyuttal megjegyezte: «Mennyire hálásak lehetünk napjaink ama művészei iránt, kiknek művei semmivel sem álinak hátrább mint az ókori mesterek alkotásai!»

A sőtartó egyelőre, a király későbbi rendelkezéseig a művész házában maradt. *Benvenuto* lakomára hívta meg barátjait és ők voltak az elsők, kik a fejedelmi asztaldísz használták.

Midőn IX. Károly 1570-ben nőül vette II. Miksa császár Erzsébet leányát, a sőtartót Ferdinánd főhercegnek ajándékozta, ki tiroli kastélyában, *Ambrasban* oly sok műtárgyat gyűjtött össze. Onnét került a sőtartó Bécsbe, az *Ambraser Sammlung* többi darabjaival együtt.

Mialatt *Benvenuto* ezüst Jupiter-szobrán dolgozott, észrevette, hogy megmarad a rendelkezésére álló ezüst egy része. Ebből a király tudta nélkül másfél braccio (1 braccio = 58 cm.) magasságú nagy ezüstvázát készített 1543-ban. Ugyanakkor készült el az aranyozott ezüstváza, melyet madame d'Étampes-nak akart felajánlani, de — mert ez őt megvárokoztatta — a lotharingiai bibornoknak adott át. — Három aranyozott ezüstvázát magával vitt *Benvenuto*, mikor 1544-ben Párist elhagyta. De a király futárt küldött utána, ki a vázákat elvette tőle, noha kettőt közülök a művész saját költségén készített. A három váza oly súlyos volt, hogy külön öszvéren kellett szállítani.

Terjedelemre nézve valamennyi ötvösműve közül legelső helyen áll *Benvenuto* ezüst *Jupiter*-szobra. A király 12 ezüstsobrot rendelt meg. E szobrok tulajdonkép gyertyatartókul szolgáltak volna a király asztala körül és a hat főistent és a hat főistennőt kellett ábrázolniok. Élet-nagyságúaknak rendelte meg őket *I. Ferencz*, oly magasaknak, a milyen ő maga volt. *Cellini* szerint a vitéz király négy braccio magasságú volt. Ez jóval több mint két méter. Tudvalevőleg *I. Ferencz* igen magas termetű volt; a *Musée d'artillerie*ben őrzött fegyverzete 230 cm. magasságú.

Jupiter, *Juno*, *Apollo* és *Vulkán* 38 cm. (egy harmad braccio) magasságú viaszmintái nagy tetszést arattak és a király azonnal elrendelte *Jupiter*nek a megszabott nagyságban való kivitelét. Erre a művész *Jupiter*, *Vulkán* és *Mars* nagy agyagmintáit készítette el, melyeket a király egész udvarával megtekintett a *petit Nesle* kastélyban. Most jönnek láttá *Cellini* a *Jupiter* mintáját bronzba öntetni. Két párisi öntőmester megpróbálta, de siker nélkül. Nem volt lehetséges a bronz szoborra az ezüst lemezt ráalapálni és *Cellini* kénytelen volt megkísérteni az ezüst direkt feldolgozását az agyagminta után. A szobor elkészítése négy évig tartott, 1540—1544. Mikép mutatta be a művész a királynak, már elbeszéltük. *Jupiter* jobbjra a villámot szórta, a balkéz a világögömbön nyugodott. Az aranyozott bronzból készített talapzaton két bas-relief volt: *Ganymedes* elrablása és *Leda* a hattyúval. A *Jupiter*-szobor nem maradt fenn. Nagy értéket képviselvén, bizonyosan beolvasztották. A többi tizenegy szobor kiviteléhez hozzá sem foghatott a művész, mert a szükséges pénzt nem bocsáthatták rendelkezésére. Ellenben csinált — mint a «*Trattati*» egy helyéből kitűnik — néhány tiszta aranyból való alakot a francia király részére.

Firenzében való állandó tartózkodásakor — mint említettük — a hercegi *guardaroba* helyiségében csinált ötvösműveket, illetőleg felügyelt segédei, a két *Poggini* testvér munkálataira, melyek az ő rajzai szerint készültek. Ilyen volt (1545) az *Eleonóra* hercegnő ivópohara, aranyból basrelief díszítésekkel. A munka egy részét maga a mester végezte, naponta több órát töltvén vele. Az arany nyersanyaga 300 scudo értéket képviselt. Ép így együtt csináltak néhány czizelált aranyvázát.

Ezüstből is rendelt *Cosimo* egy szép vázát. Az anyagot saját bányáiból szolgáltatatta. *Benvenuto* viaszmintát készített, a kivitelt, mivel *Perseus*ával nagyon el volt foglalva, *Piero di Martino* ötvösre bízta, ki nem boldogult vele, be sem fejezte. Kis ezüstvázákat, melyeket szép maszkok és levelek díszítettek, azért készített *Cellini*, hogy *Eleonora di Toledo* kedvében járjon. Rajzai után számos váza készült *Cosimo*, a ravennai bíbornok és *Piero Salviati* lyoni bankár részére.

BIBORNOKOK PECSÉTJEI.

(Az első, a mantovai püspöki curiában, Ippolito d'Este, a másik kettő, a lyoni múzeumban Ercole di Gonzaga-é)

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

A szorosan vett ötvösművességen kívül — mint említettük — egyéb művészetszámba menő mesterségeket is folytatott *Benvenuto*. A mit e nemben alkotott, az szintén magán hordja egyéniségének bélyegét és így érmeivel, pénzeivel, fegyverkovácsolásával is — ha rövidebben is — foglalkoznunk kell. Legmaradandóbb alkotásainak, szobrainak, külön fejezetet fogunk szentelni.

A perugiai *Lautizio* híres volt Rómában pecsétnyomóiról, melyeket bibornokok számára vésett oly ügyességgel, hogy darabjáért 100 scudót is kapott. *Benvenuto* kedvet érzett az ötvösségtől lényegesen különböző ilyennemű munkához is, és nagy türelemmel és fáradsággal e téren is sikert aratott. Huszonöt éves korától kezdve vésett pecsét-nyomókat egyháznagyok részére. Ezek a műtárgyak mandula alakúak, gyermektenyérszerűek voltak és ezüstből készültek. Mindegyikre rá volt vésve a tulajdonos címere. A pecsét-nyomó nyelére állati vagy más alakot cizellált a művész. Egyetlenegy idevágó műve sem maradt fenn, kettőnek azonban ő maga pontos leírását közli.

Az *Ercole di Gonzaga* mantovai bibornok számára 1828-ban készített pecsétnyomóra, melyért 200 scudót kapott, Mária mennybemenetelét és a 12 apostolt véste. A megfelelő pecsét nyomata megvan egy 1540 augusztus 12-iki keletű bullán, egy pecséttöredék pedig egy korábbi bullán. A boldogságos Szűz, szárnyas cherubtól támogatva, felhőn emelkedik a mennybe. Két imádó angyalka röpköd mellette. A sír két oldalán az apostolok részint Máriát, részint az üres koporsót nézik. Alul a *Gonzagák* címere látható, e felett, bibornoki kalap. A felirat (rövidítve): *Hercules Gonzaga Sanctae Mariae Novae diaconus cardinalis Mantuanus*.

Kisebb, de aranyból való pecsétnyomót készített *Benvenuto* a mantovai *duca, II. Frigyes* számára. A nyele Herkulest ábrázolta, ki a bunkós bottal kezében a nemeai oroszlán bőrén ül. Ezt az alakot nagy dicséretre méltatta *Giulio Romano*, ki a hercegi palotán dolgozott mint építész és festő. (A mantuai bibornok az 1529-ben elhalt *II. Frigyes* fiának gyámja volt számos éven át. Ő nyitotta meg beszéddel 1545-ben a trentói zsinatot.)

Midőn *Benvenuto* az Angyalvárból kiszabadult, még Franciaországba menetele előtt, tehát 1539-ben a ferrarai bibornoknak készített pecsétnyomót, melyért 300 scudót kapott. A megfelelő pecsét ólomnyomata, megvan a lyoni múzeumban. Két mezőre van osztva, egyfelől szent Ambrus, lóháton, ostorral úzi az áriánusokat. másfelől keresztelő szent János prédikál a sivatagban. A pecséten az *Este-Ferrara* ház címere látható, felette a bibornoki kalap; a pecsét szélén a felirat ez:

Ippolito d'Este ferrarai bibornok, kit sokszor említettünk Benvenuto életrajzában, *Alfonso d'Este* ferrarai herczegnek és a hirhedt *Lucrezia Borgia*nak fia volt, *II. Ercole* ferrarai herczegnek pedig öccse. Bibornokká 1538-ban lett. *II. Ercole* duca, mint *Renée de France* férje, sógor-ságban volt I. Ferenczcel, ki *Renée* testvérét, *Claude*-ot vette el feleségül. A bibornok a francia udvarnál töltötte napjait, a legfontosabb diplomaciai és államügyekben élénk részt vett, fejedelmi házat vezetett és a művészetet lelkesen és bőkezűen pártolta.

VII. *Kelemen* megbízásából *Benvenuto* — mint említettük — a pénzverő intézetnél működött, a hol a pénzek veréséhez szükséges bélyegzőket véste aczélba. Ebben a minőségben 1529 június 17-től 1534 január 17-ig volt alkalmazva. *Vasari* azt írja, hogy soha sem láttak szebb pénzeket, mint a minőket *Cellini* közreműködésével vertek Rómában. Firenzében is készített *Benvenuto* 1335-ben pénzvevő ducokat *Medici Sándor* megbízásából. Pénzeken kívül vannak rendkívül szép érmei.

A fennmaradt pénzek és érmek a következők:

1. Két scudós arany VII. *Kelemen* képével az egyik, meztelen Krisztus-alakkal a másik oldalon.

2. Ugyanoly értékű arany egyfelől a pápa és a császár, másfelől szent Péter és szent Pál képével.

3. Ezüst, két carlino értékű pénzdarab VII. *Kelemen* képével; a hát-lapon Krisztus a hullámokon vezeti szent Pétert.

4. VII. *Kelemen* érme. Averslap: a pápa mellképe. Reverslap: a Béke, női alak bőségszarúval baljában; jobbjaival tűzre tesz egy csomó fegyvert; — Janus-templom, mellette lánczravert meztelen ember. Fel-irat: *Clauduntur belli portæ*.

Ezt az érmet Benvenuto Rómában 1534-ben véste és arany, ezüst meg rézpéldányokban verette. Neve is megvan az érmen, mely 39 mm. átmérőjű.

5. VII. *Kelemen* második érme. Ezt a pápa rendelte meg a fent említett évben. A képlap olyan, mint az előbbié. A hát-lapon Mózes a sziklára üt botjával, *ut bibat populus*, mint a felirat mondja. A pápa akkor monumentális kutat építtetett Orvietóban, ennek emlékére szolgált az érem.

VII. *Kelemen* betegen feküdt, mikor Cellini ezt az érmet neki bemutatta. Hogy jobban lásson, gyertyát és szemüveget hozatott a pápa, de ekkép sem vehetett ki semmit. Csak tapogatta az érmet, nagyot sóhajtott és azt mondta, hogy nagy gondot okoz neki *Cellini*, de majd gondoskodik róla, csak egészséges legyen megint. Három nap múlva meghalt. (1534 szeptember 25.)

ÉRMEK ÉS PÉNZEK.

Aranyscudo (Cab. de France).

Ezüstpénz (Medici S. Louvre).

Két scudós arany (Bécs).

I. Ferencz érme (képlap).

VII. Kelemen érmei (Firenze, Uffizi).

Két scudó arany (Torino).

Ezüst 2 carline (Cab. de France).

Ezüst giulio (Firenze).

Fél ezüst giulio (Torino).

Arany scudó (Cabinet de France).

I. Ferencz érme (hátkép, Páris Bibl. nat.)

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

6. Aranyscudó III. Pál képével. A hátlapon szent Pál.

7. Ezüstpénz *Medici* Sándor képével. A hátlapon szent *Cosmus* és szent *Damianus*, mint a *Medici* ház védszentjei. Értéke 40 soldo.

8. Ezüst-*giulio*. Az egyik oldalon a *Medici*-címer, a másikon keresztelő sz. János könyvvél kezében.

9. Fél-ezüst-*giulio* sz. János némileg módosított alakjával.

10. Aranyscudó a *Medici* címerrel, a hátlapon a görög kereszt és négy cherubfej.

11. *I. Ferencz* érme. Képlap: a király babérkoszorús feje; sceptrum is látható. Hátlap: Lovas, ki a *Fortunát* gázolja.

Minthogy az érmen *Benvenuto* neve olvasható, hitelesnek tartják, noha készítője egyik iratában sincs megemlítve. *Benvenuto* 1537-ben készíthette, mikor először járt Franciaországban.

Medici Sándor, *Bembo* bibornok és *II. Ercole d'Este* érmei, melyeket *Cellini* — mint elbeszéli — szintén elkészített, nem maradtak ránk.

Fegyvereket is készített a sokoldalú művész, arannyal inkrusztált töröket, puskát, melylyel 1524-ben, mikor Rómában pestis dühöngött, vadásztatott a Campagnában, hol régiségeket is keresett, arany és lapis markolatú tört; a ferrarai bibornok számára ajándékuł tört és buzogányt (*daga et una mazza*), melyekért 1540-ben az épen hajóra szálló bibornoktól megfelelő ellenértéket kapott. Ezeket ő maga említi.

VIII.

BENVENUTO CELLINI MINT SZOBRÁSZ.

Cellini nem az egyetlen és nem is az első ötvös, ki szobrászattal is foglalkozott; tette azt már ő előtte is sok más mester. Úgy ezek példája, mint *Michelangeló*-nak már említett dicsérő nyilatkozata, hogy az orosz-lán torkát felszakító *Hercules* a *Girolamo Manetti*-féle biretum érmen az egész világot bámulatba ejtené, ha valaki azt bronzba öntené vagy márványból kifaragná, *Benvenuto*-ban felébresztette a hajlamot, hogy a szobrászat terén is alkosson. De a körülmények sokáig akadályozták szándéka megvalósításában. Legelőször Ferrarában, az Angyalvárból való kiszabadulása után látjuk nyomát ilyféle tevékenységének. A bibornok mellszobrát mintázta, hogy azután ércbe öntse, a mit azonban valószínűleg nem cselekedett meg.

Francziaországban az 1540 vagy 1541-ik évben egy Rómából hozott antikmásolat után *Julius Caesar* mellszobrát készítette bronzból, s egy fiatal nő mellszobrát mintázta meg. Ez utóbbinak modellje a szép *Catherine* lehetett, ki a *Fontaineblau* nimfáját ábrázoló és a *Louvre*-ban őrzött kolosszális basreliefnél is modellül szolgált. (L. 40. old.)

Az utóbb említett basrelief 1543 és 1544-ből való. A király *madame d'Étampes* társaságában a *petit Nesle*-ben tett látogatás alkalmával rendelte meg és a *fontainebleau*-i kastély kapuja fölé akarta helyeztetni. A kapu alakja nem tetszett a művésznek, szerinte törpe volt az minden nagysága mellett is, tehát aránylag alacsony; igyekezett volna ennél fogva oszlopokkal és fronton-nal, melyek tervét be is mutatta, a bajon segíteni. A tervet jóváhagyta a király, de *madame d'Étampes* rosszakarata és a politikai események alakulása folytán a végrehajtás elmaradt. Csak a bronzba öntött nimfa készült el 1545-ig, mikor *Cellini* Francziaországot elhagyta. I. Ferencz halála után II. Henrik a nimfát ábrázoló bronzművet *Diane de Poitiers*-nak ajándékozta, ki az ő birtokában levő *château d'Anet* kapuját díszítette vele. Egy ideig a gyönyörű basreliefet *Jean*

Goujon művének tartották. A *Louvre* egyik renaissance-kori termében, mostani helyén 1849 óta van, nem a legkedvezőbb világításban, a meny-nyiben alulról jön a világosság, holott a művész arra számított, hogy a kapu fölött teljes világosságba lesz helyezve. A kritika kifogásolja a 4 méter hosszú, 2 méter magas félholdalakú basreliefnél a nőalak testének túlságos elnyultságát, a czombok és lábszárak aránytalan hosszát és merevségét.

BRONZ-AGÁR.

(Firenze: Bargello-muzeum.)

Kivitetlen maradt az a monumentalis kút, melynek terve már 1543-ban készen volt és melynek tetején *Mars* hatalmas szobra emelkedett volna lándzsával jobb kezében, balját a kard markolatán nyugosztva, a ballábra nehezdedő testtel. Négy alakot tervezett a művész a kút négy szögletén a Tudomány, a Festőművészet, a Zene és a Bőkezűség ábrázolására. Az ebben kifejezett hízelgés jól esett *I. Ferenc*nek, ki a terv láttára felkiáltott: «Végre találtam egy szívem szerint való embert!» Meg is parancsolta azonnal, hogy minden költséget fedezzenek a művész kívánsága szerint, ki akkor két *Mars*-mintát készített. Az egyik óriási

arányú volt, 40 braccio magas (23 méter), fából összeróva, melyet gipszréteg fődött és vaskapcsok tartottak össze.

Firenzében *Benvenuto* szobrászati alkotásainak sorát egy 28 cm. hosszú, 20 cm. magas, agarat ábrázoló bronz-basrelief nyitotta meg, melyet most a *Palazzo del Bargello*-ban mint Nemzeti Múzeumban őriznek. Mielőtt *Benvenuto* a Perseus öntéséhez kezdett, próbául ezt az agarat öntötte (l. a 79. oldalon).

I. Cosimo nagy mellszobrát (l. a 45. oldalon) 1545-ben kezdte és 1548 május 20-án fejezte be. Az agyagminta a hercegi palotában készült, hol ötvösműhely volt berendezve, a melyben *Cosimo* naponként órákat töltött. Ép ezért bő alkalma volt a művésznek nagy uri modelljét tanulmányozni és teljes hasonlóságot érni el eredményül. Az arcz kifejezése büszke, szinte kemény. A szem fehére zománczozott, a mi a tekintet élénkségét nagyban növeli. Érdekes a mellvért, melyet a szobron láthatni. Gazdagon van díszítve mindenféle alakokkal, melyek közül kiemelendő a csőrében két kalászt tartó sasfej. Valóságos aranyművesmunka, aranyozásnak is mutatja nyomait; fogalmat ad arról, mikép lehettek díszítve Cellini elveszett vázái és egyéb ötvösmunkái.

Cosimo mellszobra 1557-től 1781-ig *Elba* szigetén a portoferrajói erőd kapuján volt felállítva, a következő felirattal:

TEMPLA. MOENIA. DOMOS. ARCES. PORTUM.

COSMUS. MED. FLORENTINORUM. DUX II.

A. FUNDAMENTIS. EREXEIT. A. D. MDXLVIII.

A herceg márvány mellszobrát is megkezdte *Benvenuto*, de be nem fejezhette. Okmányokból kiderül, hogy *Eleonora di Toledo* márványmellszobrán is dolgozott, életnagyságú szobrát pedig el is készítette, mely alkalommal *Baccio Bandinelli* legjobb munkását magához csalta.

A *Palazzo degli Uffizi* Hermaphrodit termében még látható a *Ganymedes* (l. az 57. oldalt), melyet *Benvenuto* restaurált 1546 és 1547-ben, minthogy az antik torzót, melyet a herceg ajándékba kapott, igen szépségnek találta. Új fejet, karokat és lábakat illesztett a töredékhez. Így kiegészítve, *Tros* fia *Ganymedes* jobb kezével egy sasfira mutogat, melyre balfelől a földön elhelyezett sas szeretettel tekint. E torzó miatt tűzött össze a művész *Baccio Bandinelli*-vel, és e művéért, melynek árát 300 scudóban szabta meg, kapott 24 évi sürgetés után, szakértői ítélet alapján. 80 scudót. Hogy *Cosimo* oly sokáig elfelejtkezett a fizetésről, annál csodálatosabb, mert a szoborcsoport a *Pitti*-palota nagy termének egyik ajtaja fölött volt elhelyezve és így mindennap láthatta a herceg.

Abból a márványtömbből, melyet *Benvenuto*-nak hosszú nógatás után végre megkülöndött *Baccio Bandinelli*, mely azonban szándékos maliciából hibás és törött volt, Apolloszobrot faragott a művész, Hyacinthussal lábainál. Neki fogott a márválynak, a nélkül, hogy a mintát befejezte volna, ezért a márványcsoport nem nagyon sikerült, de befejezetlen is maradt. E szobormű ép úgy nem maradt fenn, mint az a *Narcissus*, melyet *Benvenuto* görög márványból készített (1547.).

Cellini leghíresebb alkotása, a nagy *Perseus*-szobor (l. a 54. oldal mellékletén), a mythologiai hőst abban a pillanatban ábrázolja, midőn a Medusát leölte. A lebocsátott jobb kéz széles kardot tart, a kinyújtott balkar a *Gorgo* fejére mutat. A hősnek nyugodtságot és erőt kifejező alakjával megkapó ellentétet alkot a legyőzött szörnyeteg, melynek a fájdalomtól összehuzódó teste, mintegy összezsugorodva, egészen a szűk talapzattetőre emelkedik. A szörnyü szenvedések között haldokló *Gorgo* balkezevel a térdébe kap; kezén, lábán, derekán végig vonaglik a haláltusa; keblét az utolsó fuldokló lehellet dagasztja, a jobbkar már aléltan csüng alá. *Perseus* kardszóján olvasható a művész neve:

«BENVENUTUS. CELLINUS. CIVIS. FLO.»

A fehér márvány alapzatnak négy sarkán kariatidok vannak. Mindenütt díszítmények borítják: maszkok, kosfejek, gyümölcsös ágak, virágfüzérek. Négy fülkében ugyanannyi, fél természetes nagyságú mythologiai alak ékeskedik. *Jupiter*, *Perseus* atyja, villámot szór, e felirattal: *Te fili si quis læserit, ultor ero* (Ha téged, fiam, bárki megsért, bosszút állok érted); — *Danaé*, kit *Jupiter* aranyeső alakjában látogatott meg, meztelen; balkarját a feje mögé emeli. Lábainál *Perseus*, mint gyermek. jobbját feléje tartja. *Merkur*

JUPITER.

Perseus szobrán.

DANAE.

Perseus szobrán.

szárnyas sisakkal a harmadik alak; *Minerva*. a negyedik, meztelen, sisakos, valamikor lándsa volt kezében, mely ma már hiányzik. A három utóbbi alak mindegyike alatt jellemző latin felirat olvasható.

A szobor talapzata a firenzei *loggia dei Lanzi* oszlopkorlátján nyugszik. Ebbe épen a szobor alatt *Andromeda* felszabadítását ábrázoló bronz bas-relief van beillesztve, mely magában is a *cinquecento* legérdekesebb alkotásainak egyike. Középen *Andromeda* meztelenül ül a sziklán. Felemelt jobbjára a szélről lengetett hajzat egyik fürtjét tartja. Elegáns mozdulattal, mely karcsu testének bájait teszi láthatóvá, szülei felé fordul. Ezek jobbra állanak; a hullámokból kibukkan a rettentő sárkány, *Cetus*; ezt borzalommal nézi egy gyermek és egy fiatal ember. Feltűnő alak egy aggastyán, de van még egész sereg szakállas férfi és harcos, ezek között egy szerecsen arcú *æthiopiai*. A mennyből három más lovassal leszáll *Perseus*; gyors röptében a szél dagasztja köpenyegét; izmai feszülnek, a mint kardját emeli, hogy halálos csapást mérjen *Cetus*-ra.

Kilencz esztendőn át dolgozott *Benvenuto* e fő szoborművén, 1545-től 1554-ig. Számos akadályt kellett leküzdenie, mindenekelőtt pedig az gátolta munkálkodását, hogy nem részesült abban a támogatásban, melyre méltán számot tarthatott volna.

A görög márvány, melyből a talapzat készült, 1548 november 15-én érkezett a kikötőbe. Az alapzat mintáját fából készítette el *Benvenuto*, a szoborét viaszból. Ez utóbbi még megvan és a *palazzo del Bargello*-ban látható. Magassága fél méter. E kis mintán kívül stuccóból nagyobbat is készített *Benvenuto*, még pedig hálósobájában dolgozva, mert minden percét munkára akarta fordítani, és mert az első nyolcz hónap alatt, melyet házában töltött, a műhely vagy bottega még használatlan volt.

Baccio Bandinelli elhitette *Cosimo* herczeggel, hogy a *Perseust* el nem

BAS-RELIEF A PERSEUS-SZOBOR ALATT.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MERKUR.

Perseus szobrán.

MINERVA.

Perseus szobrán.

készítheti *Benvenuto*, mert mint ötvös ilyesmire nem képes; tehát a takarékos fejedelem félt, hogy pénzt hiába fogja költeni; a művész tőle már segílyt nem igen kapott és kénytelen volt a költségeket sajátjából fedezni és a segédmunkálatokra csak egy embert alkalmazhatott, kit e célra maga tanított be. Mikor már öntenie kellett volna a *Medusa* testét, nem volt még saját olvasztó-kemenczéje, egy harangöntőét kellett használnia. *Per-*

seus szobrát már otthon öntötte, de roppant nehézségek közepette. Az öt braccio (majdnem 3 méter magasságú) bronzszobrot egyetlen egy darabban úgy kellett öntenie, hogy az belül üres legyen. Ennélfogva először a szobornál valamivel soványabb agyagmintát állított elő, ezt pedig égette és ujnyi vastagságú viaszréteggel bevonta. Ezt a réteget igen finoman dolgozta ki, és bevonta agyaggal, melyet szintén égetett, miközben bizonyos számú nyíláson kifolyt az alatta levő réteg viasza. Az így keletkezett ürbe kellett bejuttatnia az olvadt bronzfémét. E végett az egész formát csigákon mély gödörbe eresztették az olvasztókemencze alján, a mikor aztán több csatornából és nyílásból az olvadt tömeget be lehetett bocsátani.

I. Cosimo, kivel a művész az öntés kockázatoságáról előzetesen beszélgetett, annak a nézetének adott kifejezést, hogy a siker lehetetlen, mert az olvadt fém nem fog a szobor balkezében a testtől messzire és igen magasra tartott Medusa-főbe felhatolhatni. *Benvenuto* ezt kizártnak tartotta, de komolyan aggódott, hogy az olvasztó-kemencze alá több mint három méternyire a földbe sülyesztett jobb lábba a külön csatornából érkező olvadt fém nem juthat el eléggé meleg állapotban és utólag kell majd a jobb lábon javítani.

Az öntés munkája megindult, de a művészt ágyba vetette a láz, másokra kellett bíznia az öntés befejezését. A beteget hű szolgálója *mona Fiore da Castel de Rio* gondozta, kiről azt írja, hogy soha nála derekabb és szeretetteljesebb nő nem született. (Megjegyzendő, hogy rosszul ítélte meg e nő jellemét, mert később mint tolvajnőt volt kénytelen őt kiűzni házából.) Mialatt *mona Fiore* ápolta és vigasztalta a csüggedőt, berohant munkásai egyike azzal a hírrrel, hogy az öntés nem sikerül, a fém nem olvad meg, már lehetetlen segíteni a bajon. Kétségbeesett kiáltással felugrott a beteg, magára kapta a ruhát, szitkokkal és fenyegetésekkel az olvasztó-kemenczéhez sietett, tölgyfával nagyobb tüzet gyújtatott és a házban levő minden fémedényét bedobatta az olvasztóba. E közben a háztetőn, mely lángba borult, oltani kellett a tüzet. A fémtömeg csakhamar folyékonnyá lett, de most valami nagy robbanás ejtette rémületbe a munkával elfoglalt embereket. Villámként kicsapott a láng az olvasztó-kemenczéből, melynek teteje a levegőbe röpült, míg fémtartalma kicsordult. Csakhogy most a fém épen a kellő állapotban volt, ki lehetett nyitni az összes csatornákat és a forma szépen megtelt az olvadt tömeggel. *Benvenuto* térdre borult, hálát adva Istennek; neki esett egy tál ételnek (un piatto d'insalata, mondja), melyet egy padon talált, és betegségéből teljesen kigyógyulva ment vissza szobájába hajnal előtt két órával.

Nevezetes műve még *Benvenuto*-nak *Bindo Altoviti* mellszobra, melyet 1550 körül készített. (I. a mellékleten) A gazdag bankár a szobrot

BINDO ALTOVITI MELLSZOBRA.

(A Bindoviti család tulajdonában).

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

római dolgozószobájába helyezte, melyet remek festmények és műtárgyak díszítettek.

E dolgozószobát megtekintette egyszer *Michelangelo* és megpillantva *Benvenuto* művét, azt kérdezte, hogy melyik «mester csinálta olyan jól ezt a képmást és oly szép stílusban»? Hozzátette a nagy szobrász, hogy a szobor az antik művészet bármely termékével vetekedhetik és csak az kár, hogy nem felülről, hanem alulról esik rá a világosság. Megtudván, ki a műremek alkotója, igen kedves levelet írt *Benvenuto*-nak, melyben kijelentette, hogy éveken át csupán a világ legelső aranyművésének tekintette őt, most azonban úgy találja, hogy szobrásznak is kitünő.

A szobor három évszázad után még mindig a *Bindoviti* család birtoka, mely a Tiberis mellett fekvő egyik palotájában őrzi. A cizelálás nagy mesterére vall a szakál és főleg a fövegként a hajra boruló háló. A természetes nagyságot valamivel meghaladják a szobor méretei. Talapzatán farkast ábrázoló bas-relief látható, mely a család címerében fordul elő.

A mellszobor viaszmintájáért *Bindo* ötven scudót küldött *Cellininek*, ki a pénzt nem fogadta el, hanem két évvel a szobor elkészülte után személyesen felkereste a bankárt Rómában és abban egyezett meg vele, hogy egyszeri készpénzösszeg helyett a szobor árának, mint tőkenek, kamatjául évi száznyolczvan scudót fizessen életjáradékkép havi részletekben. De a politikai zavarok miatt nagyon nehezen juthatott a művész e kikötött tiszteletdíjához is.

Bindo, *Antonio Altoviti* fia, bár firenzei régi nemesi család sarjadéka, egész életén át, miként számos őse, kereskedéssel foglalkozott, továbbá a vámokat és sóadót bérelte. Mint a szabadság nagy kedvelője, a *Medici* család ellensége volt. Rómában mint Firenze consulja élt. Fiát *III. Pál* firenzei püspökké tette *Cosimo* ellenzése daczára. *III. Gyula* pápa alatt *Bindo* második fiát *Piero Strozzi* hadseregébe adta és a siennaiakkal *Cosimo* ellen tartott, ki ennél fogva lázadónak nyilvánította őt, jószágait lefoglalta és *Marignan* marquisnak ajándékozta. A lefoglalás azt a tőkét is érte, melynek fejében *Cellini* az életjáradékot húzta. Ekkép az életjáradékot is beszüntették. Hiába intézett *Benvenuto* a herczeghez kérvényre kérvényt, csak *Bindo* († 1557) örököseivel kötött egyezés útján rendezhette ez ügyet valamikép 1565-ben.

Jegyezzük meg — mellékesen — hogy *Bindo* szerepet játszott a művészet történetében. *Ráfael* festette arczképét és egy Szent Családot szolgáltatott neki, a *Madonna dell'Impannatá*-t. *Michelangelo* egy *Venust* rajzolt számára. *Sansovino*, *Cecchino*, *Salviati*, *Vasari* díszítették palotáját loggiait, villáit. A művészi pompa, melyet kifejtett, hatással volt a művészet fejlődésére.

Cellini híres *márványfeszületének* (1. a 32. oldal mellékletén) eredete az angyalvári fogságra vezetendő vissza. Ekkor víziója volt, Istenfia megjelent előtte és ő fogadalmat tett, hogy a megváltó képét meg fogja örökíteni úgy, a mint azt víziójában látta. De szándékának megvalósításával 1556-ig késett. Ekkor hévvel kezdett a munkához és rövid idő alatt be is végezte.

Már elmondottuk, mikép ajánlotta fel e művét *Cosimo*-nak, ki a *Pitti*-palotában tartotta azt és az ott építendő kápolnában akarta elhelyezni. De *Francesco* nagyherczeg, *Cosimo* fia, 1576-ban Spanyolországba küldte *Cellini* feszületét, hol az a *San Lorenzo de l'Escorial* egyik kápolnájában őriztetik. Az a levél, melylyel *Francesco* a *II. Fülöp*nek küldött ajándékot kísérte, úgy említi a feszületet, mint *del più raro ed eccellente maestro de nostri tempi*, a kor legritkább és legkitünőbb művészenek alkotását, és *II. Fülöp* köszönő levelében azt mondja a műről: *se deve estimar y tener en mucho, come yo le estimo por ser tan rara pieça* (nagyra kell becsülni és tartani, a mint hogy én becsülöm mint igen ritka darabot). *Filippo Lenzi*, ki az ajándékot Spanyolországba vitte, útiköltségül 730 scudót kapott.

A feszület — mint már említettük — fekete keresztben fehér Krisztust tüntet fel, még pedig életnagyságban. A fekete kereszt márványa Carrarából való; oldalt rajta a következő felirat van; melyet valószínűleg a művész maga vésett rá:

BENEN
VTVS × CEL
LINVS × CIV
IS × FLORE
NT × FACIEB
AT × MDLXII.

A Krisztus-alakot egyetlen darab márványból faragta *Benvenuto*, és tévesen azt hitte, hogy ő volt az első, ki ilyen faragást végrehajtott. A karok azonban a spanyol függetlenségi harc idejében eltörték. Töviskorona van a Krisztusfőn, mely a mell jobb felére hanyatlik. A kétfelé osztott, hegyesen végződő szakáll hosszúkássá teszi az arcot. Az alak teljesen meztelen, miért a *San Lorenzo* templomban a csipő körül könnyű lepellel takarták be. A feszület a kórus mögött van elhelyezve egy folyosó-félében egyik oltár fölött, a hol a szemben levő ablakon át beeső fény kedvezőtlenül világítja meg. Máshová helyezni nem kis feladat volna, mert súlya roppant nagy.

E Krisztus-alakokon feltűnő a legkisebb részletekig szem előtt tartott realizmus és az anatómiai tudás mélysége. Mindamellett az egésznek benyomása fantasztikus, szinte kísérteties, valósággal víziószerű.

Nem valószínű, hogy *Benvenuto* a tárgyalt és irataiban is említett szobrászati műveken kívül másokat is alkotott volna. Szobrot készíteni nagy feladat, mely tetemes gondot, időt kíván. Nem képzelhető, hogy *Benvenuto* önéletrajzában, értekezéseiben, számos kérvényében és levelében egyáltalában ne legyen nyoma oly műnek, mely őt huzamosan foglalkoztatta. Van azonban a firenzei Nemzeti Múzeumban egy kis, félméter magasságú bronz *Perseus*, (l. a 88. oldal mellékletén)) melynek művészeti jellege teljesen *Cellini*-re vall, noha ő arról sehol sem tett említést. Ez a kis szobor alig különbözik a *Loggia dei Lanzi*-beli nagy műtől. Ha nem utánzás, még pedig egykorú, vagy kevéssel *Cellini* után való időből, ő tőle kellett származnia. Nem lehetetlen, hogy a nagy szobor viaszmintáját változatlan nagyságban bronzba öntötte; talán *Eleonorának* szánta kárpótlásul a *Perseus*-talapzat fülkéibe helyezett négy bronzalakért.

Szintén *Benvenuto* műve lehet egy Párisban öntött piczi alig harmadfél decimeteres bronz *Perseus*-szobrocska, (l. a 88. oldal mellékletén). melynek kivitele igen finom és a cizelálás mesterére valló.

IX.

CELLININEK TULAJDONITOTT MŰVEK.

Grosseria és *minuteria*, ezek *Cellini* műszavai, melyekkel kétféle ötvösmunkákat jelöl. Az első fajtához tartoznak a nagyobb műtárgyak: medenczék, kancsók, vázák, serlegek, gyertyatartók; a másikhoz a kisebbek: gyűrűk, kameák, függők, kapcsok, általában az ékszerek. A *grosseria* fogalma alá tartozó alkotásai közül egyetlen egy ismeretes, mely feltétlenül az ő művének mondható, a bécsi sótartó. Nem lehetetlen azonban, hogy fennmaradtak más művei is, melyekről nem tudjuk, hogy tőle erednek. Bizonyos, hogy sokkal többet produkált, mint a mennyiről alkalmá volt említést tenni. Igyekezni kell tehát és igyekeztek is lap-pangó alkotásainak nyomára jőni.

Már ifjú korában bámulatos szorgalommal készített mindenféle ötvösműveket. Hírével együtt a kereslet is növekedvén, 1530-ban már öt segédet kellett tartania bottegájában, hol nemcsak *V. Kelemen* pápa, hanem számos más megrendelő számára dolgozott és dolgoztatott, felhalmozva az arany, ezüst és drágakőből való értékes tárgyakat. Két évvel később *Guadagni* Felix személyében üzlettársat vagy üzletvezetőt vett maga mellé, ki az üzleti ügyek lebonyolításával foglalkozott, míg a mester maga a *Banchi* mögött fekvő kis házikójában egészen a művészi alkotásnak szentelte magát. Hiszen a pápa folyvást megbízásokkal tüntette ki, így tett *Medici* bíbornok is, a hányszor csak találkoztak, — és számos munkával bízta meg egy spanyol nemes, *don Diego*.

Első franciaországi útja után *Cellini* 1537-ben *Guadagni*-nak teljesen átadta bottegáját és újat nyitott, hol nyolcz segéddel folyvást, úgyszólván éjjel-nappal dolgozott. Ebből látható, hogy igen sok ötvös műve kerülhetett forgalomba életének abban a korszakában, melyet az örök városban töltött.

PERSEUS SZOBROCSKA BRONZBÓL.

(Párisban, Davillier báró gyűjteménye.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Föltehető ez franciaországi munkálkodása korszakáról is, bár ő maga ebből az időből csak a *Jupitert* és a királynak készített néhány, vázáját említi fel. Nemcsak *I. Ferencz* és a *ferrarai* bibornok, hanem számos más francia és olasz főúr rendelkezésének kellett eleget tennie. Annyira el volt foglalva, hogy számos segédet volt kénytelen alkalmazni, nemcsak olaszokat és francziákat, hanem németeket is, kik mindannyian vetekedtek vele, a fáradhatatlan és erős alkotású emberrel, szorgalomban és kitartásban, de nem győzték egyformán a munkát, különösen a németek nem, kik — beszéli ő — sokat ettek és ittak, hogy erősödjének, de majdnem valamennyien gyorsan dültek ki. Harmincra rúgott segédeinek száma a *petit Nesle* kastélyban. Csak így érthető, hogy szobrászati alkotásai mellett ráért az ötvösségre is és hogy *I. Ferencz* sőtartóját nem egészen három év alatt végezhetette be, holott például *Manno* (egyik igen jeles növendéke) a nápolyi múzeumban őrzött cassettején több mint 10 éven át dolgozott.

Fentebb említettük már, hogy Firenzében sem szakított *Cellini* az ötvösséggel, sőt azért szövetkezett a *Gregori* testvérekkel, hogy ezen a téren szobrászati működése mellett is tovább alkothasson. Így művészi életének mindhárom korszakában oly sok ötvösmunka került ki az ő vagy segédei kezeiből, hogy a XVI. századból eredő ötvösművek tekintélyes részét illetőleg teljes joggal vizsgálat tárgyává tehető, sőt teendő is, vajjon nem a *Cellini* vagy az ő iskolája valamely tagjának kezéből kerültek-e ki?

Igen szép, *Cellininek* tulajdonított munka a *Rospigliosi* herceg *lamporecchiói* kastélyában őrzött sőtartó, mely zománczozott aranyból való, 20 centiméter magas, 22 cm. széles. (L. 90. old.) Főrésze az arany kagyló, mely a sőt tartalmazhatja, belül csiszolt, kívül pedig sötét- és világoskék, zöld és vörös zománczczal van ékítve. A kagylót különböző színekkel zománczolt sárkány, ezt pedig teknősbéka hordja. Legszebb része azonban a pazarul diszített, tarka színű szfinx, melynek mellére gyöngyfüggő lóg, fülbevalói is gyöngyből valók és fejét diadém díszíti. Kétségtelenül olasz eredetű ez a remek mű és a XVI. század második feléből való. Egészen firenzei modorú; eleganciája, ízlése *Cellini*hez méltó. Hogy valóban ennek a mesternek alkotása, be nem bizonyítható.

A renaissance korából való ötvösművészet egyik legbámulatosabb emléke egy ezüstkancsó és hozzávaló ezüsttálca a modenai *Coccapani* palotában. A kancsó 42 centiméter magas, a tálca 53 cm. átmérőjű és a közepén levő médaillon aranyozott. Mindkét darab *Franco Lercaro* genuai patricius rendeletére készült és az ő ösének, *Megollo Lercaro*-nak 1380-ik évi hadi tettét ábrázolja. *Franco Lercaro* 1523-ban született, a szóban levő két műdarabot 1583-ik évi végrendeletében említi. Bizonyos

tehát, hogy a XVI. század közepéből való a *Lercaro*-kancsó és tálca, miből azonban még nem következik, hogy Cellini készítményei.

Lord Cowper herfordshirei kastélyában (*Panshanger*) van egy aranyozott ezüsből való kancsó és hozzátartozó tálca számos, szép allegorikus diszítménynyel. A két darab a bécsi sótartóval bátran kiállja a versenyt; lehet, hogy Cellini műve; mindenesetre igen kitűnő firenzei mester készítette 1550 és 1560 között.

ARANY SÓTARTÓ.

A lamporecchói kastélyban.

A *Louvre* múzeumában a *Galerie d'Apollon* egyik üvegszekrényében van öt jaspis műtárgy zománcozott arany foglalványokban, mely utóbbiakról feltehető, hogy esetleg a Cellini művei és a *petit Nesleben* készültek. Az egyik jaspis váza, négy pedig serleg. Egyébiránt nemcsak a *Louvre*-ban: ezenkívül a drezdai *Grünes Gewölb*-ben, a berlini múzeumban, a nápolyi múzeumban a firenzei *Bargello*-ban is vannak hegyi kristályból, achatból, onyxból, lapolazuliból való kancsók, tálczák, vázák ezüstbe vagy aranyba foglalva, melyekről sok valószínűséggel állítható, hogy Cellini művei. Ugyanez áll egy aranyfoglalású hegyi kristályserlegről mely Lord Salisbury *hatfieldi* kastélyában őriztetik.

A vatikáni könyvtárban van egy nevezetes, 13 centiméter széles-ségű ezüst *bas-relief*, mely V. *Károly* apotheosisát ábrázolja. Középen trónusán ül a császár, kardjával jobbában, balkezeiben a földgolyót tartja. Lábai között Jupiter sasmadara terjeszti szárnyait, csőrében pedig gyűrűt tart, mely hat lánczra vert harczos bilincseit foglalja össze. A császár mögött Herkules oszlopai emelkednek. E *bas-relief*ről azt tartották, hogy

Egyik oldalról.

LERCARO KORSÓJA.

Másik oldalról.

(Modena ; Coccapani-palota.)

Cellini készítette *Michelangelo* rajza szerint. Valószínű azonban, hogy nem *Cellini*, hanem *Leone Leoni* műve, ki úgy V. *Károly*, mint X. *Fülöp* udvaránál működött.

Más két *bas-relief*, cizellált ezüsből, ugyancsak a vatikáni könyvtárban (17 cm. magas, 23 cm. széles mindegyik) inkább lehet *Cellini* műve. Az egyik *Perseus* és *Phineus* küzdelmét ábrázolja, a másik azt a jelenetet, midőn *Jupiter* villámaival lesújtja a gigásokat. Különösen az utóbbi

nagyon sok analogiát mutat a művész Perseusával és márványfeszületével. *Perseus* és *Phineus* harcza kevésbbé vall *Benvenuto*-ra, de szintén lehet ő tőle.

A római *palazzo Borghesében* őrzött *pace* (templom alakú bijou) szárnyas medusát ábrázoló antik kameával, amethysten kifaragott dom-borművű Krisztussal és a szent szüzet ábrázoló gyönyörű medaillonnal, valószínűleg nem *Cellini*, hanem *Valerio Vicentino* műve.

Egy másik templomalakú *pace*, melyet a milanói székesegyházban őriznek és *IV. Pius* készíttetett szülővárosa most említett duomója számára cizellált aranyból, nevezetes *haut-relief*jével, mely Krisztust ábrázolja, a mint a keresztről leveszik, gyönyörű XVI. századbeli munka, melyről nincs eldöntve, vajjon *Cellini* készítette-e vagy *Caradosso*.

A firenzei *Palazzo degli Uffizi*ben van egy zománczozott aranyfog-lalványú hegyikristály serleg H és D, vagy — mint újabban hiszik — H és C monogrammal. A H betű *II. Henrikre* utal, D *Diane de Potiersra*, illetőleg C *Medici* Katalinra. Ez a serleg a *petit Nesle*ben készülhetett, de ez esetben is *Cellini* valamely növendékének műve lehet, esetleg francia ötvöse.

A Szent-Péter templom két nagy aranyozott ezüstgyertyatartóját hol *Michelangelo*, hol *Cellini* művének tartották. Ezek a gyertyatartók azonban, valamint egy hasonló kivitelű igen díszes ezüstkereszt *Antonio Gentile* művei. Efféle gyertyatartókat *Benvenuto* is kétségtelenül készített *VII. Kelemen* és *III. Pál* részére, de eme művei, mint annyi más, sajnos, nem jutottak el korunkra.

Említettük, hogy *Benvenuto*, Rómából Nápolyba menekülván, *Solosmeo* szobrászszal találkozott, ki földije volt. A két jó czimbora Nápolyba ment és onnan visszatérve együtt megfordult a *Monte Cassino* benzés klostromában, hol *Solosmeonak* dolga volt, be kellett fejeznie *Pietro de' Medici* síremlékét. A klostrom templomában egy püspöki pásztorbotot tartogatnak, mely állítólag *Cellini* műve. Magassága (a keresztet is beszámítva) 2 méter 10 centiméter. Aranyozott rézből van készítve. Rotondájának hat fülkéjében szentek szobrocskái láthatók. A pásztorbot felső hajlása alatt szent Benedek előtt térdel egy szerzetes és egy lovag. Ez a csoport utólag, a XIX. században készült. A hat fülkében levő szobrocskák helyett is eredetileg más alakok lehettek. A pásztorbot egész kivitele egyébként a XVI. századra vall. Nem igen valószínű, hogy *Cellini* réz-műtárgy készítésére vállalkozott volna. Meglehet, hogy csak javítást eszközölt a már meglevő pásztorboton s e körülmény adhatott okot arra a feltevésre, hogy az egésznet ő készítette.

Egy gyönyörű achát-onyxból való, 26 cm. magasságú, zománczozott

V. KÁROLY APOTHEOSISA.

(A vatikáni könyvtárban).

OSZK

Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára

arany foglaltványú, kariatid, maszk és levél-diszítványokkal, gyémánt és rubintkövekkel kirakott kancsó, a juliusi forradalomig a *Louvre* gyűjteményében őriztetett. A népmozgalmak alkalmával julius 29-én ellopták. Megvette a tolvajtól Mr. *Beresford Hope*, kinek családjánál a kancsó 50 éven át maradt, a mikor aztán *Rothschild* Gusztáv báró négyszázezer frankért vásárolta meg. A kancsó füle sárkány; van rajta egy művészi meztelen női alak is és egy Amor. Ez a kancsó állítólag *Cellini* műve. Bizonyára a XVI. század második feléből való. A műdarab Párisban készülhetett, de német munkás kezéből kellett kikerülnie, ki olasz minákat tartott szem előtt. A kancsó maga német jelleget tüntet fel, az alakok olasz befolyásra vallanak. *Benvenuto*-ra azért gondolhattak, mert a *Perseus* baszreliefjeinek alakjai között van olyan, mely a kancsó fülét képező szörnyetegre emlékeztet.

A *South Kensington* múzeumban van egy misekönyvnek finom aranyból készített, domborművekkel és emailokkal díszített kötése, mely 9 cm. magas, 6 cm. széles. Voltakép tok az, melyben a misekönyvet tartották. Nem lehet az a műremek, melyet *Cellini*, III. Pál megrendelésére, V. Károly császár számára készített, mert nincs drágakövekkel díszítve. Kürtöt fúvó genius és számos női alak van az egyik táblán, a másik azt a paradicsomi jelenetet ábrázolja, midőn Éva születik és félig kilépett Ádám oldalából. A virágok között, melyek ékítményekül szolgálnak, van lilium, a mi arra mutat, hogy a könyv, melynek fedelélül ez a felséges ötvösmű szolgált, francia hercegasszonyé volt, továbbá különösen sok százszorszép (franciául *Marguerite*), tehát egy Margit számára készült a könyvtok. I. Ferencz-nek — tudjuk — volt Margit nevű nővére és leánya is. A gyönyörű kivitelű műtárgy, ha valóban *Cellini* műve, mint a hagyomány tartja, a nagy mesterhez minden tekintetben méltó.

Hasonló ornamentikájú egy másik arany könyvtok a góthai *Friedenstein*-kastélyban. Ez csak 8—9 négyzetcentiméternyi. Emailokon kívül gyémántok és drágakövek díszítik. Benne van az imakönyv is, melyre számos fejedelmi személy ráírta nevét, így 1590-ben I. Jakab angol király, Stuart Mária fia. Éva születése itt a könyvkötés hátán látható, a százszorszép itt is igen sűrűn fordul elő. *Cellini*-nek alaptalanul tulajdonítják, mert inkább német mesterre vall.

A teljesség kedvéért felsorolunk még néhány a *grosseria* elnevezés alá tartozó, magában véve igen értékes és remek ötvösmunkát, mint oly műkincseket, melyeket *Benvenuto*-nak tulajdonítanak. Ilyenek a nápolyi múzeumban a *Farnese*-féle cassette, melyről, mint *Manno* művéről, az imént már tettünk említést; a milánói *San Celso* templomban egy ezüst kancsó és tálcza; a firenzei *Pitti*-palotában egy palaczk és négy serleg

émailozott aranyból, továbbá az ezüst, két darabból álló *mesciacqua* vagy mosdó; lord *Warwick* kastélyában egy aranyozott ezüstserleg; a müncheni *Reiche Kapellében* egy arany és egy ezüst *pace* és két oltárka; a firenzei *Pitti-palotában* egy aranyozott ezüstműből való *pace*, a drezdai *Grünes Gewölbe*-ben egy gyöngyház medencze és *Eberhard* kölni érsek kelyhe; a windsori kastélyban egy *Nautilus*, a müncheni nemzeti múzeum-

AZ AMAZONOK HARCZA.

(Modern mű; a német császár tulajdona.)

ban *III. Gyula* pápa jubiláris ezüstkalapácsa; *Rothschild* *Ferdinand* gyűjteményében *VII. Kelemen* ezüstcsengettyűje; a genuai *Balbi Senarega-palotában* egy ezüstműből és malachitből készült ládika; a *British Museum*-ban egy ezüstserleg; a genuai *Durazzo-palotában* egy ezüstkanecsó; a nápolyi nemzeti múzeumban a szarvason ülő *Diana*; Londonban a borkereskedő testület birtokában egy aranyozott ezüstműből való sőtartó. Egyáltalában nem szükséges felhoznunk több oly ötvösmunkát, melyeket egy ideig szintén *Benvenuto*-nak tulajdonítottak. Ezen a téren különben nemcsak tévedés,

hanem hihetőleg csalás is előfordulhatott. A múlt század közepén egy *Vechté* nevű francia a londoni *Hunt* és *Roskell* aranyműves cég rendelésére cizellált aczélből való nagy tálczát készített, mely az amazonok harczát ábrázolja és mely később kétezer font sterling árán a német császár tulajdonába ment át. Ennek a teljesen modern műnek gipszöntvénye egy olasz nagy város szépművészeti akadémiájában mint *Benvenuto Cellini* műve szerepelt hosszú időn át.

Ok nélkül tulajdonítanak végre művészünknek számos kardot, tört, paizsot és teljes fegyverzetet, milyen például *IX. Károly* svéd király fegyverzete a stockholmi nemzeti múzeumban.

Lássuk most, mit tulajdonítanak a nagy mesternek a *minuteria* terén.

Azok az ékszerek, melyek *Benvenuto Cellini* mesteri kezéből kerültek ki, nincsenek, nem is lehetnek mindannyian felemlítve műveiben; másrészt olyanok, a melyekről ő említést tesz, vagy a melyekről okmányilag igazolható, hogy ő készítette el, nem maradtak fenn, elvesztek.

A múlt század elején, *Bonaparte* olasz hadjáratai alkalmával a pápa kormánya *VII. Kelemen* misemondó ruhájának addig gondosan őrzött gombjából a drágaköveket kiszedette és eladta, hogy pillanatnyi pénzzavarán segítsen. Ekkép elpusztult a legjelentékenyebb mű, melyet a nagy firenzei művész mint ékszerész alkotott. Hová lett *III. Pál* gyűrűje, melybe művészünk *V. Károly* 12,000 scudo értékű gyémántját foglalta, nem tudja senki. Ép úgy annak a gyűrűnek, melyet *Eleonora di Toledo* II. Fülöpnek ajándékozott, továbbá ugyanezen fejedelemnő függőjének és *donna Porzia Chigi* lilimának is nyoma veszett. A drágakövek talán még megvannak, de bizonyára más

IX. KÁROLY FEGYVERZETE.

(A stockholmi nemzeti múzeumban.)

foglalványokba kerültek, míg a régieket, noha *Cellini* remekelt veőlök, hihetőleg beolvasztották.

Jobban kedvezett a szerencse, a XVI. századból eredő több ékszernek, melyekről többé-kevésbbé jogosan vélük állíthatni, hogy *Cellini*-től, vagy legalább kortársaitól, tanítványaitól erednek. Ezek mai napig láthatók és gondosan őriztetnek. Ilyen például a *Cabinet de France* egy kameája, mely antik darab, *Julius Caesar* és *Augustus*, továbbá *Tiberius* és *Germanicus* féldomborművű mellképeivel sardonix mezőben. A kamea tojásdad, 35 mm. magas, 54 mm. széles. Az antik domborműnél értéke sebb az aranyfoglalvány, melynek mesteri alakjai, oroslánok és a Hírnév két lánczra vert fogoly között, minden valószínűség szerint *Benvenuto* kezének művei.

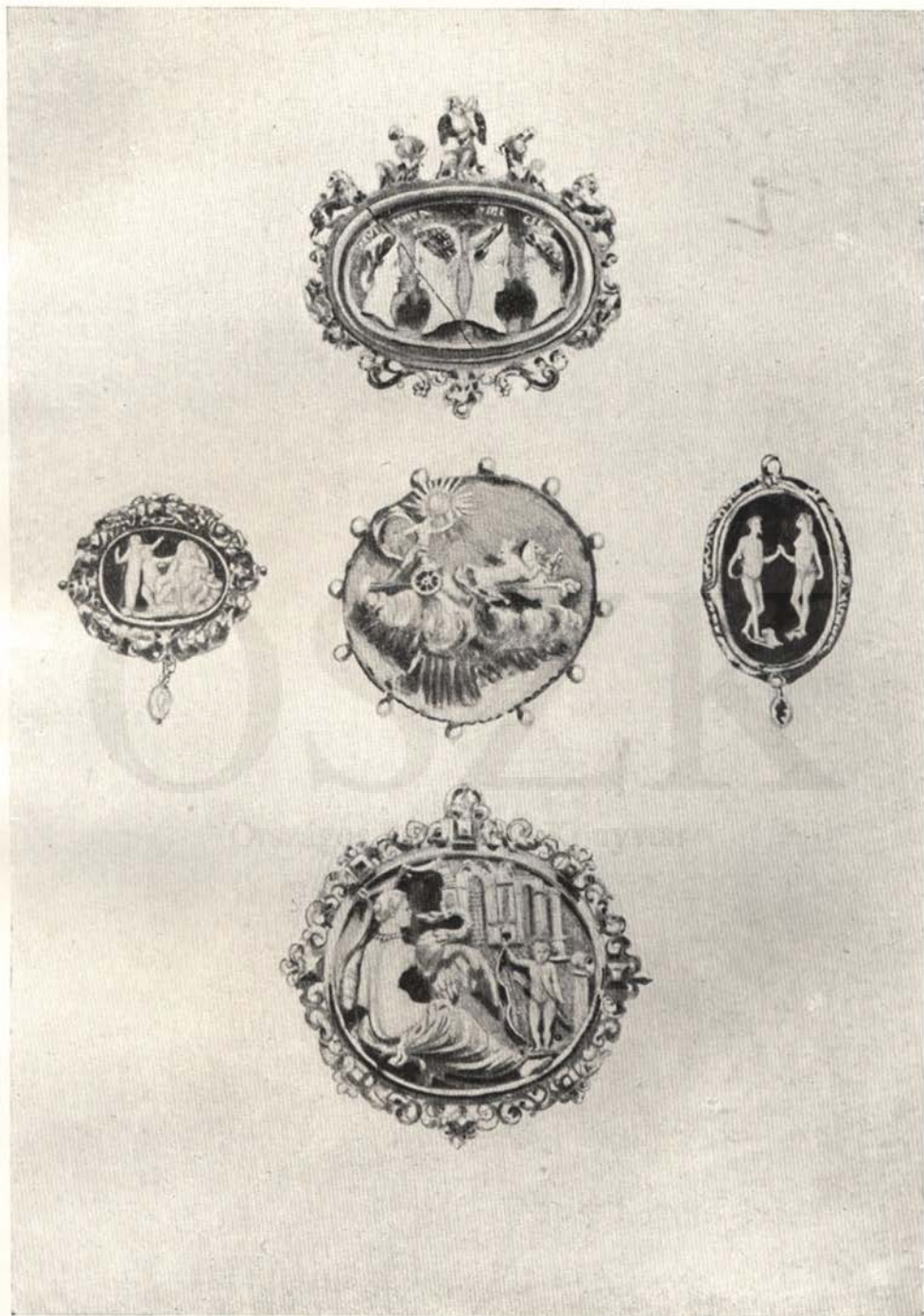
Aumale herczeg *chantilly*i kastélyában van egy chrysolith, mely *Phæton*t ábrázolja és a XVI. század legszebb e nemű darabjai közé tartozik. Nem bizonyítható be róla, hogy *Cellini* műve, de neki is becsületére válnék. Kék kerek émailmezőn, melyet gyöngyök szegélyeznek, *Apollo* a quadrigáját hajtja vörös zománczozott aranyfelhő fölött. A kompozíció a legszerencsésebb, különösen szép *Apollo* feje, melyet nagyítóüveggel érdemes tanulmányozni.

A bécsi *Antiken-Cabinet*tben van egy *Leda*t hatyújával ábrázoló kamea, mely valószínűleg szintén *Cellini* műve. Ugyanaz lehet, a melyet ő 1514-ben *Gabriele Cesarino* római gonfaloniero számára készített. A tojásdad médaillon 6 cm. hosszú, 5 cm. magas, nem számítva a keretet. *Leda*, ülve, jobb kezével simogatja a hatyút, melyet térdére helyezett. *Leda* törzse antik mű, feje a renaissance idejéből való. *Leda* előtt *Amor* áll, ijára támaszkodva. A kamea aranymezejű, zománczozott, gyémántok és rubinok ékítik.

Szintén *Cellininek* tulajdonítják, de *Plon* szerint minden valószínűség nélkül egy Firenzében őrzött kamea foglalványát, mely kamea *Bacchus*t ábrázolja az őt támogató *Silenussal*, valamint az alvó *Ariadnét* *Amorral* oldala mellett. Az arany keret, melyről körtealakú gyöngy csüng le, ha nem is *Cellini* műve, mindenesetre a XVI. századból való.

Egy médaillon, mely Ádámot és Évát ábrázolja és 1000 franre értékű, *Cellini* iskolájára vall; lehet *Cellini* műve; hogy valóban az, semmivel sem bizonyítható.

A mantuai *Santa Barbara*-templomban van egy misemondó ruha gombja vagy kapcsa, cizellált aranyból, drágakövekkel ékítve. Átmérője 8 cm. Elöl briliántokból összerakva Jézus neve olvasható ornamentumok és allegorikus alakok közepett. A másik oldalon az arany borjút imádja nagyszámú cizellált alak. Itt alól ez a felirat olvasható: Exodi . XXXII .

KAMEÁK ÉS ÉKSZEREK.

Firenzei kamea.

*A Cabinet de France kameája.
Aumale herczeg bijouja (Chantilly-ben).
A bécsi kamea.*

Médaillon (Debruge-Dumasnil).

OSZK

Grazdó Könyvtár

1562. A gondos kivitelű munkában *Cellini* kezére véltek ismerni. Minden-
esetre az ő korából való.

Ellenben hihetőleg kissé későbbi keletkezésű egy gránátalmát ábrá-
zoló *bijou*, mely a saragossai *Maria del Pilar* templom tulajdona volt és
Rothschild Gusztáv báró gyűjteményébe került. Gyönyörű munka, *Cellini*-
nek tulajdonították, de hihetőbb, hogy spanyol mestertől ered.

A drezdai *Grünes Gewölbe*-ben őrzött drágaköves arany ékszer, mely
Páris itéletét ábrázolja, állítólag *Cellini* műve. *Plon* szerint hihetőbb, hogy
nürnbergi, augsburgi vagy müncheni mestertől ered.

A régi *Debruge Dumesnil*-gyűjteménynek egy arany függője 25 gyé-
mánttal és 12 rubinttal, mely *Seilliére* báró birtokába ment át, nagyon
tökéletes szép *bijou*, de aligha *Cellini* műve, hanem hihetőleg az antwer-
peni *Hans Collaerté*.

Hat *bijou* rajzát közöljük egymás mellett egy képen. Mind a hat a
londoni *Rothschild* Ferdinánd gyűjteményét díszíti. Igen szépek, de nem
valószínű, hogy *Cellini* művei; az erre vonatkozó feltevés téves. *Paris*
itélete egy tojásdad alakú broche, zománczozott aranyból, rubintcsattal.
Olasz eredetű és a XVI. századból való. — A *sólyomvadászatot*, *Venus és*
Amort, *tengeri unicornist*, *sirént* és *sárkányt* ábrázoló függők német, német-
alföldi vagy spanyol eredetűek. Olasz talán az egy *szirén*.

Lord Conyngham londoni gyűjteményében van egy *bijon*, mely a
sárkányt leküzdő szent Györgyöt ábrázolja. Állítólag VIII. *Henrik* részére
cizellálta *Benvenuto*. Mi sem igazolja ezt a feltevést, a gazdag ékszer
alighanem ango! munka. Ép úgy egy cizellált arany nyakék, mely a párisi
Rotschild Adolf báró gyűjteményében van, ok nélkül tulajdonítatik
Benvenuto-nak.

X.

CELLINI MINT ÍRÓ ÉS MINT EMBER.

Benvenuto Cellini 58 éves volt, midőn életrajzának írásához kezdett. Nézete szerint minden embernek, ki valamely derekas munkát végzett és már negyven éven túl van, kötelessége életének folyását elbeszélni.

Először sajátkezűleg kezdte írni élményeit, de meggondolva, hogy ily módon sok időt veszít, melyet művészetének szentelhetne, a már megírt tíz lapot eltépte, majd ismét összeragasztotta és tollba mondta a folytatást könyvelőjének, *Michele di Goro Vestri* fiának, ki lakáson és ellátáson kívül havonként fél scudo fizetést kapott tőle. Később más írnokokat alkalmazott sőt helyenkint sajátkezűleg folytatta a kéziratot, mely gyakori félbeszakításokkal négy éven át haladt előre, mígnem 1562-ben végleg abbanmaradt. Azzal végződik, hogy *Giovanni* bibornok, *I. Cosimo* fia, Pisa felé tartva, malária folytán meghalt. «Ő volt a *duca* jobb szeme; szép volt és jó! Mily kár érte! Hagytam eltelni néhány napot, míg azt vélhettem, hogy a könyvek felszáradtak, azután elmentem Pisába.» Ezek az életrajz végsorai. A felhozott haláleset 1562 november 21-én következett be. E szerint a «*Vita*»-ból hiányzanak a művész utolsó hét évének eseményei.

Az önéletrajzról több másolat készült már *Benvenuto* halála előtt, de nyomtatásban csak 1728-ban adta ki azt Nápolyban *Antonio Cocchi*, még pedig elég hibásan és tökéletlenül. E kiadás után készült (1771.) *Nugent* angol, (1803.) *Göthe* német és (1822.) *Saint Marcel* franczia fordítása. Időközben *Luigi Poirot* felfedezte az eredeti kéziratot, melyet (1829.) Firenzében kiadott *Francesco Tassi*. — Magyarra fordította 2 kötetben *Szana Tamás*, 1890. Ráth Mór kiadása.

Cellini stilusa az elegáns toszkánai olaszság mintaképe és e tekintetben műve elsőrendű irodalmi emlék a XVI. századból. De mint teljes autodidakta és alapjában tanulatlan ember, irodalmilag korrekt nyelven nem írhatott. Ennek tudatában alig egy évi munka után a kézirat meg-

Függő (Debruge Dumesnil).
Pluviale kapcsa (Santa Barbara)

ÉKSZEREK.
Arany gránátalma.

Függő (Drezda ; Grünes Gewölbe).
Ugyanaz más oldalról.

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

levő részét barátjának, *Varchi* történetírónak küldte el a nyelv- és mondattan ellen ejtett hibák kijavítása végett. De a történész, mint jóízű ember, úgy találta, hogy a művész élete lefolyásának leírása csak veszítene eredetiségéből és izléstelenné válnék, ha pedáns javítások történnének rajta. Az első lapokon tán változtatott egyet-mást — *Tassi* az ő kezírását vélte felismerni némely helyütt — tisztán grammatikai szempontból, de ezt is abbahagyta, megmondta véleményét az átdolgozás tekintetében a szerzőnek és visszaküldte a kéziratot, melynek későbbi keletű részeit nem is látta soha.

Benvenuto nem érte be azzal az irodalmi működéssel, melyet mint emlékiratok szerzője kifejtett. Illetőleg az irodalmi tevékenységnek ezt a nemét megunhatta, mert a «*Vita*»-t abbahagyva, néhány év múlva, tehát késő aggkorában írt egy elméleti munkát saját művészetéről: *Due trattati: uno intorno alle otto principali arti dell' Orificeria, l'altro in materia dell' arte della Scultura*. (Két értekezés: egyik az ötvös-ség nyolcz főművészetéről, a másik a szobrászat művészetéről Minthogy betegsége akadályozta abban, hogy *Francesco* nagyherczeg és ausztriai *Johanna* menyegzőjekor a többi művészekkel az ünnepélyek díszének emelésében versenyezzen, tollat fogott és — úgy írja egy ajánló levélben, mely *Francesco*-nak szólt, de kéziratban maradt — emlékezetből

A «TRATTATI» ELSŐ KIADÁSÁNAK
CZIMKÉPE.

leírta a fáradságos munkálatokat, melyekkel ifjúságában foglalkozott, felsorolva a legnevezetesebb alkotásokat, melyeket különböző fejedelmek megrendelésére alkalmá volt létrehozni. Tette ezt abban a hiszemben, hogy hasonló dolgot még nem írt senki s ő foglalja először szabályba művészetének titkait; e tekintetben azonban tévedt, mert épen ilyen elméleti munkát igen sikerülten írt már régen ő előtte *Theophilus* szerzetes.

Benvenuto 1568-ban tette közzé két értekezését, de nem *Francesco*-nak ajánlotta, hanem a nagyherczeg öcscsének, *Fernando* bibornoknak. A címlapot a *Medici*-ház czímerét ábrázoló fametszet díszítette, melynek eredeti rajza valószínűleg a szerzőtől eredt.

Ebben az elméleti munkában a nyelvezet teljesen korrekt. Nyoma sincs ott a *Vita* rendetlen syntaxisának, szeszélyes, befejezetlen mondatinak, nyelvtani hibáinak, melyek kétségtelenül tanusítják, hogy a

szerző úgy írt, a hogyan beszélni szokott. A «*Trattati*» minden sora, minden mondata gyakorlott íróra vall. Tehát bizonyos, hogy ezt a munkát, mielőtt sajtó alá került, hozzáértő ember átnézte, átgűrta. Nem tehette *Varchi* e szolgálatot jó barátjának; *Varchi* ugyanis 1566-ban halt meg, két évvel a *Trattati* megjelenése előtt. Valószínűleg *Gherardo Spini* simítgatta *Benvenuto* művét. *Fernando* bíbornok titkára volt e fiatal ember, az akademia tagja, a festészet, valamint a szobrászat terén nagy műértő, ki az ókori művészetről, tudományos dolgokról szóló több munkát, azonkívül pedig költői műveket hagyott hátra. *Jacopo Morelli* a XVIII. században megtalálta *Benvenuto* eredeti fogalmazványának kéziratot másolatát; ebben a nyelvezet teljesen olyan, mint a *Vita*-ban, tehát kétségtelen, hogy ez a másolat híven reprodukálta *Benvenuto* művét, melyet változatlan alakjában *Carlo Milanese* adott ki 1857-ben.

Habár *Cellini* mitsem tudott *Theophilus* szerzetes munkájáról, azt találjuk, ha az övét és a szerzetesét összehasonlítjuk, hogy a művészeti eljárás módok mindkét könyvben egyformán vannak előadva, tehát a középkorban már ismeretesekek voltak és változatlanul vétettek át a renaissance korába. *Theophilus* műve: *Diversarum artium schedula*, mely néhány századdal régiebb, mint a «*Trattati*» (mikor írták, nem határozható meg pontosan) teljesebb, jobban kimeríti a tárgyat. *Theophilus* megmondja mindenütt, hol valamely művészeti eljárást ismertet, mikép kell tenni, — de egy szóval sem említi sehol, hogy ő csinált valamit abból, a mit magyaráz; pedig épen a világos magyarázat elárulja, hogy a szerző minden művészethez alaposan értett, tehát gyakorló művésznek kellett lennie. Ellenben *Benvenuto* minduntalan saját működésére hivatkozik, hogy elméletét támogassa. A példák, melyekkel szabályait illusztrálja, épen saját alkotásai, mi megint azt mutatja, hogy önértékben nála nem volt hiány, de ez előadását mindenesetre elevenebbé és közvetlenebbé teszi.

Művészeti tárgyú még *Cellini* kisebb műve: «*Discorsi sopra l'arte*», értekezések a művészetről. Az első a rajzzal foglalkozik, a második az építészettel, főleg a híres építészekkel *Brunelleschi*-től *Buonarroti*-ig; a harmadik azzal a kérdéssel, hogy az építészet magasabb rendű művészet-e, mint a festészet; a negyedik (mely befejezetlen) a rajztanítás módjával.

Cellini-nek költői hajlamai is voltak. Rímelt és szonetteket írt, mi korában általános divat volt. Prózájának fővarázsa egyéni jelleméből kifolyólag a keresetlenség és természetesség lévén, már ennél fogva sem igen boldogulhatott a költészet terén. Nyűgözte őt a verses forma, verse homályos, dikciója fárasztó. A tárgyakat sem választotta szerencsésen.

ÉKSZEREK (ROTHSCHILD F. GYŰJTEMÉNYE).

Sólyomvadászat.
Sziren.

Páris ítélete.
Sárkány.

Venus es Amor.
Tengeri micornis.

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

Szonettekben a felett elmélkedett, hogy melyik művészet különb, a festészet-e vagy a szobrászat. Írt még alkalmi verseket, dicsérve pártfogóit, vagy gyalázva ellenségeit, mint például *Bandinelli*-t, továbbá vallásos tárgyúakat, mikor börtönben ült, vagy aggkorában köszvénybaja elcsüggesztette. Igazán vonzó csak két, *ottavarimá*-ban írt verse, bevezetője egy költeménynek, mely a nők dicséretét zengte volna, de el nem készült soha. Verseléseinél mindenesetre különbek levelei, melyekben eredeti gondolkozásmódja ép oly közvetlenséggel nyilvánul, mint az önéletrajzban.

Erre a főművére kell mindig visszatérnünk és csak erre helyeznünk súlyt, midőn róla mint íróról van szó. Firenzében eléggé elterjedt szokás volt emlékiratokat írni, ő tehát nem teremtette meg ezt az irodalmi műfajt, csak követte mások példáját. Már *Buonaccorso Pitti* XV. századbeli krónikája valóságos önéletrajz és formában is nagyon hasonlít a *Cellini*-éhez, szintén a család eredetével kezdi előadását, a szerző költeményeit beleszövi az elbeszélésbe, hangban és bájos modorban is teljesen megfelelő. Megjegyzendő, hogy *Cellini* kortársai, így barátja, *Raffaello da Montelupo* és ellensége, *Baccio Bandinelli*, szintén megírták életök történetét. *Cellini* e feladathoz nagy erkölcsi komolysággal fogott. «Óvakodtam — írta *Varchi*-nak, midőn ettől visszakérte kéziratát — bármit is úgy írni, hogy tapogatóznom kellett volna visszaemlékezéseimben, sőt mindig a tiszta igazat mondtam, szándékosan mellőzve bizonyos csodálatos eseményeket, melyeket más valaki hasonló helyzetben ugyan kiaknázott volna.» Nem mondhatni, hogy ez az önbírálat teljesen megfelel a valóságnak, már azért sem, mert nem tudott a *kérkedéstől* tartózkodni és elragadta a fantázia, például a hol tüzéségi hőstetteiről ír és panaszkodik, hogy nem engedték kisütni ágyúját, midőn a tanácskozássra összegyűlt ellenséges főtiszteket *mind* elsöpörhette volna, vagy a hol elbeszéli, hogy midőn a szent atyától térdre borulva kérte az egyház szolgálatában elkövetett vérontásáért a bünfeloldozást, «a pápa felemelte két kezét és hatalmas keresztet vetve reá», teljesítette kérését; vagy a hol idézi a pápa következő nyilatkozatát: «Ha én gazdag császár volnék, annyi földet adnék *Benvenuto*-nak, a mennyit a szeme át tud tekinteni; de mert mai napság szegény tönkrement császárok vagyunk, mindenképp adunk majd annyi kenyeret neki, hogy kielégítsük csekély kívánságait.» Így bizonyára nem írnak históriát, de túloz *Cesare Cantù*, midőn úgy jellemzi *Benvenuto* előadását, hogy «csupa élénkség és *hazugság*» (*tutto brio e bugia*). «Bár *Cellini* az emberek megítélésében sokszor nem igazságos, főleg azokkal szemben, kikre haragudni van oka; bár mindent oly világításban tüntet fel, hogy a legkedvezőbb fény az ő személyére essék; bár kétségtelenül néhány mondvacsinált adomával színezte előadását,

miket senki sem vehet komolyan: okmányilag kimutatott tény, hogy nagyban és egészben mindig igazat beszélt. Nem kell tehát, — mondja *Plon*, — Benvenuto emlékiratait és egyéb műveit csupán mulattató olvasmánynak tekinteni, hanem ép oly érdekes, mint helyes adatok forrásának, egyszersmind a XVI. századbeli élet és erkölcsök hű tükrének.» Főleg pedig önmagát rajzolja élethű vonásokkal, minden szenvedélyét és hibáját feltárja ép úgy, mint számos jeles tulajdonságát. Nagyszerűen ért — mint *Camerini* helyesen írja — a legkülönbélebb jellemek festéséhez. Ott van — szinte él, könyvei lapjain — az elmebajos *Ugolino* várnagy, ki denevérnek képzei magát és repülni akar, a firenzei emigráns (*fuoruscito*), ki tehetetlen átkokat szór és még tehetetlenebb reményekben ringatózik, más diadalt nem ismer, mint a véletlen tördöfés diadalát; a gyáva *Tribolo*, ki kardot köt, ellenségét keresni indul és visszatér a nélkül, hogy a kardhoz nyúlt volna; a még nagyobb poltron, *Paolo Miceri*, ki midőn *Benvenuto* kardjának hegyét érzi, felkiált: Anyám segíts! azután kényszerűségből nőül veszi a modell Catherinát; az együgyű milánói, kinek karddal behasított száját összevarrja a sebész, miközben ő csak azt kéri, hagyjanak akkora nyílást, hogy az evőkanál beférjen rajta; a takarékos mæcenas, *I. Cosimo*, ki szereti a művészetet, de nem sokat ért hozzá, pártolja azt, de csak kalmár módjára; a szemtelen és fukar tisztviselő, messer *Lattanzio*, kinek keze a pókhálóra, vékony hangja zanzarabogásra emlékeztet; az aljas bohóc *Bernardone*, a cselszövő és méregkeverő *Sbietta* — és száz meg száz töröl metszett alak. Mindezek inkább maradtak fenn, mint a művész arany kezének művészi alkotásai, melyek az idők során, sajnos, elvesztek.

Cellini, miként ideálja, *Michelangelo*, univerzális tehetség, költő és zenész, művészeti értekezések szerzője és mérnök, ki városokat erődít, ötvös és szobrász. E sokoldalú tevékenység némely ágában nagyra vitte, mint előre feltette magában, de önkénytelenül nagy prózaíróvá lett önéletrajzával, a melyet úgy írt meg, a hogy a korabeli firenzeiek beszéltek, mellőzve és kerülve az akadémikus keresettséget, (melybe a *cinquecento* leghírnevesebb írói is beleestek hosszú körmondattalakkal) fölelevenítve egyszerűségével a *trecento* irodalmának természetességét és báját. *Plon* párhuzamot von *Cellini* és *Vasari* között, ki amannak kortársa, Firenze szülöttje és szintén úgy művész, mint író volt. Az adatok bősége és megbízhatósága tekintetében a festő és életrajzíró *Vasari* hasonlíthatatlanul magasabban áll; ő azonkívül a stílus mestere, mondatfűzése kifogástalan és érdekes. «Ellenben *Cellini* egy kicsit à la diable (magyarul úgy mondhatnók, huszárosan) ír, a hogy az életben minden dolgát végezte. Ha neki ered, előadása csupa *brio*, csupa *furia*, szellemi tűzjáték. A festői kifejezések egymást érik,

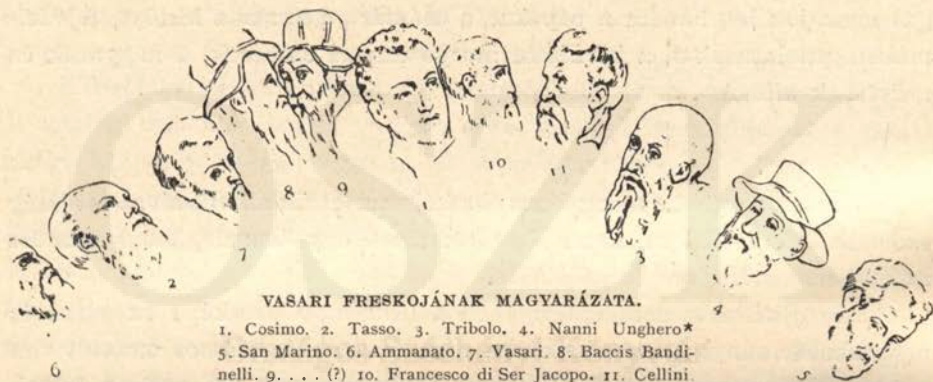
mert nyelvezete az a tiszta, eredeti és finom firenzei népies dialektus, melyet oly nehéz fordításban visszaadni. Ha polemizálni kezd, az a maró és szúró irónia a sajátja, melyet ép oly ügyesen kezel, mint a tört. Eszében sincs a szó mestereit másolni vagy utánozni. Egyedüli gondja a saját képzeletének követése. Vázlatokat ad, de mindenütt rajta van egyéniségének a bélyege. *Jean Jaques Rousseau* azt hitte, hogy ő az első, ki az embert meztelenül, minden jó és rossz oldalával együtt tárja elének. Ebben a tekintetben megelőzte őt *Cellini*, ki önkénytelenül járt el ekkép és kevesebb cinizmussal, mert látszik, hogy nem mindig tudja, mi a rossz, melyet olykor dicséretesnek tart, azok nézeteit követve, kiknek környezetében él. De emlékiratainak nem csak az az érdek, hogy élettől duzzadó önéletrajzot szolgáltatnak, hanem az is, hogy egyúttal megkapó képét festik a kor erkölcséinek, mert nemcsak a szerzőt önmagát mutatják be, hanem a pápákat, a császárt, a francia királyt, fejedelmeket, praelatusokat, a körülötte mozgó udvari emberek, a nagyurak és művészek világát».

* * *

Leírtuk a művész mozgalmas életét, ismertettük alkotásait az ötvösség szobrászat és irodalom terén. Vessünk most egy összefoglaló pillantást az emberre, külsejére és jellemére.

Az *Uffizi* híres arczképtermeiben a *Benvenuto* arczképe az olasz és más iskolák annyi művészeé között nem fordul elő. Számos metszet van mely állítólag reprodukálja a nagy ötvös vonásait, de ezek a képek feltűnő eltéréseket mutatnak. Általában két típusra lehet osztani a *Cellini*-arczképeket. Az egyik sorozatban szembeszökik a magas homlok, melyet mindig egyforma alakú nagy kalap árnyékol, a büszke és kicsinylő tekintet, a vékony, nem erősen hajlított orr, a hosszú selymes szakál; a másik sorozat képeiben kemény a tekintet, az orr egyenes, a szakál rövidebb és durvább, a haj nem engedelmeskedik a fésűnek és egy vastag csomója a homlokra borúl. A *Palazzo Vecchio* egyik termében van egy fresko-kép, melyet *Vasari*, *Cellini*nek kortársa festett. Ez a kép Cosimót ábrázolja építészei, mérnökei és szobrászai körében. A terem hosszú és sötét, egyetlen ablakán át a világosság nem esik a képre, mely a terem ellenkező végén, a bolthajtás közelében van. *Vasari* leírását adja a freskónak egy dialogusában és itt megmondja, hogy a tizenegy alak közül az egyik *Benvenuto*, ki *Francesco di Serdacapó*-val beszélget. Minden alakot megnevez, egynek kivételével, melynek nevét elhallgatja. Leírásából kivehető, hogy a freskó melyik alakja ábrázolja *Benvenuto*-t. Később azonban a freskó nyolcz alakja alá neveket is írt egy avatat-

lan kéz; e miatt zavar támadt és a nevek után indulva, *Tassi* mást tartott *Benvenuto*-nak, mint a kire a *Vasari* szavai utalnak. Innét ered a kétféle típus. Tényleg a kép központi alakjától, *I. Cosimo*-tól jobbra látszó két alak közül a nem közvetlenül *Cosimo* melletti, melynek profilja balra fordúl, ábrázolja *Cellini*-t. Minden kétséget eloszlat egy porfirra festett *Benvenuto*-arczkép, melynek hátán ezüst betűkkel ez olvasható: *Benvenuto Cellini, nato di Giovanni di Andrea e di Maria Lisabetta di Stefano Granacci il di di Ognissanti nel 1500*. Valószínűleg ez a porfirkép a diófa rájáú *ritratto di Benvenuto*, melyről a művésznek közjegyző által felvett hagyatékában van szó. Bár ezen a képen mintegy 15 évvel fiatalabb embert látunk, mint *Vasari* freskóján, eléggé szembetűnő, hogy a két kép egy és ugyanazon ember után készült. A felhozottak alapján

többé nem lehet kétség arra nézve, hogy a *Cellini* arczképek két típusa közül melyik felel meg a valóságnak. (L. 24. old. mell.)

Végigtekintve *Benvenuto Cellini* mozgalmas életén, senki sem vonhatja kétségbe, hogy a firenzei nagy ötvös és szobrász a legeredetibb jellemek közé tartozott. Benne a jónak és rossznak különös vegyülete, lehetne mondani összeütközése mutatkozik, a legfelünőbb ellenmondások találkoznak. «Ez a függetlenségre vágyó ember, mondja *Plon*, keresi az udvarokat, bár utálja és gyűlöli az udvaroncokat, kik között könyökkel

* *Nanni Unghero*, a freskókép tizenegy alakjának egyike, bizonyára magyar eredetű lévén, el nem mulaszthatjuk felemlíteni, hogy valószínűleg 1490-től 1546-ig élt, eleinte fából készített művészi faragványokat és e nemből nagy munkálatokat hajtott végre a *Zanobi Bartolini*-féle villában és a firenzei szentháromság-téri *Bartolini*-féle palotában. Később mérnök és építész lett és a firenzei, pistójai és arezzói erődítmények emelésében volt jelentékeny része. *Zani* szerint nem 56, hanem 86 éves korában halt meg.

I. COSIMO ÉS MŰVÉSZEI.

Vasari freskója a firenzei Palazzo Vecchióban.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

tör magának utat. Hiúságának hizeleg, hogy a magas állásúak meghitt-jöknek tekintik; igyekszik a főemberek barátságát megnyerni; de ha ez sikerül neki, nem tudja hasznát venni, mert összetűz a hatalmon levők-
kel, kikkel oly merészen beszél, mint utolsó szolgájokkal». — Ily módon — mint láttuk — elvesztette a pápa, a franczia király, a toscanai nagyher-
ceg kegyét.

Az önérzet nagy mértékben megvan benne, sőt túlteng és önhitt-
ségbe megy át. Saját hibáit nem veszi észre, de kiméletlen mások irányá-
ban, ha hibát vél bennök felfedezni. Velenczében *Sansovino* szobrász
eldicselkedett előtte sikerült műveivel. «*Messer Jacopo*, mondá neki *Cel-
lini*, a tehetséges emberek jobban tűnnek ki mások dicsérete által, mint
ha arczátlanul magok dicsekszenek érdemeikkel, a hogy Kegyelmed teszi». Ez-
t az igen helyes észrevételt azonban sokszor ő rá is alkalmazhatták.
És mit tett volna ő, az indulatos és boszúálló ember, ha valaki ilyesmit
szemébe mer mondani?

Barátaival szemben maga a szolgálatkészség, de kiméletlen a boszú-
állásban, ha érdekeit sértik. Sajátságos, hogy magát a boszuló Isten
kiválasztott eszközének tartja, de az az Isten, a ki — szerinte — kérlel-
hetetlen az ő — *Benvenuto* — ellenségeivel szemben, neki magának csak
a véghetetlen irgalom atyja, ki minden hibáját, sőt gaztettét is megbo-
csátja. *Benvenuto* nagyon vallásos, de egészen a kora szellemében, midőn —
főleg Olaszországban — vallásosság és moralitás nem járt mindig együtt.
Folyton Istenhez és a boldogságos Szűzhez fordul segítségért, de azért
gyakran nagyhirtelenül maga segít magán, megengedett és meg nem enge-
dett módon. «Bárkivel van bajom, — mondja önéletrajzában — Istennek
panaszolom el, őt hívom fel védelmemre és neki ajánlom magamat, más-
különbén úgy segíték magamon, a hogy tudok». Ez megint teljesen korára
és kortársaira emlékeztető vonás. *Gaethe*, midőn kiemeli, hogy minden
semmiség vérig sérti *Benvenuto*-t, ki a legkisebb oknál fogva dühös
haragra lobban és könnyedén egyik városból, egyik országból a másikba
vándorol, főleg pedig véres boszúra kész, ha érdekeit vagy becsületét
sértik, *Gaethe* szintén utal arra, hogy ez a gondolkodásmód és erő-
szakos eljárás ijesztő mértékben terjedt el abban a korban, melyben
Benvenuto élt, a midőn a társadalmi kötelékek meglazultak és sokszor
csak karja erejére támaszkodhatott az ember, egyén egyénnel állt
szemben és a polgár, valamint az idegen gyakran kénytelen volt a
törvénnyel szembeszállni. Valóban meglepő, hogy az igen jelentékeny
szellemi műveltség, a művészet virágzása, a legraffináltabb fényezés
mellett mily barbár erkölcsök divatoztak a cinquecentói Olaszországban.
Maga *Cosimo* például 1566 május 22-én sajátkezüleg leszúrta kedvelt kama-

rását *Sforza Almeni*-t, ki urának titkos szerelmi viszonyát *Albizzi Eleonora*-val elárulni merészkedett, és ha nincs is bebizonyítva, mindenesetre jellemző az a Firenzében elterjedve volt hír, hogy *Cosimo* és *Eleonora di Toledo* kedvencz fia, *don Garzia*, vadászat alkalmával véletlenül megsebezvén bátyját *Giovannit*, ki ennek következtében meg is halt, a gyilkossá lett fejedelemséfi anyja tanácsára térden kért bocsánatot a hercegtől, de ez, kardját kihúzva, nyomban megölte esdeklő fiát, kit ezelőtt legjobban szeretett, — mire az anya bánatában megbetegedett és nemsokára meghalt. A história mitsem tud ezekről az atrocitásokról, de milyen lehetett az a toszkánai udvar, a hol azokat lehetőeknek tartották és híresztelték!

Cellini maga egy percig sem haboz a törhöz nyúlni vagy kardját a hüvelyből kihúzni, akár önvédelméről van szó, akár valamely sérelem megboszulásáról vagy valamely igazságtalanság megtorlásáról. Midőn az Angyalvárból kiszabadulta után Ferrarába lovagolt, útközben egy postamesterrel összeveszett. Ez dühösen rátámadt és pikával fenyegette, *Benvenuto* az archibugio torkát mutogatta neki. A lőfegyver, mondja ő, rendben volt a védekezésre, de nem célzott vele, sőt csővel felfelé tartotta. A dühös postamester nekirohant és a fegyver «elsült magától», a golyó a torkába fúródott a postamesternek, ki halva rogyott össze. Ez az eset Nagypénteken történt. Ilyen «véletlenségek» csak *Cellini* életében fordulhattak elő.

Szép vonás *Cellini*-nél a szülei, testvérei és általában családja tagjai iránt való szeretet. Atyját — láttuk — ifjusága viszontagságai közepett is folyvást támogatta; ugyanígy tett később nővérével, kinek hat lánya volt és kinek férjét becsületessége miatt nagyra becsülte. Firenzében főleg azért telepedett le állandóan, hogy unokahúgairól gondoskodhassék. Okmányok tanuskodnak arról, hogy az egyiket, *Maddalena Tassi*-t, 1555-ben felvétette a firenzei Orsolyaszüzek közé, egy másiknak pedig, *Liperatának*, még 1569-ben is évi segélyösszeget fizetett, midőn már alig győzte saját háztartását. *I. Cosimo* 1547-ben ajánló levelet adott *Cellini*-nek, ki azt *Medici* Katalinnak mutatta volna fel, midőn *I. Ferencz* halála után ügyeinek rendezése végett személyesen Párisba készült. E levél szerint is azért jött *Benvenuto* Firenzébe, hogy testvére leányainak segítségére lehessen. «És ezek iránt tanusított kegyelete, írja *Cosimo*, nem kevésbé tetszett nekem, mint műveinek szépsége.»

Mint a *petit Nesle* kastély birtokosa, fő örömét abban találta *Cellini*, hogy honfitársait nagylelkű vendégszeretettel fogadhatta. Annál dicsegetesebb vonás, mert alapjában igen takarékos és számító természetű volt. Kiadásairól, bevételeiről pontosan számot tudott adni. Firenzében tovább ment és — a mint pénzhez jutott — igyekezett azt gyümölcsöző-

leg elhelyezni, földet vásárolt, vagy franczia államkölcsönpapirokat szerzett. Családjáról óhajtott gondoskodni és ez a dicséretes szándék, nem pedig a kapzsiság ösztönözte akkor is, midőn annyi kérvénynyel ostromolta Firenze urát, hogy tartozásait egyenlítse ki és teljesen adja meg azt, a mit ígért.

Bár joggal mondhattuk, hogy *Cellini* nagyon is önérzetes volt, még sem vádolhatjuk egyenesen hiúsággal. Büszke volt érdemeire, de például nem hivalkodott nemességével, noha valószínűleg rokonságban állt a ravennai *Cellini* családdal, melynek nemessége kétségtelen, és melynek nemesi czímere az ő rajzában fenn is maradt. Egyébként 1554 december 12-én a firenzei nemesség sorába is felvették *Benvenuto*-t. Inkább csak kora irányát követi, midőn önéletrajza elején előadja, hogy családja *Julius Caesar* egyik vezérétől származott, kinek Firenze alapításában is volt része. Különben ő maga jegyzi meg, hogy a midőn szerény családból származva, tisztességes házat alapított, ez mindenesetre nagyobb dicsőségére válik, mintha esetleges magas származására viseletével szégyent hozott volna.

Még néhány szó és befejeztük könyvünket.

Cellini több művész kortársa (ötvös, szobrász, festő) egyúttal mérnök és építész is volt. Ő, az univerzális génie, szintén értett — vagy vélt érteni — mérnöki és építészeti dolgokhoz. Az építészetről — mint láttuk — értekezést írt, több tervbe vett szobrászati műve pedig részben az építészet körébe vágott, így például a *fontainebleau*-i monumentális kút, egy síremlék, melyet a ravennai bibornok rendelésére kellett volna készítenie, egy pápa síremlékének terve, mely hagyatékában találtatott.

Mérnöki, jobban mondva hadimérnöki szakismeretét állítólag *I. Ferencz* király méltányolta, midőn a császár csapatai Épernay és Château Thierry-ig nyomultak előre és már Párist fenyegették. A dauphin, hogy a fővárost fedezze, *Meaux* mellett vonta össze csapatait, a király pedig több párisi *faubourg* falait erősíttette. E végett fordúlt *I. Ferencz* egyebek között *Cellini*-hez, de *d'Annebault* admirális és főleg madame d'Étampes tanácsára a védőmunkálatokat mégis inkább *Girolamo Bellarmati* siennai matematikai és hadtudományi tanárra bízta, ki *Le Havre* város és kikötő erődítményeivel már előbb bevált ezen a téren. Midőn *I. Cosimo* a császár kívánatára Siennát ostrom alá vétette *Marignan* marquisval, és viszont *Piero Strozzi* a II. Henrik által küldött francziákkal Firenzét fenyegette (1555), ez utóbbi várost is meg kellett erősíteni és védelmi állapotba helyezni. A védőmunkálatokat építészekre és szobrászokra bízta. A pratói kapunál *Benvenuto*-nak kellett volna előre megrajzolt terv szerint a munkálatokat végrehajtania. Neki azonban úgy látszott, hogy

a terv nem jó, a rajzzal kezében felkereste a herceget és a hibákra kezdte figyelmeztetni. *I. Cosimo* haragosan félbeszakította megjegyzéseit e szavakkal: «Jó alakok készítéséhez, *Benvenuto*, én nem értek annyit mint te, de a hadi mesterséghez te kevesebbet értesz mint én, tehát tartsd magadat a rajzhoz, melyet én neked elküldtem.» A művész nem ijedt meg a herceg haragjától és addig nem tágitott, míg meg nem győzte, hogy üdvös lesz, ha a terven változtat. Más rajzot mutatott be, mely a herceg tetszését is megnyerte. A megerősítendő kaput egy lombardiai kapitány őrizte. Ez nem tudta, vagy nem akarta megérteni a *Benvenuto* tervrajzát. Két heves ember akadt össze, egyszerre csak mindketten a kardhoz kaptak és félig kihúzták a hüvelyből. A körülállók szétválasztották őket; de még egy alkalommal volt szóváltás közöttük, mely majdnem tettelegességre vezetett. Milyen mérnök volt *Cellini*, bizonyára alig tűnik ki a *Prato* melletti, itt előadott jelenetekből, de ezekből is tisztán látszik, milyen volt az ember, milyen volt eredetileg és maradt sírjáig: önálló, önérzetes, a maga igazát nem hagyó, de erőszakos is, semmitől vissza nem riadó, az eszközökben nem válogatós. Ügyes kézzel és könyökkel tört utat magának, még sem boldogult eléggé az életben, melyet szomorú aggkorral fejezett be. De az utókor, melyre, bár sok alkotása elveszett, halhatatlan műveket is hagyott, oltárt emel neki a művészet templomában és elnézi az ő erkölcsi botlásait, mint a melyek nemcsak jellemének, hanem korának is hibái.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

